T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HİLÂL-İ AHMER HANIMLAR MERKEZİ VE FAALİYETLERİ (1912-1923)

CEREN ÇİLEK
1148205159

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ BÜLENT ATALAY

EDİRNE 2018

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

.....Tarih..... ANABİLİM DALI

.....PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

.....Ceren Cilek..... tarafından hazırlanan Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi ve Faaliyetleri (1912-1923). Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca 24.05.2018 Perşembe günü saat 11:00 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin * Kabul Edilmesine **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Erhan Güllü	Kabul Edilmesine	
Dr. Öğr. Üyesi Bülent Atalay	Kabul Edilmesine	
Dr. Öğr. Üyesi Süheyla Yeridünya Gürgen	Kabul Edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10193231
Yazar Adı / Soyadı	CEREN ÇİLEK
T.C.Kimlik No	41839516478
Telefon	5364229599
E-Posta	cerencilek.ci@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi ve Faaliyetleri (1912-1923)
Tezin Tercümesi	Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi and It's Actıvıtıes (1912-1923)
Konu	Tarih = History
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2018
Sayfa	140
Tez Danışmanları	DR. ÖĞR. ÜYESİ BÜLENT ATALAY
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

06.06.2018

İmza:.....

Tezin Adı: Hilâl-İ Ahmer Hanımlar Merkezi ve Faaliyetleri (1912-1923)

Hazırlayan: Ceren ÇİLEK

ÖZET

Tarihin en eski zamanlarından beri Türk toplumunda kadınların statüsü sürekli bir değişim göstermiştir. Osmanlı Devleti'nde de Tanzimat'la başlayan ve II. Meşrutiyet döneminde hızlanan modernleşme süreciyle kadının sosyal hayattaki rolü daha da artmıştır.

Bu bağlamda bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin son döneminde faaliyete geçerek Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nda insanlara dil, din, ırk ayrımı yapmaksızın yardım elini uzatan Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kadın kolu olan Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin faaliyetlerini konu almıştır.

Anahtar Kelimeler: Hilâl-i Ahmer, Türkiye Kızılay Cemiyeti, Kadın

Name of Thesis: Hilâl-İ Ahmer Hanımlar Merkezi And it's Activities (1912-1923)

Prepared by: Ceren ÇİLEK

ABSTRACT

Since the earliest times in history, the status of women in Turkish society has shown a continuous change. In the Ottoman Empire, The role of women in social life has increased even more during the modernization process accelerated during the the Tanzimat Reforms and Second Constitutional Period.

In this regard, this study deals with the activities of Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi, the women's branch of the Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, which became operational during the late Ottoman period and gave a helping hand to people without any distinction of language, religion and race through the Balkan Wars and the First World War.

Key Words: Hilâl-i Ahmer, Turkish Red Crescent Society, Woman

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nde 1839 Tanzimat Fermanı'yla başlayıp 1908 II. Meşrutiyet'in ilanıyla devam eden modernleşme süreci, Türk kadınını da büyük ölçü de etkilemiş, kadınlar sosyal hayatta ve eğitim hayatında etkin bir şekilde yer almaya başlamıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde oluşturulan Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi de bu modernleşme sürecinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Türk Modernleşmesi içinde kadının eğitilmesi ve sosyal hayata katılmasında üstlendiği rol ve Merkezin kuruluş tarihi olan 1912 yılından 1923 Cumhuriyet'in ilanına kadarki dönemde meydana gelen savaş silsileleri boyunca üstlendiği yardım faaliyetlerini kapsamlı bir şekilde gün yüzüne çıkarmak amaçlanmıştır. Türkiye'nin en köklü yardım kurumu olan ve günümüzde Kızılay adıyla halen faaliyetlerine devam eden Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'yle ilgili yapılan pek çok çalışmada Hanımlar Merkezi'nin faaliyetleri kapsamlı bir şekilde ele alınmamıştır[1]. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin üstlendiği vazifelerle ilgili bu eksiklik çalışmada giderilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın tamamlanma sürecinde bana her zaman destek olan ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Bülent ATALAY'a sonsuz teşekkürlerimi sunmakla birlikte, çalışmada fikir ve önerilerini esirgemeyen Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Erhan GÜLLÜ'ye, çalışmanın ortaya çıkmasında eksik ve yanlışlarımı sabır ve titizlikle düzelten, her zaman tavsiyeleriyle yol gösteren Sayın Arş. Gör. Erdal YILMAZ'a, çalışmanın ortaya çıkmasında yardım ve önerilerini esirgemeyen sevgili dostum Necdet ÖZ'e öncelikle teşekkürü borç bilirim. Araştırmalarım süresince arşivlerinden yararlandığım Kızılay Arşivi, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve sundukları rahat çalışma ortamından dolayı İSAM Kütüphanesi çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

[1] Muzaffer Tepekaya ve Leyla Kaplan tarafından ele alınan "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)" adlı makale ise çalışmada bize yol gösterici olmakla birlikte Merkezi'n faaliyetleriyle ilgili kapsamlı bilgiler içermemektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **I**
ABSTRACT ..... **II**
ÖNSÖZ ..... **III**
İÇİNDEKİLER ..... **IV**
KISALTMALAR ..... **VII**
GİRİŞ **1**

I. BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE TÜRK KADINININ TOPLUMDAKİ YERİ 3
1. İslamiyet Öncesi Türk Toplumunda Kadının Rolü 3
2. İslamiyet'in Kabulünden Sonra Türk Kadını 5
3. Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Türk Kadınının Yeri 8
4. Osmanlı Modernleşme Dönemine Genel Bir Bakış ve Gelişmelerin Türk Kadınına Yansımaları 13
4.1. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadının Eğitimdeki Yeri ve Açılan Kız Okulları 18
4.2. Kız Sanayi Mektepleri 23
4.3. Ebe Mektebi 25

II. BÖLÜM

HİLÂL-İ AHMER HANIMLAR MERKEZİ'NİN AÇILIŞI VE İLK FAALİYETLERİ 27
1. Salib-i Ahmer Cemiyetlerinin Ortaya Çıkışı ve Osmanlı Devleti'nin Yaklaşımı 27
2. Osmanlı Devleti'nde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşuna Genel Bir Bakış 30
3. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu 34
4. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin İlk Faaliyetleri 38
4.1. Sergiler ve Şefkat Pazarları 38
4.2. Sinema, Balo, Piyes ve Konser Faaliyetleri 39

4.3. Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü 41
4.4. Karpostal ve Pul Satışları 42

III. BÖLÜM

HİLÂL-İ AHMER HANIMLAR MERKEZİ'NİN BALKAN VE I. DÜNYA SAVAŞLARINDAKİ FAALİYETLERİ 44
1. Balkan ve I. Dünya Savaşları Sırasında Açılan Hanımlar Merkezi Şubeleri 44
2. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ-a'sının Açılışı 45
2.1. Dâr-üs-sınâ'anın Orduya Hizmetleri 50
2.2. Dâr-üs-sınâ'anın Çalışanlarına Yönelik Eğitim ve Sağlık Alanındaki Hizmetleri 53
3. Galatasaray Sergisi (1 Şubat 1917- 1 Mayıs 1917) 55
4. Osmanlı Devleti'nde Hastabakıcılığın Teşkilatlanması ve Hanımlar Merkezi'nin Bu Yöndeki Hizmetleri 58

IV. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE HİLÂL-İ AHMER HANIMLAR MERKEZİ'NİN FAALİYETLERİ 72
1. Milli Mücadele Döneminde Türk Kadını 72
2. Milli Mücadele Döneminde Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Faaliyetleri 77
3. Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Faaliyet Gösteren Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Şubeleri 80
3.1. Ankara Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi 81
3.2. Kastamonu Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi 83
3.3. Konya Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi 86
3.4. Diğer Vilayetlerdeki Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Şubeleri 88
4. Yurtdışındaki Osmanlı Tebaası Öğrencilere ve Esirlere Yapılan Yardımlar 90
5. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Türk Kadınının Sosyal Hayata Katılımına Etkisi 94

SONUÇ 98
FAYDALANILAN KAYNAKLAR 101
EKLER 114

KISALTMALAR

çev. : Çeviren

bkz. : Bakınız

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

C. : Cilt

S. : Sayı

s. : Sayfa

haz. : Hazırlayan

vb. : Ve benzeri

ed. : Editör

A.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

OHAC: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti

OKCY: Osmanlı Kızılay Cemiyeti Yıllığı

OHACUR: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Umumi Raporu

OHAM: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası

THAM: Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası

TKD: Türkiye Kızılay Derneği

ODTÜ: Ortadoğu Teknik Üniversitesi

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BEO: Bâb-ı Âli Evrak Odası

DH.SYS.: Dâhiliye Nezareti Siyasi Evrâkı

DH. EUM.2.Şb: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 2. Şube

MV.: Meclis-i Vükela Mazbataları

İ.TAL.: İrâde Taltifat

İ.DUİT: İrâde Dosya Usûlü

KA: Kızılay Arşivi

ATASE: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi

BDH: Birinci Dünya Harbi

GİRİŞ

Tarih boyunca ihtiyaçlardan daha çok ihtirasların ve buna bağlı olarak devletlerarası anlaşmazlıkların bir sonucu olarak meydana gelen savaşlar, ateşli silahların kullanılmaya başlamasıyla birlikte hem şiddetini hem de etki alanını arttırmıştır. Yaşanan savaşlar kuşkusuz en büyük etkiyi insanlar üzerinde göstermiştir. Savaşların insanlar üzerindeki etkisini kırmak, dil, din, ırk farkı gözetmeksizin tüm insanlara yardım etmek düşüncesi ile ilk olarak Avrupa'da Salib-i Ahmer Cemiyeti oluşturulmuştur. Salib-i Ahmer Cemiyeti, Osmanlı Devleti topraklarında Hilâl-i Ahmer adıyla hayat bulmuş ancak fiili olarak faaliyete geçmesi uzun zaman almıştır.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, başlangıçta yalnız erkeklerin üye kabul edilerek vazifeler üstlendiği bir Cemiyet olmuş, Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanıyla meydana gelen hürriyet ortamı içinde kadınların da toplumda seslerini duyurmaya başlamaları Cemiyeti harekete geçirmiştir. Böylece, Cemiyet'in kadınlar kolunu oluşturan ve teşkilatlanması 1912 yılını bulan Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi tesis edilmiştir. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi, Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş Savaşları süresince Türk ordusuna cephe gerisinde önemli yardım faaliyetlerinde bulunmuş ancak faaliyetleri bununla sınırlı kalmamıştır. Merkez, Osmanlı topraklarına sığınan muhacirlere, şehit ailelerine, evlatlarına, kimsesiz, biçare kadın ve çocuklara da yardım elini uzatmıştır.

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Osmanlı Modernleşmesi içindeki yerini ve yardım faaliyetlerini ele alan çalışma dört bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde; Tarihi süreçte kadının toplumsal hayat içinde değişen statüsü üzerinde durulmuş, Osmanlı Modernleşme döneminde kadınlara tanınan en temel haklardan biri olan eğitim hakkının bir sonucu olarak açılan kız okulları genel olarak incelenmiştir. Böylelikle eğitimle aydınlanan kadınların toplumsal hayata sağladıkları katkılar göz önüne serilmek istenmiş ve Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin nasıl bir ortam içinde faaliyete başladığı gösterilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde; Salib-i Ahmer ve Hilâl-i Ahmer Cemiyetlerinin nasıl meydana geldiklerinden bahsedilmiş, Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin kuruluşu

üzerinde durulmuştur. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin İlk Faaliyetleri başlığı altında yapılacak yardımlar için Cemiyet'e maddi gelir sağlama yönündeki girişimleri alt başlıklar halinde incelenmiştir. Üçüncü bölümde; Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Balkan ve I. Dünya Savaşları sırasında üstlendiği vazifelerle birlikte, en önemli iki faaliyeti olan Sanat Evi'nin açılması ve Hastabakıcılık kurslarının düzenlenmesi üzerinde detaylı bir inceleme yapılmıştır.

Dördüncü bölümde ise Milli Mücadele döneminde Türk kadınının üstlendiği görevler hakkında genel bir bilgi verilmekle beraber işgal altındaki İstanbul'da bulunan Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin gerçekleştirmeye çalıştığı yardım faaliyetleri ve bu süreçte daha çok Anadolu'da teşkilatlanan Hanımlar Merkezi Şubelerinin faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Son olarak Merkez'in kuruluşundan Milli Mücadele sürecine kadar çıkarmaya devam ettiği takvimlerine yer verilerek, takvimler üzerinden kadınların sosyal hayata katılımında Merkez'in katkılarına dair bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışma sırasında birinci elden kaynaklar olan Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Yıllığı, Nizamnameleri, İcraat Raporları, Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi tarafından 1915 yılı itibariyle çıkarılmaya başlayan ve bir nevi Hanımlar Merkezi yıllığı niteliği taşıyan takvimleri yine Hanımlar Merkezine ait Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası adlı resmi kayıtlardan faydalanılmış, ayrıca arşiv çalışması da yapılarak Kızılay Arşivi, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çalışma hakkında bilgiler içeren belgelerden yararlanılmıştır. Son olarak da Hanımlar Merkezi'nin faaliyette bulunduğu 1912'den 1923'e kadar çıkarılan süreli yayınlardan, telif eser, makale ve hatıralardan da büyük oranda istifade edilmiştir.

I.BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE TÜRK KADININ TOPLUMDAKİ YERİ

1. İslamiyet Öncesi Türk Toplumunda Kadının Rolü

İçinde yaşadıkları coğrafya insanların geçmişlerini etkilediği gibi hayata bakışlarını, geçimlerini, ekonomilerini nasıl etkilemişse, toplumun şartları, yaşanan gelişmeler ve değişimler de kadınların rolünü ve statüsünü aynı oranda etkilemiştir. Türk kadını, tarih sahnesinde dönem dönem farklı rollerle karşımıza çıkmıştır. Afet İnan, Türk kadınının statüsündeki bu değişimi İslamiyet'i kabulden önce ve İslamiyet'i kabulden sonra olarak iki döneme ayırmaktadır[2].

İslamiyet'in kabulünden önce Türk toplumunu incelediğimizde Türklerin boylar halinde ve yarı göçebe bir hayat sürdüklerini görmekteyiz. Yaşadıkları hayat gereği Türklerin en önemli geçim kaynakları hayvancılık olmuş[3], Türk ailesinin genel yapısı ise pederi olarak adlandırılmıştır. Pederi ailede babanın eşi ve çocukları üzerinde yalnızca demokratik hakkı varken Pederşahi ailede, aile reisinin karısı ve çocukları üzerinde sultanlık hakkı vardır. Yani aile reisi tarafından satılabilir, öldürülebilir, hibe edilebilirler. Pederşahi aile yapısıyla karşılaştırıldığında pederi ailede kadın ve çocukların hak sahibi oldukları söylenebilmektedir[4] .

Türk aile yapısında kullanılan kavramlara bakıldığında ise anneye "ög" denmiştir. Günümüzde kullanılan öksüz kelimesi de bu kelimeden türemiştir.

---

[2] Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 165.

[3] İbrahim Tellioğlu, "İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED)**, S. 55, Erzurum 2016, s. 210.

[4] Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Varlık Yayınları, İstanbul, Mayıs 1968, s.145; İbrahim Onay, "Eski Türk Toplumunda Aile Düzeni ve Bunun Dini, Siyasi Hayata Yansımaları", **The Journal of Academic Social Science Studies**, C.5, S.6, Aralık 2012, s. 350.

Babadan sonra ailede önemli rol üstlenen, çocuklardan sorumlu olan annedir. Bu yüzden annenin yeri, babanın diğer akrabalarından öndedir. Annenin aile içinde üstlendiği bu rol Türklerin konuşmalarına da yansımış ve babaya göre anne ilk sırada söylenmiş "ana, baba" denmiştir. Konuşmalardaki bu durum Dede Korkut hikâyelerinde de görülmüş, anne babaya "ana ata" denilmiştir. Göktürk Yazıtları ve Uygurlarda da anne, babadan önce söylenmiştir[5].

Türk aile yapısının yanı sıra yönetim alanında da kadınlar önemli bir yer tutmuşlardır. Hükümdar kadınları "katun" (hatun) unvanını alırken[6], Hakana devlet işlerinde yardımcı olan hatun "Türkan" unvanıyla adlandırılmıştır[7]. İtibar sahibi Türk kadınının bu dönemde ata bindiği, ok attığı, top oynama, güreş gibi ağır sporlarla uğraştığı, savaşlara katıldığı da bilinmektedir[8]. Türkleri demokrat ve feminist olarak tanımlayan Ziya Gökalp, "Türkçülüğün Esasları" adlı eserinde kadının devlet işlerindeki rolünü anlatırken, Hakan ve Hatunun eşit haklara sahip olduğunu bu yüzden bir emir yazısı yazıldığında "Hakan ve hatun emrediyor ki" ifadesiyle başlandığını belirtmiştir. Elçi kabullerinde bulunan, ibadet ve ayinlerde, meclislerde Hakan'ın yanında yer alan kadının aynı zamanda erkekler kadar cündilik[9], silahşörlük, kahramanlık yaptığından hükümdar, kale muhafızı, vali ve sefir gibi görevler üstlendiğinden de bahsetmiştir[10].

İslamiyet öncesi Türk toplumunun yaşayışına dair önemli bilgiler içeren destanlarda da kadın önemli bir yer tutmuştur. Kül Tigin Abidesinde görülen , *"Umay gibi annem hatunun devletine, küçük kardeşim Kül Tigin er adını aldı[11]."* İfadesinde hatun Umay'ı temsil etmiş bir nevi Tanrıça olarak atfedilmiştir[12]. Bilge Kağan Abidesine bakıldığında ise: *"Türk Tanrısı, Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye, babam İltiriş Kaganı, annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden*

---

[5] Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Kömen Yayınları, Ankara 1979, s.169-170.
[6] İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken, İstanbul 2010, s. 259.
[7] Ziya Gökalp, **A.g.e.**, s. 147.
[8] İbrahim Kafesoğlu, **A.g.e.**, s. 220- 221.
[9] Cündi; Ata binmede iyi olan, binici, askeri süvari anlamını taşımaktadır. Bkz. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 148.
[10] Ziya Gökalp, **A.g.e.**, s. 147-148.
[11] Muharrem Ergin, **Orhun Âbideleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, s. 1, 10.
[12] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 39.
Orhun Abidelerinde adı geçen merhametli Umay, Şaman Türklerde çocukların ve hayvan yavrularının koruyucusudur. Geniş bilgi için bkz. Abdülkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 274.

tutup yukarı kaldırmıştır." İfadesiyle kadının sosyal ve siyasi hayatta taşıdığı önem açıkça belirtilmiştir[13]. İslamiyet'in kabul edilmesinden dört asır sonra yazıya geçirildiği kabul edilen[14], Türklerin sosyal ve kültürel yapısını ifade etmesi, destandan hikâyeye geçiş sürecini yansıtması açısından önemli eserlerden biri olan[15]Dede Korkut hikâyelerinde ise kadın hem anne hem de kahraman olarak yer almıştır[16]. Bu hikâyelerde ana hakkı, Tanrı hakkı olarak görülmüş[17], kız çocuğu ailede erkek çocuğu kadar değerli sayılmıştır. Bamsı Beyrek Oğuznamesinde, *"Bay Büre Bey'in oğlu olması için yüzlerini göğe tutup, el kaldırıp dua eden soylu Oğuz beyleri aynı duayı kız evladı olması için Bay Bican Bey içinde etmişlerdir[18]."* Kız çocuklarını doğduğu an öldüren ilkel toplumların var olduğu bu dönemde Türk toplumunun sergilediği tutum hem medeniyet seviyesini hem de kız çocuğuna verdiği değeri göstermektedir[19]. Görüldüğü üzere İslamiyet öncesi Türk toplumunda kadın, erkekle eşit sayılmış, anne rolünün yanı sıra kahraman rolünü de üstlenmiş, Türk toplumunda sosyal ve siyasal olarak önemli bir yer edinmiştir.

2. İslamiyet'in Kabulünden Sonra Türk Kadını

İslamiyet VII. yüzyılda Arabistan'da ortaya çıkmıştır. İslamiyet ortaya çıkmadan önce Arap coğrafyasındaki kadının konumu İslamiyet Öncesi Türk kadınına göre büyük farklılıklar göstermiştir[20]. İslamiyet öncesi Arap ailesi pederşahi olarak bahsedilen yapıdadır. Erkek istediği zaman eşini boşama hakkına sahip olmakla birlikte kadın miras hakkından yoksun tutulmuştur. Çok kadınla evliliğin

---

[13] Muharrem Ergin, **A.g.e.**, s.19; Osman Turan, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, C. I-II, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, s. 204.
[14] Umay Günay, "Tarih Boyunca Türk Kadını", **Kadın Ansiklopedisi**, Tercüman, İstanbul 1984, s.403.
[15] Necati Gültepe, **Türk Kadın Tarihine Giriş (Amazonlardan Bâcıyân-ı Rûm'a)**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008, s. 136.
[16]Meral Altındal, **Osmanlıda Kadın,** Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, s. 11.
[17] Gülçin Çandarlıoğlu, "Türk Toplumunda Kadın", **Hayat Tarih Mecmuası**, C.1, S. 4, 1966, s. 23.
[18] Orhan Şaik Gökyay, **Dede Korkut Hikayeleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s. 48-49; Kemal Savcı, **Cumhuriyet'in 50.Yılında Türk Kadını**, Cihan Matbaası, Ankara 1973, s.16; Semra Şen, "Oğuz Kağan Destanı'nda ve Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 21, Erzurum 2003, s. 125.
[19]Müjgan Cunbur, **Türk Kadını İçin**, Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkez Yayınları, Ankara 1997, s.44.
[20] Emel Doğramacı, **Türkiye'de Kadın Hakları**, Üniversal Kitabevi, Ankara, s.4.

yaygın olduğu[21],Cahiliye devri[22] diye anılan bu dönemde kadına neredeyse hiç değer verilmemiş, bu durum doğuştan başlamıştır[23]. Doğan çocuk erkekse şenlikler yapılmış, kızsa utanılmış, aile için felaket sayılmış ve bu durum kız çocuklarının diri diri gömülmesine yol açmıştır[24]. İslamiyet'in Arap coğrafyasında nüfuz etmesiyle birlikte kız çocuklarının diri diri gömülmesi yasaklanmış, evlenilecek kadın sayısı dörtle sınırlandırılmıştır. İslam dini, erkeğin eşinden boşanması durumunda kadına Mehr-i muaccel (evlenirken erkek tarafından verilen para) ve Mehr-i müeccel (boşanma veya ölüm halinde verilen para) ödemesini emrederek bir nevi kadınının haklarını korumuştur[25].

İslam dininin temel kaynağı ve ana kitabı Kuran'da yer alan "valideyn" kavramı anne ve baba anlamına gelmektedir. Anne ve babanın tek bir kavramla ifade edilmesi İslam'da annenin de babadan ayrı tutulmadığını vurgulamakla birlikte babanın tanrı gibi görüldüğü ve en çok hakkı elinde bulundurduğu Arap toplumuna göre kadının konumu büyük ölçüde farklılık göstermiştir[26]. Celal Nuri "Kadınlarımız" adlı eserinde bu konuyla ilgili şunları söylemiştir: *"İslamlık kadının yükselmesine çok büyük çaba göstermiştir. Yüce Ayşe'nin ilk Müslüman toplumunda bir yeri bulunduğunu kimse yadsıyamaz. Demek oluyor ki İslâm, insanlığın evriminde kadının işlevinin ne olduğunu biliyor. Hem de "kadınyandaşlığı" (=feminisme) ortaya çıkmadan bin yıl, binüçyüz yıl önce biliyordu"*[27]. Cahiliye devrinin zor koşullarında insanları Müslümanlığa davet eden Hz. Muhammed'in bu süreçte yaşadığı sıkıntılar içinde en büyük destekçisi, ona ilk inanan eşi Hz. Hatice olmuştur[28]. Hz. Hatice'nin Mekke'nin önemli bir gelir kaynağı olan ticaretle

---

[21] Abdülkadir Donuk, "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S.33, 1981, s. 159-160.

[22] Cahiliye kelimesi, eski sözlüklerde ilmin zıddı bir anlam almış "bilgisizlik" olarak tanımlanmıştır. Bu kelimeyle Arapların İslamiyet öncesi durumu ifade edilmiştir. Hz. Muhammed'in ashabı, Müslüman olduktan sonra önceki dönemle ilgili hatıralarını, inançlarını, tutumlarını anlatırken çoğunlukla bu kelimeye başvurmuşlardır. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "Câhiliye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 7, 1993, s. 17.

[23] Neşet Çağatay, **İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.133.

[24] Aysel Zeynep Tozduman, **İslâm'da Kadın Hakları**, Kadın ve Aile Yayınları, Ankara, s. 18.

[25] Tezer Taşkıran, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Başbakanlık Basımevi, 1973, s.15.

[26] Emin Işık, "İslam'da Kadın" **Kadın Ansiklopedisi**, Tercüman, İstanbul 1984, s. 459.

[27] Celal Nuri, **Kadınlarımız**, çev. Özer Ozankaya, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.140-141.

[28] Kemal Savcı, **A.g.e.** , s. 28; Serap Yavuz, **Hz. Hatice**, Beyan Yayınları, İstanbul 1992, s. 61-62.

uğraştığı bilinmektedir[29] ve bu durum Hz. Hatice'nin toplum içerisinde önemli bir rolü olduğunun göstergesidir.

İslam dininde ilim ve meslek öğrenme kadın erkek tüm Müslümanlara eşit şekilde emredilmiştir. Hastabakıcılık, öğretmenlik, berberlik, aşçılık gibi meslekler dışında gerektiğinde erkeklerle birlikte düşmana karşı mücadele etmekte kadının görevleri arasında olmuştur. Halife Hz. Ömer'in Medine'de pazarı kontrol etmesi için bir kadını görevlendirdiği yine Hz. Muhammed'in Hicret'in ilk zamanlarında ihtiyaçtan dolayı Medine de yaşayan bir kadına Kuran öğretmesi ve namaz kıldırması için görev verdiği bilinmektedir[30]. Hz. Muhammed, Uhud ve sonrasında yapılan savaşlarda geri hizmette bulunmak üzere kadınların da katılmasına müsaade etmiştir. Bu dönemde yapılan savaşlarda kadınlar, cepheye su taşıma, yemek hazırlama, yaralıları tedavi etme, ilaç ve bazı sağlık malzemelerinin temini gibi cephe gerisi görevler üstlenmişler, zorunlu durumlarda fiilen savaşa katılmışlardır[31] . Hz. Ayşe'nin de Hz. Muhammed'in yanında savaşlara gittiği bilinmektedir. Bunlardan biri 625 tarihinde Hz. Muhammed ile Mekkeli müşrikler arasında yaşanan Uhud Savaşı'dır. Bu savaşta Hz. Ayşe, mücahitlere su taşımış ve yaralılarla ilgilenmiştir[32]. Bu dönemde Hz. Ayşe'nin siyasal bir konuma sahip olduğu da bilinmektedir. Kendisinin deve üzerinde Halife Hz. Ali'ye karşı bizzat ordunun başında savaşmasından dolayı tarihte Cemel Vakası olarak anılan savaş bunun açık bir göstergesidir[33] .

İslamiyet'in etkin olduğu Müslüman devletlerde hükümdarlık yapmış Türk kadınları da mevcuttur. Ahlat'ta 1100 yılında kurulan Ermenşahlar devletinin kurucusu Sekmânül-Kutbî'nin gelini İnanç Hatun eşinin ölümü üzerine oğlu adına ülkeyi yönetmiştir. İspanya'dan Endonezya'ya kadar üç kıta üzerinde yayılmış Müslüman devletlerde hükümdar olan ilk kadın, Hindistan'da Delhi Müslüman Türk Devleti'nin Sultanı Raziyye Hatundur. Eyyübî soyundan gelen Secerüd-Dür (Şeceretüd-Dür) Sultan Müslüman Mısır tahtına çıkmıştır. İran'ın Kirman bölgesinde

---

[29] Serap Yavuz, **A.g.e.**, s. 32-33.
[30] Emin Işık, **a.g.m.**, s. 463 ; Ali Toksarı, "Hz. Peygamber Devrinde Kadın", **Diyanet İlmi Dergi**, C. 29, S. 4, Ekim- Kasım- Aralık 1993, s. 77-79.
[31] Hava Selçuk, **Türk Tarihinde Kadın ve Savaş**, Çizgi Kitabevi, Konya, s. 69.
[32] Recep Erkocaaslan, **Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü**, Beyan Yayınları, İstanbul, s. 104.
[33] M. Canan Ceylan, **Entelektüel ve Siyasi Bir Kişilik Olarak Hz. Aişe**, Ahsen Yayınları, İstanbul, s.130-131.

kurulan Kutluk devletinin dördüncü hükümdarı "Türkân Hatun" olmuştur. Yine İran'da Salgurlu Devleti'nde Ebeş (Abiş) Hatun, Türkistan ve Kıpçak ülkelerinde tamamen Türkleşen Celâyirliler'de Dündü (Tendu,Tandu) Hatun, hükümdarlık yapmış diğer Türk kadınlarındandır[34]. Görüldüğü üzere İslamiyet öncesi Arap coğrafyasına oranla İslamiyet'in nüfuz etmesiyle birlikte toplum içerisinde kadının konumu değişmiş ve gelişmiştir. Bu dönemde kadınların savaşlarda askerlere su taşımaları, yaralı ve hastalara hizmette bulunmaları gibi üstlendikleri cephe gerisi görevlerin ileride kadınlar tarafından açılacak yardım kuruluşlarının çekirdeğini oluşturduğu söylenebilir[35].

3. Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Türk Kadınının Yeri

Karahanlı Devleti ve Selçuklu Devleti dönemlerinde hükümdar eşleri "Terken" unvanıyla anılmış, idare ve siyasette etkili roller üstlenmişlerdir. Terkenlerin kendilerine ait yurtluk (iktâ) vilayetleri, bunları idare eden divan teşkilatları, askerleri ve hazineleri olmuştur. Bu durumda kadınların feodal devlet içinde, iktâ ve asker sahibi beylerle aynı konumda bulundukları söylenebilir. Büyük Selçuklu Devletinde Melikşah'ın oğulları Sultan Mehmet Tapar ve Sultan Sancar'ın eşlerinin cihan padişahı unvanıyla eşit olan "Dünya Melikesi" unvanını aldıkları da bilinmektedir [36] . Bu durum kadınların siyasi alanda söz sahibi olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Selçuklular döneminde sanat ve kültür faaliyetleri içinde de kadınlara sıkça rastlanmaktadır.

Sivil toplum örgütlenmesinin en güzel örneklerinden olan vakıflar Selçuklular döneminde önemli bir yere sahip olmuştur[37] . Özellikle medrese ve hastaneye önem veren kadınlar bu amaçla pek çok bina yaptırmışlardır. İran'ın Kirman şehrinde

---

[34] Bahriye Üçok, **İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 36-37, 62, 101, 140, 178; Cahit Çaka, **Tarih Boyunca Harp ve Kadın**, As. Fb. Basımevi, Ankara 1948, s. 12-14; Ferhat Uyanıker, **Millî Mücadele'de Türk Kadını,** Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 4.

[35] Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. XII.

[36] Osman Turan, **A.g.e.**, s.205-207 ; Yasemin Tümer Erdem, Halime Yiğit, **Bacıyân-ı Rûm'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadî Hayattaki Yeri**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2010, s. 17.

[37] Gülsen Ataseven, Ayşegül Erdoğ, **Vakıf ve Kadın**, Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, Ocak 1999, s. 39.

bulunan Kutluğ Türkân Hastanesi (1271-1281) [38] Kayseri'de Gevher Nesibe Şifahanesi (1206), Divrik'te Turan Melek Hatun Kütüphanesi(XIV. Yüzyıl)…örnek gösterilebilir[39].

Anadolu Selçukluları zamanında da Türk kadınının toplum içerisindeki etkinliği devam etmiştir. Buna dair en güzel bilgiyi Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları Teşkilatı) vermektedir. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında, Türk kültür ve medeniyetinin gelişmesinde önemli bir etken olan Ahiyan-ı Rum'un (Ahi Teşkilatı) kadınlar kolu olan ve Türkmen kadınları tarafından kurulan Anadolu Bacıları Teşkilatı, Anadolu Selçukluları zamanında güçlü bir yapıya sahip olmuştur[40]. Liderliğini Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacının yaptığı Bacılar teşkilatı, önceleri Ahi Evran tarafından Kayseri'de kurulan sanayi merkezinde işlenen deri artıklarını değerlendirmek için bir araya gelmiş, Ahilerle beraber eğitim almış ve birçok alanda etkin olmuşlardır. Bacılar teşkilatının etkin olduğu alanların başında örgücülük ve dokumacılık gelmiştir. Bacılar çalışkanlıklarıyla Anadolu el sanatlarının öğrenilmesine ve ilerlemesine katkıda bulundukları gibi ekonomik hayatta da kendilerini göstermişlerdir. Bahsedildiği üzere Türk kadınının Orta Asya'dan itibaren binicilik, atçılıkla alakadar olduğu, savaşlarda yer aldığı bilinmektedir[41]. Bu dönemde de Moğolların Anadolu'ya girmesi üzerine Kayseri'de Ahiler ve Bacılar şehri Moğol ordusuna karşı savunmuşlardır[42]. XIV. yüzyılın sonlarında Moğolların istilasıyla teşkilat dağılmış, Bacılar uç bölgelerde faaliyetlerine devam etmişlerdir[43]. Verilen bilgiler ışığında Selçuklular döneminde kadının sosyal ve siyasi hayatın içinde etkin bir konuma sahip olduğu görülmekle birlikte Bacılar teşkilatı aracılığıyla ekonomik hayatta da kendini gösterdiği söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine bakıldığında Orhan Gazi'nin eşi Nilüfer Hatun'la ilgili İbn Battuta'nın Seyahatnamesinde şu bilgilere

---

[38] Afet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1982, s.39.
[39] Burhan Göksel, **Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 129; Afet İnan, **Tarih Boyunca…** , s. 43-49.
[40] Mikâil Bayram, **Baciyan-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı)**, Gümüş Matbaası, Konya, s. 7 ; Meral Altındal, **A.g.e.**, s. 14.
[41] Yasemin Tümer Erdem, Halime Yiğit, **A.g.e.**, s.29,38-39,41.
[42] Mikâil Bayram, **A.g.e.**, 41-42.
[43] Yasemin Tümer Erdem, Halime Yiğit, **A.g.e.**, s.29.

rastlanmaktadır: *"...Sultanın zevcesi Bilan Hatun (Nilüfer Hatun) orada otururak bu askerlere hükmeder. Dindar ve olgun bir hatundur. ... Bilan Hatun'u ziyaret ettik. Bizlere izzet ve ikramlarda bulundu"*[44]. Bu bilgiler doğrultusunda Osmanlı'nın kuruluş devrinde de kadınının sosyal ve siyasal hayat içerisinde etkin olduğu görülmektedir.

Osmanlı'nın ileriki dönemlerinde kadının toplum içerisindeki konumu İslamiyet öncesi Türk toplumlarındaki kadının konumuna kıyasla etkinliğini yitirmiştir. Bu durum araştırmacılar tarafından farklı nedenlere bağlanmıştır. İncelendiği üzere İslamiyet öncesi dönemde Türk kadını toplumda erkekle eşit konumda ve etkindir. Bazı araştırmacılar İslamiyet'in kabulüyle bu etkinliğin yitirildiğini İslamiyet'in kadın rolünü olumsuz etkilediğini ileri sürmüşlerdir[45]. Oysa daha öncede belirtildiği üzere İslamiyet'in ortaya çıktığı ortam ve koşullar çerçevesinde bakıldığında, İslamiyet ile kadın rolünde Cahiliye devrine oranla önemli bir gelişme söz konusu olmuştur. İlber Ortaylı "Osmanlı Toplumunda Aile" adlı eserinde, kadın rolünün eski etkinliğini yitirmesini coğrafya ve yerleşik hayatın kadın ve erkek için ayrı yaşam alanı oluşturmasına bağlamış ve dinle bir ilgisi olmadığı üzerinde durmuştur[46] . Bu konuyla ilgili araştırmacıların en çok üzerinde yoğunlaştığı düşünce, İslamiyet'ten çok İran ve Bizans etkilerinin Osmanlı'ya yansımasının kadın rolünü olumsuz etkilediği fikridir[47] . Bu fikre göre, ilk dönemlerde kadın dini ve sosyal hayat içinde kendine yer bulsa da XV. Yüzyılda sarayın haremlik ve selâmlık olarak ikiye ayrılmasıyla birlikte özellikle şehirli kadın, İran ve Bizans etkisindeki harem hayatına dâhil olmuştur[48].

Osmanlı devletinde saray kadınlarının yönetimde söz sahibi olması ancak hükümdar üzerindeki etkileri ve oğullarının nüfuzlarından yararlanmaları aracılığıyla gerçekleşmiştir. Örnek gösterilecek olunursa IV. Mehmet'in annesi Turhan Sultan ve Valide Kösem Sultan devirlerinde siyasi etkiye sahip kadınlardır. Yine Kanuni

---

[44] Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta et-Tancî, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, (Hazr. Mümin Çevik), Bilge Kültür Sanat, İstanbul, Mayıs 2015, s. 231-232.

[45] Zerrin Ediz**, Kadınların Tarihine Giriş; Hititlerden Günümüze**, Adım Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 42; Necla Arat, **Kadın Sorunu**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1980, s. 67.

[46]İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, Pan Yayınları, İstanbul, Aralık 2000, s. 115-117.

[47] Burhan Göksel, **A.g.e.**, s. 129; Şefika Kurnaz, **Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)**,Ötüken Neşriyat, İstanbul, Mayıs 2013, s.17.

[48] Güzin Tuncaer, "Osmanlı Devleti'nin İlk Yıllarında Kadın", **Kadın Ansiklopedisi**, Tercüman, İstanbul 1984, s. 520.

Sultan Süleyman döneminde, Kanuni'nin eşi Hürrem Sultan, hükümdarın kararlarını etkilemiş ve bu surette devlet işlerine karışmıştır. Böylece "Kadınlar Saltanatı" devri başlamış, kafes sistemi sayesinde de haremdeki kadınlar divan kararlarını izleyebilmişlerdir. Devletin bazı dönemlerinde çocuk padişahların yahut akli dengesi bozuk şehzadelerin başa geçmesi de devletteki kadın etkisini etkilemiştir [49] . Hükümdar ve oğulları üzerindeki etkileriyle devlet işlerine müdahil olan kadınlar bu dönemde yaptırdıkları vakıflar aracılığıyla da adlarını duyurmuşlardır.

Günümüzde Kızılay'ın, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun vb. kurumların yaptığı her türlü hizmet Osmanlı döneminde Vakıflar aracılığıyla yapılmıştır. Türk kadını vakıf yaptırma konusunda erkekten geride kalmamıştır[50] . Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi bilgilerine göre 26.000 vakfın 2.309'u kadınlar tarafından yaptırılmış, 17. Yüzyıla gelindiğinde bu oran %30 artmıştır. Osmanlıda vakıf kuran kadınların büyük çoğunluğu üst düzey ve yönetici tabakadandır. Vakıflar sosyal, kültürel ve dini hizmetler dışında malları müsadereden korumak, ailenin malını, birliğini korumak, çocuklar arası miras kavgalarını önlemek, öldükten sonra da toplumda hatırlanmak amaçlarını da taşımıştır[51].

Osmanlı döneminde sağlığa büyük önem veren kadınların birçok hastane kurdurduğu da bilinmektedir. Bunlardan biri Manisa'da 1539 yılında Sultan Yavuz Selim'in hanımı Hafsa Sultan tarafından yaptırılan hastanedir. Burada her sene Nevruz bayramında Manisa mesiri denilen ilaç hazırlatılmış ve hastalara dağıtılmıştır. Sultan III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultanın da 1583'de Bimarhane-i Valide-i Atik adı verilen bir hastane yaptırdığı bilinmektedir[52]. Yine bu dönemde hastane yaptırdığı bilinen Hürrem Sultan, Haseki Külliyesi'ne ait Hicrî 958 (Milâdî 1551) tarihli vakfiyesinde: "…*Tıp ve Fizik Kanunlarını bilen, onların bütün*

---

[49] Leyla Kaplan, **Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998, s. 2-5. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Meral Altındal, **Osmanlıda Harem,** Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, s. 95,99; Ahmet Refik Altınay, **Kadınlar Saltanatı I**, haz. İbrahim Delioğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Ekim 2000, s. 40-59.

[50] İhsan Erzi, " Vakıf Yapan Kadınlar", **Kadın Ansiklopedisi**, Tercüman, İstanbul 1984, s. 577,582.

[51] Hasan Yüksel, "Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI- XVII. Yüzyıllar), ed. Güler Eren, **Osmanlı**, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 50-52; Güldal Okuducu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kadınının Kısa Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s. 50.

[52] Arslan Terzioğlu, "Ortaçağ İslâm-Türk Hastahaneleri ve Avrupa'ya Tesirleri", **Belleten**, C. 34, S.133-136, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1970, s. 138-139.

meselelerini ayrıntıları ile kavramış, hasta mizaç ve hallerinin özelliklerini anlayan, ilaç tertibinde maharetli, şurup ve macunların çeşidinde tecrübeli… İlim öğrenmekte ve uygulamada zamanlar geçirmiş, onları tamamlama konusunda vakitler harcamış iki kişi doktor olup bunlardan her biri temiz kalpli, ikram sahibi ahlâklı, güzel huylu… Makbul huylu olmalıdır. Hastalardan her birine candan dost gibi güler yüzle bakar, onları asık suratla karşılamaz…" İfadelerine yer vermiş, iyi bir doktorun hastaya nasıl davranması gerektiğini tüm detaylarıyla anlatmıştır[53].

Osmanlı Devletinde kadınların hastane yaptırmak dışında pratik hekimlik yaptığı da bilinmektedir. Bu kadınlara Lady Montagu'nün mektuplarında rastlanmaktadır: *"Bizde pek umumî ve pek zalimane olan çiçek hastalığı bu memlekette keşfedilen aşılanma sayesinde ehemmiyetsiz bir şey. Birçok kocakarılar var ki, san'atları sırf bu ameliyatı yapmak. Aşı için en muvafık zaman, sonbaharın başlangıcı, büyük sıcaklar geçtikten sonra. O zaman aile reisleri, aileleri içinde çiçek hastalığına tutulmuş kimse olup olmadığını birbirine soruyorlar. Birkaç aile toplanıyorlar. Adetleri 15-16'ya çıkınca bu kocakarılardan birini çağırıyorlar, o da bir ceviz kabuğu dolusu, en mükemmel cinsten çiçek hastalığının aşısını getiriyor. Hangi damarın açılması istenildiğini soruyor. Aldığı cevaba göre büyük bir iğne ile bir damar açıyor, tırmık kadar bile ağrı duyulmuyor, iğnesinin ucu alabildiği kadar aşıyı buraya koyuyor. Sonra yarayı bağlıyor, üzerine bir ceviz kabuğu parçası yapıştırıyor. ... Bu amelinin iyiliğine bende o derece kaniim ki, sevgili yavruma yaptırmaya karar verdim. Vatanımı çok sevdiğim için bu usulün orayada girmesini arzu ederim…"* [54] Osmanlı devleti içinde bahsi geçen faaliyetleri gerçekleştiren kadınlara kendilerini geliştirme, okuma, öğrenme fırsatı bu dönemde yalnızca din bilgisi eğitimi veren, 5-6 yaşa kadar kız çocuklarının gidebildiği sıbyan mekteplerinde verilmeye çalışılmış[55], dolayısıyla kadınların geneli okuma yazmadan mahrum bırakılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin edebiyat tarihinde rastladığımız şair kadınların ise neredeyse hepsinin babaları, ulema sınıfından ve seçkin kişiler olup aile durumları ve ekonomik düzeyleri yerindedir. Bu kadınlar evlerinde özel olarak babaları ve aile

---

[53] İhsan Erzi, **a.g.m.**, s. 593-594.
[54]Lady Montagu, **Şark Mektupları**, çev. Ahmed Refik, Timaş Yayınları, İstanbul 1998, s. 54-55; Afet İnan, **Tarih Boyunca…** , s. 64-65.
[55] Burhan Göksel, **A.g.e.** , s.131.

yakınları tarafından okutulmuş yahut dönemin bilinen bilim insanlarından ders almışlardır. Bu kadın şairlerden adını ilk duyduğumuz Zeynep Hatun'dur. Yine XV. Yüzyılın önemli şair ve bilgini Amasyalı Fahrünnisa Mihrî Hatun, XVI. Yüzyılda Amasyalı Ayşe Hubba (Hubbî) kadın, Divan şairi Baki'nin eşi Tutî Hatun, Sıtkı Ümetullah, Ani Fatma, Faize Fatma, Zübeyde Fitnat, Saffet Nesibe adlarını duyuran diğer kadınlardandır[56]. Osmanlı devleti içinde kendilerini geliştirme imkânı bulmuş bu kadınlara rağmen 16. yüzyıldan Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadarki süreci Kapalı devir olarak tanımlayan Tezer Taşkıran, bu süreçte kadınlar için çıkarılan fermanların daima kadının kapanmasına ilişkin olduğuna değinmiştir. Öyle ki bu dönemde feracelerin yakaları, süsleri, yaşmakların biçimleri, kalınlığı dahi devlet tarafından düzenlenmiştir[57].

4. Osmanlı Modernleşme Dönemine Genel Bir Bakış ve Gelişmelerin Türk Kadınına Yansımaları

Padişah II. Mahmud'un vefatıyla Osmanlı devletinde hala halledilemeyen meselelerden biri de Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yla süren savaştı. Diğeri ise Osmanlıyı yeniden düzenlemek için ilan edilmesi karar kılınmış Tanzimat Fermanı'dır. Böyle bir ortam içinde henüz on sekiz yaşında babasının yerine tahta oturan Abdülmecit Efendi yeterli bilgi ve tecrübeye sahip değildir. Dönemin Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, kendi var oluşunu kendisi koruyamayacak bir halde olan Osmanlı'nın toprak bütünlüğü taraftarı olan İngiltere ve Fransa'ya yaklaşmanın bu koşullar içinde en iyi seçenek olduğunu anlamış ve bu amaca uygun olarak Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi gerektiğini savunmuştur. 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın ardından Osmanlı da Tanzimat dönemi başlamıştır[58]. Tanzimat Fermanı'yla birlikte padişah, kendi iradesinin sınırlanmasını kabul etmiş ve din farkı gözetmeksizin herkese eşit şekilde uygulanacak kanunların yürütülmesinde bir nevi gözcü vazifesi üstlenmiştir. Tanzimat Fermanı, dağılmak

[56] Güzin Tuncaer, **a.g.m.** , s. 549-550; Ömer Özkan, "Divan Edebiyatında Kadın", ed. Altan Çetin, **Ortaçağda Kadın**, Lotus Yayınevi, 2011, s. 102-107.
[57] Tezer Taşkıran, **A.g.e.**, s. 20 ; Pars Tuğlacı, **Osmanlı Döneminde İstanbul Kadınları**, Cem Yayınevi, İstanbul 1984, s. 11.
[58] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.V, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961, s. 169-171.

üzere olan bir toplumu Osmanlıcılık düşüncesi altında Müslüman ve gayri Müslim ayrımı yapmaksızın bir arada tutmayı amaçlamıştır[59].

Osmanlı Devleti Tanzimat'la batılılaşma yolunda önemli bir adım attığı halde bu fermanda kadınlarla ilgili bir madde olmayışı dönemin L'Univers adlı Fransız gazetesinde haber olarak yer almıştır: *"İstanbul muhabirimize göre Hatt-ı Şerif, Türk kadınlarını hayal kırıklığına uğratmıştır. Kendileri için bir nevi kurtuluş fermanı olacağını ümit ettikleri bu hatta en küçük bir vaadin dahi mevcut olmayışı, Türk hanımlarının izzet-i nefsini cerihadâr etmiştir[60]."* Kadınlara yönelik özel bir madde olmadığı halde ülkede görülen yenilik ve batılılaşma hareketleri kadının Türk toplumu içindeki rolüne de etki etmiştir. Bu etkilere bakacak olursak, cariyeliğin ortadan kalkmasına zemin hazırlayan adımlar vardır. Beyaz köleler için 1854'de siyah köleler için 1857'de [61] çıkarılan fermanlarla köle ticaretinin kaldırılması amaçlanmıştır[62]. 1858 yılında çıkarılan Arazi Kanunnamesi'yle ise kız çocuğunun da vefat eden babasının malından pay alması sağlanmıştır[63]. Tanzimat dönemi itibariyle Osmanlı devleti kanunlaşma yolunda adımlarını hızlandırmış, 1868-1876 yılları arasında daha çok borçlar, eşya ve yargılama hukukunu kapsayan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye hazırlanmıştır[64]. 2 Eylül 1881'de çıkarılan Sicil-i Nüfus Nizamnamesi ile de devlet evlilik kurumuna müdahale etmiş, imamın vazifesi hukukileştirilirken evlenecek kişilere mahkemeden izin alma şartı getirilmiş aynı zamanda evlilik ve boşanma konularında erkeklerin keyfi davranışları önlenmeye çalışılmıştır[65].

Tanzimat döneminde kadınlar seslerini yayınlanan çeşitli dergi ve gazetelerle duyurmaya çalışmış ancak birçoğunun ömrü kısa olmuştur. Dönemin en etkin dergilerinden biri 1895'ten itibaren yazarlarının neredeyse hepsi kadın olan, Fatma

---

[59] Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu- Batı Yayınları, İstanbul, s. 208- 211.
[60] L'Univers, 1Kânunuevvel 1839'dan Aktaran; Sabri Esat Siyavuşgil, "Tanzimat'ın Fransız Efkârı Umumiyesinde Uyandırdığı Akisler", **Tanzimat I**, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s.752-753.
[61] Hamdi Atamer, "Zenci Ticaretinin Yasaklanması", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S.3, Aralık 1967, s. 27-29.
[62] Bernard Caporal, **Kemalizmde Türk Kadını (1919-1970)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, TİSA Matbaası, Ankara 1982, s. 115-116.
[63] Geniş bilgi için bkz. Ömer Lûtfi Barkan, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat Ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi" **Tanzimat I**, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s. 395; Tayyib Gökbilgin, "Tanzimat Hareketi'nin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilâtına Etkileri", **Belleten**, C.31, S. 121-122, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1967, s. 107-108.
[64] M. Âkif Aydın, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 231, 233.
[65] "Tanzimat'tan Sonra Kadın", **Kadın Ansiklopedisi**, Tercüman, İstanbul 1984, s. 614.

Aliye, Emine Semiye, Şair Nigâr gibi Tanzimat döneminin öncü kadınlarının yazılarının yayınlandığı "Hanımlara Mahsus Gazete" olmuştur. Dergide çıkarılan yazılar genel anlamda kadınların eğitilmesi, terbiyesi üzerinde şekillenmiştir[66].

Osmanlı Devleti'nin yayınladığı Tanzimat Fermanı'yla yetinmeyen Avrupa devletleri gayrimüslimler için daha fazla hak talebine girişmiştir. 1854 Kırım Harbi sonrası imzalanan Paris Antlaşması bu taleplere bir aracı olmuş ve 28 Şubat 1856 yılında Osmanlı devleti Islahat Fermanı'nı ilan etmiştir. Islahat Fermanı, Tanzimat döneminin bir aşaması olarak düşünülse de hazırlanış şekli, içerik ve etkileri bakımından farklılık göstermiştir. Tanzimat'la Osmanlıda yaşayanları ırk ve din farklı gözetmeden eşit tutan, kaynaştırmayı amaçlayan düşünce, Islahat Fermanı'yla gayrimüslim ve Müslüman halk arasındaki farklı unsurları tamamen ortadan kaldırmayı amaçlamış ve bunun neticesi olarak gayrimüslim halka çeşitli haklar tanımıştır[67]. Tanınan bu haklar eğitime de yansımış, resmi olarak tanınan cemaatler, devlet denetimi altında kendi okullarını açma hakkını elde etmişlerdir. Osmanlı topraklarında gayrimüslim okulların sayısında yaşanan hızlı artış [68], Osmanlı Devleti'nin eğitimde modernleşme hamlelerini hızlandırmasına yol açmıştır [69].

Türk Demokratikleşmesinin önemli adımlarından biri de 1876'da II. Abdülhamid döneminde ilan edilen I. Meşrutiyet'tir. İlanında dönemin sadrazamı Mithat Paşa'nın etkisi önemlidir. Bu dönemde Kanunu Esasi hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Ancak 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonrası yenilginin ardından II. Abdülhamid Meclisi tatil etmiştir[70]. II. Abdülhamid'in izlediği siyaset kanun, hak, adalet, hürriyet kavramlarını tekelinde toplarken, şartların gereği olarak tedbirli ve temkinli hareket etmek mecburiyetinde kaldığından ortam yeni fikirlerin gelişmesi için pek müsait değildi. Bu süreçte, eğitim alanında yaşanan gelişmeler dönemin yapısıyla tezatlık göstermektedir. Osman Ergin bu dönemi, eğitimde "Yayılma ve İlerleme" dönemi olarak adlandırmış, II. Abdülhamid dönemine kadar İstanbul'la

---

[66] Tezer Taşkıran, **A.g.e.**, s.33.
[67] Enver Ziya Karal, **A.g.e.**, C. V, s. 248- 251.
[68] Selçuk Akşin Somel, **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 66-67.
[69] Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 15-16.
[70] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.VIII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1962, s. 5-9,40-41.

sınırlı kalan okulların bu dönemde vilayetlere de ulaştığından bahsetmiştir[71]. Hasan Ali Koçer ise II. Meşrutiyet'e kadarki süreçte birçok yeni okul yaptırılmasına dikkat çekmiştir[72].

II. Abdülhamid döneminde, hürriyet ve meşrutiyeti yeniden kazanmak amacıyla Askeri Tıbbiye Mektebi öğrencileri tarafından 1892'de kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmaları netice bulmuş [73] 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı toplumunda büyük sevinç gösterileriyle karşılanmıştır. II. Abdülhamid dönemi boyunca uygulanan sansür kaldırılmış, basın serbestliği gelmiştir[74].

Osmanlıda II. Meşrutiyetle birlikte yaşanan modernleşme ve özgürlük rüzgârı kuşkusuz kadınlar üzerinde de tesir etmiştir. 1917'de Aile Hukuku Kararnamesi çıkarılmış, çok kadınla evlilik ve boşanma konuları da kararnamede madde olarak yer almıştır. Bu kararnameyle birlikte aile hayatı düzenlenmeye çalışılmıştır [75] . Yine II. Meşrutiyet'le kendileri için eğitimin ne denli önemli olduğunu bilen Türk kadınları hem eğitilmek hem de toplumsal hayatta söz sahibi olabilmek hususlarındaki taleplerini yayınladıkları çeşitli gazeteler vasıtasıyla duyurmaya başlamışlardır. İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadarki süreçte Osmanlı kadınlarının sesi olan, Ulviye Mevlan tarafından çıkartılan, yazarlarının hepsinin kadın olduğu "Kadınlar Dünyası" dergisi önemli bir yer teşkil etmiş ve kadınlar için yeni bir dünya yaratma görevini üstlenmiştir[76].

Kadınların özgür çalışma hayatına adım atması Tanzimat dönemiyle başlamış, eğitim alanında çalışan öğretmen kadınlar bunun temelini oluşturmuştur.[77]

---

[71] Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C. 3-4, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 874.
[72] Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991, s.164-165,168; Ömer Faruk Yelkenci, **Türk Modernleşmesi ve II. Abdülhamid'in Eğitim Hamlesi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2010, s. 184-185.
[73] Ahmet Bedevî Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Tan Matbaası, İstanbul 1945, s. 17, 30, 32.
[74] Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı**, C.I, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s.230; Ahmet Bedevî Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele**, Çeltüt Matbaası, İstanbul 1959, s. 495-497; Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyetin İlânı**, Baha Matbaası, İstanbul 1959, s. 10-11.
[75] Tezer Taşkıran, **A.g.e.**, s. 48; Geniş bilgi için bkz. Şefika Kurnaz, **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996 , s. 109-112.
[76] Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, Mayıs 1994, s. 80-81.
[77] İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 285.

II. Meşrutiyet Dönemi itibariyle yaşanan savaşlar, ülke ekonomisinin bozulması, savaşa giden erkeklerin yerini dolduracak işçi ve memur olmayışı kadınların çalışma hayatında daha etkin rol almasına zemin hazırlamıştır. Çamaşırcı, bohçacı kadınların, madenlerde, pazarlarda, tarlalarda çalışan kadınların yanı sıra bu dönemde memur vazifesini üstlenen kadınlara rastlanmıştır[78]. 1913 yılında Dersaâdet Telefon Anonim Şirket-i Osmâniyesi'nin gazetelere ilan vererek kadın memureler aradığını duyurmasıyla bu ilana kayıtsız kalmayan Bedrâ Osmân Hanım ve dört kadın arkadaşı memur olabilmek için başvuruda bulunarak diğer kadınlara da örnek teşkil etmişlerdir[79] . Kadınların çalışma hayatına katılması amacıyla 14 Ağustos 1916'da Harbiye Nezareti bünyesinde, Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan himayesinde "Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi" kurulmuştur. Cemiyet'in amacı I. Dünya savaşı zamanında erkekleri savaşa giden Osmanlı kadınının çalışmasını ve geçinmesini sağlamak olmuştur[80].

Yine bu süreçte kadınlar tarafından yardım, meslek kazandırma, kültür, ülke savunmasına yönelik, siyasal amaçlı birçok kadın dernekleri kurulmuştur[81] . Tezin asıl konusu Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi de bu dönemde kurulan yardım dernekleri arasında yer almış ve etkin şekilde faaliyet göstermiştir. Görüldüğü üzere modernleşme döneminde kadınlarla ilgili atılan adımlar Tanzimat dönemiyle başlamış, II. Meşrutiyet döneminde ise hız kazanmıştır.

[78] Leyla Kaplan, **A.g.e.**, s. 31.
[79] Yavuz Selim Karakışla, **Osmanlı Kadın Telefon Memureleri (1913-1923)**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, Aralık 2014, s. 26, 29-32.
[80] Yavuz Selim Karakışla, **Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1916- 1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015,s. 75.
[81] Serpil Çakır, **A.g.e.**, s. 87.

4.1. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadının Eğitimdeki Yeri ve Açılan Kız Okulları

Osmanlı modernleşme sürecinin kadınlara en büyük katkısı eğitim alanında görülmüştür. Eğitimle aydınlanan kadınlar seslerini duyurmaya, basında yer almaya, ekonomiye katkıda bulunmaya başlamışlardır. Çalışmanın konusu açısından bu dönemde önemli olan Kız Sanayi Mektepleri ve Ebe Mektebi ayrı başlık altında incelenecektir.

Tanzimat döneminde en büyük sorunlardan biri kadının eğitimsizliği olmuş, dönemin aydınları bu konuyu eserlerine taşımıştır. Dönemin önemli isimlerinden Şemsettin Sami, "Aile demek kadın demektir" diyerek toplumun mutluluğunu ailede, ailenin mutluluğunu da kadının eğitilmesinde aramıştır[82]. Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hâmid Tarhan vb. edebiyatçılar da bu dönemde kadın konusunu eserlerinde işlemişlerdir. Kadınların eğitilmesi, öğretimin yeniden düzenlenmesi, çağdaş bir eğitim görmelerini savunan yazarlar, eğitimde kadın ve erkeğin eşitliğinden yana olmuşlardır[83]. Tanzimat dönemini kapsayan düzenlemelerde dönemin güçlü Avrupa devletlerinden Fransa'nın etkisi görülmektedir. Fransa'nın 1867 Duruy Projesi, bizde 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin hazırlanmasına etki etmiştir[84]. Bu nizamnamenin kadın eğitimi açısından önemi ilk defa kız çocukları için de ilköğretim mecburiyeti getirmiş olmasıdır[85].

II. Meşrutiyet döneminde ise kadın eğitimi hususunda aydınların tartıştığı genel konu açılan okulların eğitim kalitesi olmakla birlikte, devrin İslamcı, Batıcı ve Türkçü aydınları kadın eğitiminin hangi amaç doğrultusunda, ne kadar süre ve nasıl

---

[82] Şahika Karaca, "Şemsettin Sami ve Kadınlar", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.3, S. 13, 2010, s. 141.
[83] Bernard Caporal, **A.g.e.**, s. 58-59.
[84] Duruy Projesi; Laik eğitim yoluyla "Osmanlıcılık" düşüncesini destekleyen Fransız Hükümeti'nin, 1867 yılında eğitim bakanı Victor Duruy'e Osmanlıdaki eğitim kurumlarının sistemleştirilmesi için hazırlatmış olduğu bir projedir. Dinler ve milletler arası ortaöğretim okullarının açılması, fen, tarih, hukuk ve idare okutulacak bir üniversite kurulması, genel kitaplıklar açılması yönünde maddeler içeren Duruy Projesi, Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiş ve projeye dayanılarak 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi hazırlanmıştır. Bkz. Niyazi Berkes, **A.g.e.**, s. 233.
[85] Faik Reşit Unat, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1964, s. 39.

bir program dâhilinde verilmesi üzerinde fikir çatışması yaşamışlardır [86] . Düşüncelerini Türk milliyetçiliği çerçevesinde öne süren Ziya Gökalp yeni bir hayatın kadınların erkeklerle eşit eğitim alarak yönetimde söz sahibi olmasıyla mümkün olacağını belirtmiştir. Batının örnek alınması gerektiğini düşünenlerden biri olan Tevfik Fikret, kadının eğitimsizliğinin hem toplumu hem de erkekleri zarara sokacağından bahsederken fikirlerini İslam üzerinde şekillendiren Mehmet Akif Ersoy gibi aydınlarsa İslam dininin kadına da erkeğe de ilim öğrenmeyi farz kıldığını savunmuş ancak batı tarzı eğitime karşı çıkmışlardır[87].

II. Abdülhamid döneminde Tanzimat dönemine kıyasla hem açılan okul sayısında çoğalma görülmüş hem de kızlara yönelik yeni okullar açılmıştır. Bu döneme kadar ilkokul seviyesinde eğitim veren sıbyan mekteplerinde kız ve erkek çocukları karma eğitim görmüş ancak bazı yerlerde kız çocuklarına mahsus kadın hocaların evlerinde de ders verilmiştir. sıbyan mekteplerinin belli bir öğrenim süresi olmamakla beraber 8-9 yaşlarına geldiğinde kız çocukları okuldan alınmıştır[88].

Sıbyan mektepleri konusunda en önemli adım 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle[89] atılmıştır. Nizamnameye göre, genel eğitim veren bu okullardan her mahalle ve köyde en az bir tane açılacak, kız, erkek, gayrimüslim ayrı ayrı okutulmak üzere dört yıllık okullar halini alacaklardır. Kızlar için 6-10, erkekler için 7-11 yaşlarında okula devam etme zorunluluğu getirilmiştir. Böylelikle kız ve erkek çocukları için ilköğretim mecburi hale gelmiştir[90]. Nizamnamede yer alan hususlara göre bir mahallede iki sıbyan mektebi varsa bunlardan biri kızlara ayrılacak, kızlar için mektepler yapılana kadarki süreçte kızlar erkeklerle aynı mektebe gidecek ancak karışık oturmayacaklardı. Kız sıbyan mekteplerinin öğretmenleri kadın olacak ancak yeterli sayıda kadın öğretmen yetişene kadar yaşlı ve ahlaklı erkek öğretmenler tarafından eğitim verilecekti[91]. Osmanlının önceki dönemlerinde yalnız İstanbul'u kapsayan ilköğretim zorunluluğu bu nizamnameyle memleket çapında yayılmaya

---

[86] Şefika Kurnaz, **II. Meşrutiyet…**, s. 77.
[87] Şefika Kurnaz, **Osmanlı Kadınının…**, s. 47-50, 54.
[88] Hasan Ali Koçer, "Türkiye'de Kadın Eğitimi", **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 5, S.1, Ankara 1972, s. 91.
[89]Geniş bilgi için bkz. Sadrettin Celâl Antel, "Tanzimat Maarifi", **Tanzimat I**, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s.450-462.
[90] Faik Reşit Unat,**A.g.e.**, s.39.
[91] Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)**, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul 1994, s. 142.

çalışılmış, düzenlenen ders programıyla da dini ve dünyevi bilgiler arasında denge sağlanmıştır[92]. Nizamnameyle birlikte geleneksel eğitim veren okullar sıbyan mektepleri, devlet tarafından modern şekilde eğitim veren okullar ise iptidai mektepler olarak adını almıştır[93]. İlköğretimin zorunluluğunun 1876 Kanun-ı Esasi'de madde olarak belirtilmesiyle kız ve erkekler için eşit öğrenim imkânı hukuken de sağlanmıştır[94].

II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde sıbyan mekteplerinin yerini iptidai mektepleri doldurmuş, kız iptidai sayısında %50 civarında artış yaşanmıştır[95]. Kızlar için rüştiyelerin açılması konusundaki teklife ise 10 Kasım 1858'de Maarif Nezareti'nin Sadaret'e yazdığı tezkerede rastlanmaktadır. Bu tezkerede milletin ancak eğitimle gelişeceği ve bu amaç doğrultusunda kız çocukları için rüştiyelerin açılması teklif edilmiş, bu teklif Sadaret tarafından da uygun görülmüştür[96]. 1861 yılında Takvim-i Vekayi gazetesinde yayınlanan bir yazıda kız rüştiyelerinin açılması konusuna yer verilmiştir. Yazıda, Osmanlı devletinin güçlü bir şekilde ayakta durabilmesinin eğitimle mümkün olabileceğinden, bu zamana kadar erkek çocuklarının eğitimi için sağlanan imkânın isteklerine rağmen kız çocukları için sağlanamamasından, kız çocuklarının evlilikte eşlerini mutlu edebilmeleri için din ve dünyayı iyi bilmesi gerektiğinden bahsedilmiş bunun ancak eğitimle mümkün olabileceği üzerinde durulmuştur. At meydanı mevkiinde kızlara mahsus açılan okulda, öğretim verecek hocaların da itinayla seçildiği, kız çocukları olan anne babaların çocuklarını bu okula yollamaları gerektiği de özellikle belirtilmiştir[97]. Yazıdan anlaşılacağı üzere, devlet hem halkı açılan kız rüştiyesinden haberdar etmek hem de kız çocuklarını okutmalarını teşvik etmek istemiştir.

Kızlar için ilk rüşdiye 1859'da açılan Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi[98] olmuştur. Buraya Sultan Ahmet Kız Rüşdiyesi de denilmiştir. Rüşdiyelerin öğretim süresi 4 yıl

---

[92] Bayram Kodaman, **A.g.e.**, s. 63.
[93] Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi", **Kebikeç**, S.10, 2000, s. 226.
[94] Şefika Kurnaz, **Cum. Önce...**, s. 6.
[95] Şefika Kurnaz, **II. Meşrutiyet…** , s. 79.
[96] Osman Ergin, **A.g.e.**, s. 457-458; Şefika Kurnaz, **Cum. Önc…**, s. 9.
[97] Takvim-i Vekayi, 22 Zilhicce 1278'den Aktaran; Hasan Ali Koçer, **A.g.e.**, s. 67.
[98] Cevri Kalfa; Sultan II. Mahmud'un şehzadeliği zamanında onu öldürmek için gelen katillerin üzerine kıvılcımlı kül atarak ölümden kurtarmış ve bundan dolayı haznedar ustası unvanını almıştır. Ölümünden sonra kalan mal varlığıyla Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi yaptırılmıştır. Bkz. Sedat

olup, sıbyan mekteplerini bitirip diplomalarını alan öğrenciler sınavsız girebilmiştir[99] . 1869 Nizamnamesi'nde kız rüştiyeleriyle ilgili de çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Açılan kız okullarının öğretmenleri kadın olacak ancak kadın öğretmen ihtiyacı karşılanana kadar yaşlı ve bilgili erkek öğretmenler tarafından eğitim verilecekti[100] . Bu ihtiyacı karşılamak üzere ilk kız rüştiyelerinin açıldığı zaman zarfında Dârülmuallimât (Kız Öğretmen Okulu) açılmış ve 1873'de mezunlarını vermeye başlamıştır[101]. Kadın öğretmenlerin sayısı çoğaldıkça, rüştiyelerdeki öğrenci sayısı da artmış bu durum yeni okulların açılmasına zemin hazırlamıştır[102].

II. Meşrutiyet döneminde rüşdiyelerle ilgili belirgin bir düzenleme görülmemekle birlikte sayıca artış yaşandığı bilinmektedir[103]. Bu dönemde diğer bir ortaöğretim kurumu olarak idadiler ortaya çıkmıştır. İdadi; hazırlamak, geliştirmek anlamlarını taşımaktadır. 1869 öncesi Harp Okulu ve Askeri Tıbbiyeye öğrenci hazırlayan bir hazırlık sınıfı olan idadiler, 1869 nizamnamesinden sonra ortaöğretim kurumu halini almıştır[104] . İlk kız idadisi 13 Mart 1880'de II. Abdülhamid döneminde, Münif Paşa'nın bakanlığı sırasında İstanbul'da Babıâli Caddesinde kiralanan konakta açılmıştır. Bu okulda Avrupa'daki sisteme benzer bir program uygulanmış, Türkçe ve genel kültür dersleri dışında Fransızca, Almanca, İngilizce, müzik ve el ve ev işleri dersleri de yer almıştır. Ancak bu okul iki yıl etkin kalabilmiş ilgisizlik yüzünden kapanmıştır. Okulun açılması kızlara yönelik lise seviyesinde eğitim veren ilkokul olması açısından tarihimizde önemli bir yer teşkil etmiştir[105] . II. Meşrutiyet döneminde kızlara mahsus ve erkeklerle eşit seviyede ortaöğretim imkânı sunmak amacıyla 1909'da hükümet tarafından önemli bir adım atılmış, Kandilli mevkiindeki Adile Sultan Sarayı'nda Kız Lisesi açılması için çalışmalarda bulunulmuş ancak başarı sağlanamamıştır. Yine 1911'de Sultanahmet mevkii yakınlarında bir kız idadisi açılmış, 1913 yılından itibaren Bezm-i Âlem Valide

---

Kumbaracılar, "İlk Kız Okullarımız Nasıl Açıldı?" **Hayat Tarih Mecmuası**, C.1, S. 4, Tifdruk Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi, İstanbul, Mayıs 1969, s. 80.

[99] Yahya Akyüz, **A.g.e.**, s. 143-144.

[100] Hasan Ali Koçer, **A.g.e.**, s.93-94; Şefika Kurnaz, **Cum. Önc…**, s. 9.

[101] Osman Ergin, **A.g.e.**, s. 458.

[102] Şefika Kurnaz, **Cum. Önc…**, s. 17.

[103] Şefika Kurnaz, **II. Meşrutiyet…**, s. 82.

[104] Faik Reşit Unat, **A.g.e.**, s. 45; İsmail Güven, **Türk Eğitim Tarihi**, Naturel Yayınları, Ankara 2010, s. 134-135 ; Osman Ergin, **A.g.e.**, s. 495-496.

[105] Faik Reşit Unat, **A.g.e.**, s. 46 ; Şefika Kurnaz, **Cum. Önc…**, s. 17-18.

Sultanisi adıyla on yıllık bir lise halini almıştır. Cumhuriyet dönemine kadar kız orta öğretiminin neredeyse hepsinin yalnız İstanbul'da bulunduğu bilinmektedir[106].

Bahsedildiği üzere kız rüştiyelerinin açılmasının ardından kadın öğretmen ihtiyacı doğmuş ve bu ihtiyacı karşılamak üzere Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayınlanmasından sonraki süreçte kız rüşdiyelerine öğretmen yetiştirmek amacıyla Ayasofya mevkiinde bir konakta Dârülmuallimât açılmıştır[107]. Maarif Nazırı Saffet Paşa okulun açılış töreninde yaptığı konuşmada, çocukların ilkokula gidene kadarki eğitimini annelerinden aldıklarını bu sebeple kadınların da okumalarının gerektiğini, İslam dininin kadın eğitimine engel olmadığını dile getirerek o döneme kadar açılan 7 rüştiyenin öğretmenlerinin erkek olmasından dolayı ilgi görmediğini söylemiştir[108] . Nizamnameye göre Dârülmuallimât, sıbyan ve rüşdiye olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır[109] . Dârülmuallimât'a girmek isteyen kızlar için sıbyan veya rüşdiye mektepleri diplomaları varsa sınavsız giriş hakkı tanınmış, diploması olmayanlar ise heyet tarafından sınava tabi tutulmuş, derecelerine göre şubelerden birine yerleştirilmişlerdir[110]. II. Meşrutiyet döneminde Dârülmuallimât'ın eğitim kalitesini iyileştirmek için teşebbüslerde bulunulmuş, rapor hazırlatılmış, aydınlar okulların programıyla ilgili fikirler öne sürmüştür. Diğer bir gelişme de Dârülmuallimât'a öğretmen yetiştirmesi amacıyla 1913'de açılan Dârülmuallimât'ı Aliye'nin açılması olmuştur. Buna rağmen yapılan teşebbüsler sonuca varamamış, kız okullarının modern Avrupa tarzına göre şekillendirilmesi istense de başarı sağlanamamıştır. II. Meşrutiyet döneminin eğitim tarihinde esas önem teşkil eden olayı kızlar için yükseköğretim imkânı sağlanması olmuştur[111].

Yükseköğretime kabul edilmek isteyen kadınlar, isteklerini bildiren yazılar yazmaya başlamışlardır. Kadınlar Dünyası imzasını taşıyan bir yazı şöyledir: *"Bekleyecek zamanımız yokdur… Darülfünun'u istemek, o dershanelerden ders*

---

[106] Faik Reşit Unat, **A.g.e.**, s. 48.
[107]Mahmud Cevat İbnü'ş Şeyh Nâfi, **Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkîlât ve İcrââtı – XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi**, haz. Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s. 104 ; Sedat Kumbaracılar, **a.g.m.**, s. 83.
[108] Afet İnan, **Tarih Boyunca…**, s. 88-89 ; Daha geniş bilgi için bkz. Osman Ergin, **A.g.e.**, s. 671-673.
[109] Osman Ergin, **A.g.e.**, s. 668.
[110] Hamza Altın, "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 13:1,2008, s. 281.
[111] Şefika Kurnaz, **Cum. Önc…**, s. 55-56, 58-59.

almak bizim birer hakkımız, hakk-ı insaniyemizdir[112]*."* Kadınların sesleri duyulmuş, 7 Şubat 1914 Cumartesi günü Darülfünunda kadınlara yönelik serbest dersler verilmeye başlanmıştır[113]. Darülfünun'un konferans salonunda pazartesi, çarşamba, perşembe ve cumartesi günleri verilen bu dersler kadınlar tarafından büyük ilgi görmüştür. Ancak bu dersler bir nevi kurs niteliğinde olduğundan kadınlara yönelik gerçek manada bir yükseköğretim 12 Eylül 1914'de İnas Darülfünun'un açılmasıyla başlamıştır. İnas Darülfünun'u, edebiyat, tabiiyat, riyaziyat olarak üç şube şeklinde açılmış, kız idadisi ve Darülmuallimât mezunlarını kabul etmeye başlamıştır. 1918-1919 yıllarında binalarının nakledilmesi üzerine yönetim ve öğrenciler Darülfünun binasına aktarılmıştır. Kızlar erkeklerle aynı bina içinde farklı saatlerde eğitim görmeye başlamış, bu durum II. Meşrutiyet döneminin tartışma konularından biri haline gelmiştir. Karma eğitime geçiş 1921 yılında mümkün olmuş, karma eğitime geçen Edebiyat, Fen, Hukuk Fakültelerini 1922'de Tıp Fakültesi takip etmiştir[114].

Kadınlara güzel sanatlar alanında da eğitim imkânı sağlanmış, 1921 yılında kızlara yönelik resim, heykel gibi alanlarda güzel sanatlar dersleri vermek amacıyla 1914'de açılan İnas Sanayi-i Nefise Mektebi, Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi adını almıştır. Cumhuriyet döneminde ise Güzel Sanatlar Akademisi adıyla anılmaya başlanmıştır[115].

4.2. Kız Sanayi Mektepleri

Kadınların el becerisini ilerletmek ve bundan ekonomik olarak yararlanmak amacıyla açılan Kız Sanayi Mektepleri, kadınlara bu konuda teknik eğitim sağlamıştır. 1859'da açılan ilk kız rüştiyesi Cevri Kalfa Mektebi kadınlara aynı zamanda nakış dersi verdiğinden kadınlara teknik eğitim öğretilmesi yönünde önemli bir girişim olarak kabul edilebilir. 1864'de Rusçuk'ta Mithat Paşa'nın yetim kızlar için açtığı, ordunun dikim ihtiyacına yönelik Islahhane kız teknik eğitimine yönelik

[112] Kadınlar Dünyası İmzasıyla, "Kadınların Tahsil-i Âliye İhtiyacı", **Kadınlar Dünyası**, 16 Teşrin-i Evvel 1329, no. 115, s. 2'den Aktaran; Serpil Çakır, **A.g.e.**, s. 336.
[113] Mustafa Ergün, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ocak Yayınları, Ankara 1996, s. 376.
[114] Yasemin Tümer Erdem, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 363, 365, 367-370, 374, 377.
[115] Şefika Kurnaz, **Cum. Önc…**, s. 54.

açılan ilk mekteptir. Yine aynı amaç doğrultusunda İstanbul'da Yedikule'de dikimhane özelliği gösteren Kız Sanayi Mektebi açılmıştır[116]. Bu okul, Ticaret Nezaretine bağlanmış, 1884 yılında da kapatılmıştır. Ardından Ticaret Nezareti bünyesinde önce Sultan Ahmet mevkiinde yatılı ve gündüzlü, bir yıl kadar sonra Süleymaniye'de sadece gündüzlü iki Kız Sanayi Mektebi açılmış ve bu okullar 1887'de Maarif Nezareti'ne bağlanmıştır. Üsküdar Kız Rüştiyesi de 1890'da üçüncü bir Kız Sanayi Mektebi haline getirilmiştir.[117]

17 Mayıs 1884 nizamnamesine göre Kız Sanayi Mekteplerinin eğitim süresi iptidai sınıflarla beraber 5 yıl olmuş, sabahları genel bilgiler içeren dersler verilmiş öğleden sonra ise *"biçki, dikiş, nakış, kanava, dival"* gibi el becerilerine yönelik dersler ve bu derslerin yanı sıra piyano, musiki dersleri verilmiştir. Özellikle milli ve eski Türk el işi sanatlarının, Türk musikisinin öğretilmesine önem verilmiştir[118] . Kız Sanayi Mektepleri ve kız rüştiyelerinin dersler bakımından çok farklılık gösterdiği söylenemez. El işleri dersleri, Kız Sanayi Mektebinde ağırlıklı olarak gösterilmiştir[119].

1900 yılında Maarif Nezareti tarafından bu okulların programları düzenlenmiş ve genel bilgi dersleri çoğaltılmış, öğrenim süreleri iptidai sınıflarla beraber 7 yıl olmuştur. Bu zamana kadar yalnız yetimlerin alındığı Kız Sanayi Mekteplerinde 1904'den itibaren durumları iyi olan ailelerinden çocuklarından da gündüzlü öğrenci olarak alınmaya başlamıştır. 1911 itibariyle okulların yatılı bölümleri kapatılmıştır. 1920'ye gelindiğinde ekonomik sıkıntılar sebebiyle bu okullar İnas Sanayi Sultanisi adını almış ve ilkokula dayanan, 4 yıl eğitim veren, elbise, çamaşır, nakış gibi dallara ayrılan kız meslek okulu haline gelmiştir. Cumhuriyet dönemine kadar da bu şekilde varlıklarını korumuş, 1927'den sonra Kız Sanat Enstitüleri halini almışlardır[120].

---

[116] Yahya Akyüz, **A.g.e.**, s. 151 ; Şefika Kurnaz, **Cum. Önc…**, s. 20.
[117] Faik Reşit Unat, **A.g.e.**, s. 80e.
[118] **Aynı eser**, s. 80e.
[119] Uğur Ünal, **II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897- 1907)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 20.
[120] Faik Reşit Unat,**A.g.e.**, s.80f.

4.3. Ebe Mektebi

Osmanlıda kadınların ebelik konusunda eğitimine Tanzimat dönemiyle başlanmıştır. Bundan önce sağlıkla ilgili bilgileri çevrelerinden edinen kadınlar bu dönem itibariyle Tıbhane' de eğitilmişlerdir[121] . 1826' da kurulan Tıbhane' de ebelik dersleri de gösterilmeye başlanmıştır. Kadınların bu konuda eğitilip yetiştirilmesine dair izne 1842 yılında hekimbaşının ebelik kurslarının açılması ve bu konuda kadınların ders görmesine yönelik hükümete verdiği resmi yazıda rastlanmaktadır[122] . Bu yazıdan sonra kadınlar 1843'de Tıbbiye Mektebi'nde ebelik öğrenimine başlamış ve eğitimi mankenler üzerinde gerçekleştiren ebe kadınların meslekle ilgili yaptıkları denemeler sırasında yanlarında erkek olmaması şartı getirilmiştir[123]. Ancak bazı dersleri erkek öğretmenlerden almak zorunda kaldıkları için memlekette ilk defa Müslüman kızların erkek öğretmenlerden ders aldığı söylenebilir[124]. Bu kursların ilk mezunları olan 10'u Müslüman, 26'sı Hıristiyan kadın 1845'de padişah huzurunda diplomalarını almışlardır[125].

18 Nisan 1895 yılında Ebe Mektebi'nde öğretmenlik görevini alan Doktor Besim Ömer Paşa, ebeliğin kurum haline dönüşmesini sağlayan kişi olmuştur. Düzensiz haldeki Ebe Mektebi'ne öğrencilerin kayıt olabilmesi için Türkçe bilmeleri, yaşlarının 30'u geçmemesi gibi şartlar getiren Paşa, zamanla ebe adaylarının okuyup yazma bilmelerini de şart haline getirmiştir. Besim Ömer Paşa, ebeliğin bir nevi hastabakıcılık olduğu düşüncesiyle öğrencilere hastabakıcılığa dair dersler de vermeye başlamıştır[126] . Ebelere verdiği dersler dışında kitaplar yazarak da bilgilendirmeyi amaçlayan Paşa, 1905'de Askerî ve Mülkî Tıbbiyelerin Haydarpaşa'ya taşınmasıyla boşaltılan Kadırga mevkiindeki binada Ebe Mektebi ve Kadırga Velâdethânesi'nin (Doğum Evi) açılmasını sağlamıştır. 'Ebelerin Ebesi' olarak da anılan Besim Ömer ülkemizde, ilk doğum evini açması, modeller üzerinde

[121] Şefika Kurnaz, **Cum. Önc…,** s. 18.
[122] Osman Ergin, **A.g.e.,** s.542.
[123] Şefika Kurnaz, **Cum. Önc…,** s.18.
[124] Faik Reşit Unat, **A.g.e.**, s. 63 ; Şefika Kurnaz, **Cum. Önc…,** s.18.
[125] Şefika Kurnaz, **Cum.Önc…,** s. 20.
[126] İnci Hot, "Besim Ömer Akalın'ın Hayatı (1862- 1940)", **Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları,** S. 2-3, Lito Matbaa, İstanbul 1996/1997, s. 216- 217.

yapılan eğitimi kısmi olarak da olsa uygulamaya çevirmesi, ebelik hakkında yazdığı kitapları ve çalışmalarıyla modern ebeliğin kurucusu kabul edilmiştir.[127]

II. Meşrutiyet döneminde kadınların sağlık alanında eğitim almaları ve bu alanda uzmanlaşmaları için oluşturulan Hastabakıcılık kursları da vardır. Bu dönemde kadınlara verilen hastabakıcılık derslerinden çalışmanın ikinci bölümünde detaylı bir şekilde bahsedilecektir.

Türk kadınının toplum içerisindeki rolünün aktarıldığı bu bölüm, İslamiyet öncesi ve sonrası değişmeler bağlamında ele alınmıştır. İslam öncesi Türk kadını erkeklerle hemen hemen eşit bir statüye sahipken İslamiyet'in kabulünden sonra mevcut durumundan biraz gerilediği söylenebilir. Ancak bunda başlıca etken İslamiyet'in yapısal durumundan ziyade Türklerin Orta Doğu'ya gelmeleri ve burada Fars, Arap ve Bizans kültürleriyle kaynaşmalarıdır. Selçuklu ve Klasik Osmanlı Devirlerinde Türk kadını toplum içerisinde yeterli düzeyde yer edinememiştir. Bununla birlikte XVIII. yüzyılın sonu XIX. yüzyıl boyunca her alanda görülen yenileşme, muasırlaşma akımının etkisiyle Türk kadını da toplumsal anlamda bir sıçrama yaşamıştır. Öncelikle, eğitim alanında ilköğretim gibi en temel haklara sahip olurken sonrasında mesleki uzmanlaşma ve iş yaşamına katılma haklarını da elde etmişlerdir. Böylelikle modernleşmenin bir ürünü olan kadınların toplumsal hayata katılımının sağlanması bu dönemde yavaş yavaş gerçekleşmiştir.

[127] Besim Ömer, **Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans**, haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2009, s. 21,25.

II. BÖLÜM

HİLÂL-İ AHMER HANIMLAR MERKEZİ'NİN AÇILIŞI VE İLK FAALİYETLERİ

1. Salib-i Ahmer Cemiyetlerinin Ortaya Çıkışı ve Osmanlı Devleti'nin Yaklaşımı

Ateşli silahların yaygınlaşması ile savaşların yıkım gücü ve etki alanı artmıştır. Bu doğrultuda dil, din, köken farkı gözetmeden cephelerde ve cephe gerisinde savaşların neden olduğu yaraları sarmak, sivil halka yardım etmek amacıyla ilk olarak Avrupa'da kurumlar oluşturulması fikri doğmuştur.

Bu fikrin oluşumundaki ilk adımlara bakıldığında, 1189- 92 III. Haçlı Seferi sırasında Selahattin Eyyubi'nin, Sen Jen Şövalyelerini, yaralı ve esir düşmüş Hıristiyan askerlere yardımcı olmaları için Müslüman karargâhına soktuğu bilinmektedir[128]. Avrupa'da ise bu fikri destekleyenlerden biri olan J.J. Rousseau; *"Harp, fertler arasındaki bir münasebet değil, devletlerarasında bir münasebettir ki, bunda şahıslar ârızî (geçici) olarak düşman olurlar. Bunun neticesi olarak silâhsız bir asker artık düşman değildir ve yaşamak hakkını haizdir (sahiptir)."* Diyerek savaşların geçici olduğunu asıl olanın insanlık ve yaşam hakkı olduğunu vurgulamıştır[129] . 1853-56 tarihleri arasında Osmanlı ve Rusya arasında gerçekleşen Kırım harbi[130]esnasında siyasi çıkarlar doğrultusunda İngiliz Hükümeti'nin isteği üzerine İstanbul'a gelen İngiliz Mis. Florence Nightingale [131] , Üsküdar'da

---

[128] Sadi Borak, "Kızılay'ın Yüzüncü Yıldönümü", **Hayat Tarih Mecmuası**, C.1, S. 5, Tifdruk Matbaacılık, İstanbul 1968, s. 23.

[129]**Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı 1877-1949**, Ankara 1950, s. 5-6.

[130] 22Haziran 1853'de Osmanlı ve Rusya arasında vuku bulan savaş Kırım Harbi olarak anılmış, 1856'da imzalanan Paris Antlaşması'yla son bulmuştur. Geniş bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, **A.g.e.**, C. V, s. 238-240.

[131]Florence Nightingale; 1853 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında başlayan Kırım Savaşı'na 1854 yılında İngiltere ve Fransa'da katılmıştır. Osmanlı Devleti hastane olarak kullanılması amacıyla Selimiye Kışlası başta olmak üzere birçok kışlayı boşaltıp hastane olarak kullanmaları için

beraberindeki otuz yedi İngiliz kadınla birlikte Kırım'da yaralanan birçok askeri tedavi etmiştir. Nightingale, elindeki küçük lambasıyla gece boyunca Askeri Hastanenin koridorlarında hastaların acil ihtiyaçlarını karşılamak için gezdiğinden "Lambalı Kadın" olarak anılmıştır[132]. Bu önemli görevi üstlenen kadınlardan biri de Amerika'nın Kuzey- Güney savaşı esnasında hasta ve yaralılarla ilgilenen Clara Barton'dur[133] . Görüldüğü üzere hangi kökenden olursa olsun insana yardım düşüncesi gelişmiş ancak Salib-i Ahmer (Kızılhaç) çatısı altında kurumlaşması zaman almıştır.

1859 yılının 24 Haziran günü Solferino'da tarihin en kanlı savaşlarından biri yaşanmıştır. Fransa ve İtalya ordularının Avusturya ordusunu yenilgiye uğratması ile sonuçlanacak bu savaşta üç yüz bini aşkın insan karşı karşıya gelmiştir. Savaşın tanıklarından biri olan, "Beyaz elbiseli adam" olarak da tanınan, köylü kadınların yardımlarıyla binden fazla yaralıyı tedavi eden Henry Dunant[134], Solferino'daki yaralı ve hasta askerlerin içler acısı durumlarını sonraları "Solferino Hatırası" olarak yayınladığı kitapta tasvir etmiştir. Savaş sırasında yaralı ve hastaların artması sonucu hazırlıksız hastabakıcılar olarak tanımladığı kadınlardan şöyle bahsetmiştir: *"Hiç hazırlıksız hastabakıcı olan bu kadınların bazıları güzel ve nazik kızlar, onların tatlılıkları, iyilikleri, acıma ve şefkat dolu yaşlı güzel gözleri ve dikkatli bakımları hastaların cesaret ve moralini biraz yükseltiyor..."* Kadınların millet farkı gözetmeden bu kadar farklı kökenlerden adama aynı iyi niyetle yaklaşımına dikkat çeken Dunant, "Herkes kardeştir" sözlerini tekrarlayan merhamet dolu bu kadınların cesaretlerinin hiçbir olumsuz durum karşısında kırılmadığını da özellikle

---

müttefiklerinin hizmetine sunmuştur. Florence Nightingale, İngiliz Devleti'nin kendisine mektup yazarak talep ettiği, hükümet denetimi altında kurulacak hemşire ekibiyle birlikte Türkiye'ye gitme teklifini kabul etmiş ve beraberindeki hemşirelerle birlikte İngiliz Umumi Askeri Hastaneleri Kadın Hastabakıcıları Mümessil Müdürü olarak 4 Kasım 1854'de İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'daki hayatı Selimiye Kışlası ve Haydar Paşa Hastanesi arasında geçen Nightingale, yaralı ve hastalara bakma konusunda önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bkz. Selva Erhan Şentürk, **Hemşirelik Tarihi**, Can Kitapçılık- Pazarlama Yayınları, İstanbul 1985, s. 60-64.
Yaralı ve hasta tedavisinde başarı sağlayan Nightingale, Modern hemşireciliğin kurucusu kabul edilmektedir. 1961'de İstanbul'da açılan ilk Yüksek Hemşirelik Okulu'na ismi verilmekle birlikte günümüzde İstanbul Çağlayan semtinde adını taşıyan bir de hastane mevcuttur. Bkz. Besim Ömer, **Hanımefendilere…**, s. 62, Dipnot 2.

[132] J. Henry Dunant, **Sonferino Hatırası**, çev. Nermin Arpacıoğlu, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 1964, s. 68.

[133] Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a**, TDV Yayıncılık, Ankara 2002, s. 7.

[134]Henri Coursier, **Milletlerarası Kızılhaç**, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 1964, s. 12.

vurgulamıştır. Eserinde geniş bir şekilde bahsettiği savaş sahnelerinden sonra Dunant'ın,*" Gayeleri harp zamanında yaralılara bakmak veya bakım sağlamak olan, "Gönüllü Yardım Cemiyetleri" kurmak mümkün değilmidir?"*sorusu Salib-i Ahmer (Kızılhaç)'in kuruluşuna giden yolda önemli bir adım teşkil etmiştir[135].

Cenevre Halk İdaresi Derneği'ne başkanlık eden Gustave Moynier, Henry Dunant'ın ortaya koyduğu fikrin fiilen gerçekleşmesi için harekete geçmiş ve Cenevre'de aralarında Henry Dunant'ında yer aldığı beş kişiden oluşan bir Beşler Komitesi kurmuştur. Komite, fikirlerinin fiilen hayata geçmesi için başka devletlerden temsilcilerin katıldığı bir konferans toplama kararı almıştır. Bu karar üzerine, 16 ülkenin gayri resmi temsilcileri 26-29 Ekim 1863'de Cenevre'de toplanmışlardır[136]. Konferansta, her ülkede savaş durumunda yardım etmek üzere bir yardım komitesi bulunması, ambulans ve hastanelerin tarafsız olması, yardım komitesine mensup personellerin tarafsızlığı ve her ülkede geçerli olacak ayırt edici bir işaret ve bayrak kabul edilmesi gerekliliği üzerinde karara varılmıştır[137]. Ayırt edici işaret olarak konferansın İsviçre'de ve İsviçrelilerin gayretleriyle toplanması nedeniyle İsviçre bayrağına uygun olarak beyaz zemin üzerine kızıl haç işareti olması kararlaştırılmıştır[138]. Alınan bu kararlara resmi bir boyut kazandırmak amacıyla 8 Ağustos 1864'de Cenevre'de düzenlenen konferans neticesinde 22 Ağustos 1864'de Cenevre Sözleşmesi imzalanmıştır[139]. Cenevre'ye delege göndermeyen devletlere de sözleşme ulaştırılmış, kararların kabul edilip imzalanması

---

[135] J. Henry Dunant, **A.g.e.,**s. 39, 43, 66.

[136] Gustave Moynier tarafından kurulan Beşler Komitesini oluşturanlar arasında İsviçre Ordusu Başkumandanı General Dufour ve iki doktor da bulunmaktadır. Beşler Komitesi olarak anılan bu komite, 17 Şubat 1863'de "Milletlerarası Askeri Yaralılara Daimi Yardım Komitesi" adını almıştır. Bkz. Henri Coursier, **A.g.e.**, s. 15-16; **Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkezi Umumisi Tarafından 1339 Senesi Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisi'ne Takdim Edilen (1335-1338) Dört Senelik Devreye Ait Rapor**, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1339, s. 281-282.

[137] **Kızılay ve Kızılhaç'ın Milletlerarası Kaynakları Sözleşmeler- Tüzükler- Kararlar**, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 1964, s. 11-12.

[138] **TKD 73 Yıllık… (1877-1949)**, s. 7; **Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı**, Türkiye Kızılayı Yayınları, Ankara 2013, s. 17.

[139] HenriCoursier, **A.g.e.**, s. 17-18; **OHACUR (1335-1338)**, s. 282-283. Cenevre Sözleşmesi'nin maddeleri hakkında geniş bilgi için bkz. **Kızılay ve Kızılhaç'ın Milletlerarası Kaynakları…**, s. 13-16.

için de bir sene süre tanınmıştır[140]. Verilen bu süreden yararlanan devletlerden biri de Osmanlı Devletidir ve sözleşmeyi imzalaması bir yılı bulmuştur.

Osmanlı Devleti, sözleşmenin imzalandığı dönem itibariyle bir yandan yaşadığı büyük toprak kayıplarıyla gerileme içerisindeyken diğer yandan da 1839 Tanzimat Fermanı'yla başlayan süreçte modernleşme yolunda önemli adımlar atmıştır. Devlet, Cenevre'de yapılan görüşmelere delege göndermemiş, bir fayda beklemediği bu konudan zarar da görmeyeceğini anlayınca sözleşme gereği tanınan bir senelik süreyi değerlendirmiş ve 5 Temmuz 1865'de Cenevre sözleşmesini imzalamıştır[141]. Osmanlı Devleti'nin sözleşme kararlarını onaylamasına rağmen kurumdan fiili olarak yararlanması oldukça gecikmiştir.

2. Osmanlı Devleti'nde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruşuna Genel Bir Bakış

Osmanlı'da Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin oluşturulması için ilk önemli adımı atan Macar asıllı Osmanlı Albayı Doktor Abdullah Bey olmuştur. 1867'de Paris'te düzenlenen sağlık sergisine Osmanlı delegesi olarak katılan Abdullah Bey, sergi vesilesiyle toplanan Uluslararası Kızılhaç Sıhhiye Konferansında bulunmuş, Cenevre sözleşmesi kararlarının Osmanlı Devleti tarafından uygulanmasının fayda sağlayacağına inanmıştır[142]. Bu sırada Uluslararası Yaralılara Yardım Komitesi Başkanlığı tarafından kendisine Osmanlı devleti içinde yaralılara yardım amacıyla bir dernek kurması için vekâlet verilmiştir. Abdullah Bey döndüğünde bu yönde çalışmalara başlamıştır[143]. Abdullah Bey'in çalışmaları Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa tarafından desteklenmiş, Tıbbiye Mektebi Nazırı Marko Paşa başkanlığında, Doktor Kırımlı Aziz beyin de katkılarıyla Osmanlıda yaralı askerlere yardım amacıyla 11 Haziran 1868'de "Mecruhin ve Marda-yı Askeriyeye İmdat ve Muavenet

---

[140] Feridun Nafiz Uzluk, "Kızılay Cemiyetinin Kuruluşuna Kısa Bir Bakış", **I. Milli Kızılay Konferansı 11-13 Haziran 1964**, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 1964, s. 7.
[141] Ahmet Mithat, **Hilâl-i Ahmer**, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul 1296, s. 53; Mesut Çapa, **Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914- 1925)**, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2009, s. 10.
[142] **TKD 73 Yıllık… (1877-1949)**, s. 11; Ahmet Mithat, **A.g.e.**, s. 54-56.
[143] Hamdi Orhon, **Kızılay'ın Kuruluş Tarihine Kısa Bir Bakış**, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 1964, s. 6.

Cemiyeti"[144] kurulmuştur[145]. Cemiyet tarafından oluşturulan nizamname, incelenmek ve onaylanmak üzere hükümete sunulmuş ancak bu girişim sivillerin askeri işlere karışması olarak algılandığından nizamname onaylanmamış, böylece cemiyet dağılmış ve ilk girişim başarı sağlayamamıştır[146].

1876'da Osmanlı hâkimiyetindeki Sırbistan ve Karadağ'ın isyanıyla başlayan savaş, Osmanlı Devleti içinde hasta ve yaralıların yardımına koşacak bir cemiyet ihtiyacını doğurmuştur. Salib-i Ahmer'in kurucularından Moynier'in, Osmanlı Tıbbiye-i Şahane Cemiyeti üyelerinden Doktor Peştemalciyan Efendiye yazdığı mektup Osmanlıda yardım cemiyeti kurulması yönündeki çalışmaları hızlandırmıştır[147]. Doktor Peştemalciyan Efendi çalışmalara başlamış, 12 Ağustos 1876'da Tıbbiye Mektebinde Marko Paşa başkanlığında bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda, Mecruhin ve Zuafayı Askeriyeye İmdad ve Yardım Cemiyeti'nin resmi olarak kurulması için adımlar atılmış, kızıl haç işareti yerine "kızıl ay" işaretinin kullanılmasına karar verilmiştir. Cemiyet nizamnamesini hazırlayarak hükümete sunmuş, Osmanlı hükümeti tarafından kabul edilip onaylanmıştır. Kızıl haç işareti yerine Osmanlı'da kızıl ay işaretinin kullanılması yönündeki kararın diğer devletler tarafından da kabul görmesi için Salib-i Ahmer genel merkeziyle iletişime geçilmiş, devletlerin çoğunluğu, o dönem Osmanlı Devleti ile savaş halinde olan Rusya dahi Salib-i Ahmer'e bağlılık şartıyla Osmanlı'da "Kızıl Ay" işareti kullanılmasını kabul etmiştir. Kısa bir sürede yönetici heyetini belirleyen Cemiyet, 14 Nisan 1877'de "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti" adını alarak padişah II. Abdülhamid'in himayesinde resmen kurulmuştur[148]. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, kuruluşundan

---

[144]Cemiyetin adı bazı kaynaklarda değişik isimlerle de anılmıştır:
"Mecrûhîn-i Asâkir-i Osmâniyye'yeMuâvenet Cemiyeti" Bkz. Mesut Çapa, **A.g.e.**, s. 11;
"Asakir-i Berriye ve Bahriye Mecruhinine Muavenet Cemiyeti" Bkz. Mustafa Sarı, **İzmit'te Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (1911-1925)**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, Mayıs 2016, s. 20.

[145]**TKD 73 Yıllık…(1877-1949)**, s. 11; **OKCY (1911-1913)**, s. 26.

[146]**OKCY (1911-1913)**, s. 27; **TKD 73 Yıllık…**, s. 11; " Hilâl-i Ahmer'in Tarihçesi", **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası**, S. 1, 15 Eylül 1921, s. 17 ; Mesut Çapa, **A.g.e.**, s. 12.
Feridun Nafiz Uzluk, Cemiyet nizamnamesinin 7 Temmuz 1869'da kabul edildiğinden bahsetmiş, Cemiyet'in dağılması hakkında bir bilgiye yer vermemiştir. Ayrıca Sultan Abdülaziz ve annesi Pertevniyal Valide Sultan'ın da cemiyeti desteklediğinden ve cemiyetin yayın organı olarak "Gazette Medicaled'Orient" adlı bir de gazetenin varlığından söz etmiştir. Bkz. Feridun Nafiz Uzluk, **A.g.e.**, s. 13.

[147] **OKCY (1911-1913)**, s. 27-28 Moynier, Doktor Peştemalciyan Efendiye yazdığı mektupta İstanbul'da bir cemiyet kurulması, Cenevre'deki genel merkezle iletişime geçilmesi yönünde tavsiyelerini dile getirmiştir. Mektubun tam metni için bkz. Ahmet Mithat, **A.g.e.**, s. 72-77.

[148] **OKCY (1911-1913)**, s. 28-29; **TKD 73 Yıllık…** , s. 11-12.

itibaren kadınlar kısmı oluşturmayı amaçlamış ancak fiilen hayata geçirilmesi zaman almıştır. Cemiyet'in 1879 yılına ait nizamnamesinde bir kadın kolu oluşturulmasıyla ilgili özellikle altıncı ve on yedinci madde dikkate değerdir. Altıncı madde de; " Cemiyet'in biri erkeklere ve diğeri kadınlara mahsus olduğu" on yedinci maddede ise "Kadınlar kısmının da kendilerine mahsus bir kalemi bulunduğu" ifadelerine yer verilmiştir [149] . Kurulduğu esnada devam eden Osmanlı-Rus savaşı süresince hizmetlerde bulunan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Rusya ile imzalanan barış antlaşmasının ardından 1897 Osmanlı-Yunan savaşına kadar uzun bir sessizliğe gömülmüştür. Osmanlı- Yunan Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Teselya Meydan Savaşı'ndan yaralıların getirilmesi Cemiyet'in yeniden faaliyete geçmesini sağlamıştır. Savaş meydanında yaralanan askerlerin İstanbul'a getirilmesi için biri Golos'a diğeri Selanik'e olmak üzere iki vapur gönderen Cemiyet, hasta ve yaralı askerlerden yardımını esirgememiştir. Cemiyet'in Osmanlı- Yunan savaşı sırasındaki bu faaliyetlerine rağmen yeniden canlanması mümkün olmamıştır[150]. Bu durumun en temel nedeni ise Osmanlı- Rus Savaşı'nın sona ermesiyle başlayan II. Abdülhamid devri süresince cemiyetler hususunda yasaklar getirilmesi, oluşacak her türlü teşkilatlanmaya karşı çok sıkı bir denetim uygulanmış olmasıdır[151].

Cemiyet'in uzun süren sessizliği, 23 Temmuz 1908 II. Meşrutiyet'in ilanıyla son bulmuştur. Daha öncede bahsedildiği üzere Osmanlı Devleti'nde modernleşme doğrultusunda önemli adımlar II. Meşrutiyet'le atılmıştır. Bu dönemin batıyı örnek alan aydınları da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yeniden etkinleşmesi üzerinde durmuş, bu yönde çalışmalar yürütmüşlerdir[152]. Hilâl-i Ahmer'in kurucu üyelerinden Della Soda Faik Paşa, Cemiyet'i yeniden canlandırma yönünde çalışmalarını yürütürken diğer taraftan dönemin Hariciye Nazırı Mehmet Rıfat Paşa çalışmalarda bulunmuş, Rıfat Paşa'nın eşi "Şefkat Pazarı" açarak Hilal-i Ahmer Cemiyeti için dört bin liraya yakın sermaye sağlamıştır. Cemiyet'i yeniden canlandırma yönündeki bu çalışmalar sırasında nizamname oluşturulmuş, oluşturulan bu nizamname Bâb-ı Ali tarafından

[149]Ahmet Mithat, **A.g.e.**, s. 111,116; Besim Ömer, **Hanımefendilere…,** s. 77; Seçil Karal Akgün, "Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılamayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, C.39, Ankara, Nisan 2012, s. 115.
[150] Besim Ömer, **Hanımefendilere...** , s. 78.
[151] Ahmet N. Yücekök, İlter Turan, Mehmet Ö. Alkan, **Tanzimattan Günümüze İstanbul'da Sivil Toplum Kuruluşları**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Şubat 1998, s. 51.
[152]Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, **A.g.e.,** s. 31.

incelenmiş ve kabul edilmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne kaydedilen yüz kurucu üyeden oluşan Genel Meclis ilk kez 20 Nisan 1911 yılında Sadrazam Hakkı Paşa'nın başkanlığı altında Tokatlıyan Otelinde toplanarak otuz kişiden oluşan yönetici heyetini seçmiştir[153]. Böylece Cemiyet, nizamnamesinin birinci maddesinde de belirtildiği üzere, Padişah V. Sultan Mehmet Reşat'ın himayesinde, Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'nin fahri başkanlığında Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adıyla Genel Merkezi İstanbul'da olmak üzere kurulmuştur[154]. Cemiyet'in ilk genel merkezi Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi tarafından tahsis edilen Tophanede bulunan üç katlı bir bina olmuş, faaliyetlerinin çoğalması üzerine genel merkez Sultan Mahmut Türbesi mevkiinde dört katlı bir binaya taşınmıştır[155] .

Hilâl-i Ahmer'in yeniden kuruluşunda önemli hizmetler üstlenen aynı zamanda Cemiyet'in yönetici heyeti içinde yer alan Besim Ömer Paşa, Milletlerarası Salib-i Ahmer Konferanslarında Osmanlı'yı temsil etmiş ve kızıl ay işaretinin Osmanlıda amblem olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Bahsedildiği üzere Cemiyet'in 1877'deki kuruluşu sırasında Salib-i Ahmer'e mensup ülkelerin çoğunluğu kızıl ay işaretinin kullanılmasına ses çıkarmasa da bu durum resmi olarak onaylanmamıştır. Besim Ömer Paşa, katıldığı Salib-i Ahmer konferanslarında bu konu üzerinde özellikle durmuştur[156] . Paşa'nın gayretleri Cemiyet adına katıldığı 10 Mayıs 1912'de Washington'da toplanan Uluslararası Kızılhaç Konferansında sonuç bulmuş, Osmanlı Devleti tarafından kızıl ay işareti kullanması kararı tüm devletler tarafından resmi olarak kabul edilmiştir[157]. Besim Ömer Paşa'nın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne katkıları bununla sınırlı kalmamış, Osmanlı kadınlarının Cemiyet'e katılımı ve bir Hanımlar Merkezi açılması yönünde de çalışmalar yürütmüştür.

---

[153] Besim Ömer, **Hanımefendilere…**, s. 79. Cemiyetin yüz kurucu üyesinin isimleri için bkz. **TKD 73 Yıllık…**, s. 14-16.

[154] **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Nizamname-i Esasisi**, Fincancılar Yokuşunda Agop Matosyan Matbaası, İstanbul 1327, s. 2.

[155]**OKCY (1911-1913)**, s. 34.

[156] Besim Ömer Paşa, 1907 yılında Londra'da düzenlenen Sekizinci Kızılhaç Konferansı'nda ve on beş gün sonra düzenlenen Lahey Konferansı'nda kızıl ay işaretinin Osmanlıda kullanımının tüm Kızılhaç devletlerince resmi olarak kabul edilmesini teklif etmiştir. Bkz. Besim Ömer, **Hanımefendilere…** , s. 95-100.

[157]Besim Ömer, **Dokuzuncu Washington Salib-i Ahmer Konferansına Memuriyetim ve Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetine Tekliflerim Hakkında**, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1328, s. 51-55; Besim Ömer, **Hanımefendilere…**, s. 100.

3.Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu

II. Meşrutiyet'in ilanıyla ortaya çıkan hürriyet ortamı özellikle kadınlar üzerinde etkili olmuş, kadınların sesleri Osmanlı toplumu içinde duyulmaya başlamıştır. Halide Edib , "… Samimi bir yurt olmak için onu kuran iki çift el, erkek ve kadın eli birbiri içine mütekabil bir emniyet ve muhabbetle gelebilmelidir…[158]" demiştir. Bu ifade II. Meşrutiyet'in sağladığı koşullar çerçevesinde mümkün olmuş, eğitimle aydınlanan ve toplum içinde etkin rol üstlenen kadınlar yardım ellerini uzatmaktan çekinmemiş, dönem itibariyle birçok kadın cemiyeti kurulmuştur. II. Meşrutiyet öncesi de kadınların yardım maksatlı faaliyetlerine rastlanmaktadır.1875 yılında kadınlar arasında yardım toplamak amacıyla geçici bir komisyon oluşturulmuş, komisyonun başkanlığı Başkadınefendi (Kam-res Hanım)[159] tarafından kabul edilmiştir [160] . Yine 1897 Osmanlı- Yunanistan savaşı sırasında ise Fatma Aliye, cephede savaşan askerlere yardım toplamak amacıyla bir girişimde bulunarak kadınları yardıma çağırmış, askerler için gerekli battaniye, bandaj, iç çamaşırı gibi birçok eşyanın toplanmasını sağlamıştır[161]. İlk resmi kadın cemiyeti olan ve 1908'de Fatma Aliye tarafından kurulan "Cemiyet-i İmdadiye", Rumeli sınırında savaşan askerlere kışlık giysi temin etmek maksadıyla kurulmuştur[162].

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, bir yardım cemiyeti olmanın yanı sıra toplumsal gelişmeyi de hedeflemiştir. Bahsedildiği üzere ilk kuruluş yıllarında kadınlar kolu oluşturmayı amaçlayan ancak hayata geçiremeyen Cemiyet, II. Meşrutiyet'in

---

[158]**Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyyesi Tarafından Tertib Edilen 1. Takvim**, (1331/ 1915), s. 54.

[159]Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyıla kadar padişah hanımları hatun dışında "haseki", "sultan" ve nadiren de "hanım" unvanlarıyla anılmıştır. Ancak III. Ahmet döneminden itibaren "kadın" veya "kadınefendi" unvanları yaygınlık kazanmıştır. Kadınefendiler, kıdemlerine göre birinci, ikinci, üçüncü olarak sıralanmış ve birinci kadınefendiye "başkadınefendi" denilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Ali Akyıldız, "Kadınefendi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 95; Burada bahsi geçen Başkadınefendi, dönemin padişahı V. Mehmet Reşat'ın eşi Kam-res Hanımefendidir.

[160]**OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim (1916)**, s. 141.

[161] Serpil Çakır, **A.g.e.**, s. 72.

[162] Cahit Çaka, **A.g.e.**, s. 36-37.

yarattığı özgür havayı solumuş, sosyal toplum içinde kadının da erkekle birlikte yer almasını sağlamak amacıyla kadınlar kısmı oluşturma girişimlerini hızlandırmıştır.

Meşrutiyet döneminde kadınlara eğitim imkânı sağlayan milletlerin gelişmekte olduğunun görülmesi üzerine, gelecek nesillerin yetişmesinde en önemli görevi üstlenen kadının eğitilmesi konusu dönemin en çok tartışılan konuları arasında olmuş ve dönemin basınında sıkça yer almıştır. Kadınlar, aile içinde üstlendikleri vazifeler dışında memleket adına da vazifeler üstlenmiş bunun en güzel delili ise ilk zamanlar Hilâl-i Ahmer Kadınlar Cemiyeti olarak anılan Hanımlar Merkezi olmuştur. 1910 yılında kadınlar cemiyetinin oluşturulması için çalışmalara başlanmış, dönemin Hariciye Nazırı Mehmet Rıfat Paşa'nın eşi hanımefendi Hilâl-i Ahmer Kadınlar Cemiyeti'nin başkanlığı vazifesini üstlenmiştir. Osmanlı kadınları, dönemin gazeteleri aracılığıyla yavaş yavaş oluşturulmaya çalışılan cemiyete katılmaya davet edilmiştir[163] . 1910 yılında henüz kuruluş aşamasında olan Kadınlar Cemiyeti'nin idari kadrosunda şu hanımefendilerin isimlerine rastlanmaktadır: "Fahri Başkan: Merhum Mithat Paşa'nın eşi Fahriye hanımefendi, Başkan: Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'nın eşi hanımefendi, Fahri Başkan Vekili: General İsmail Hakkı Paşa'nın eşi hanımefendi, Başkan Vekili: Ziraat ve Orman Bakanı'nın eşi hanımefendi, Veznedar: Jozef Azaryan Efendi'nin eşi hanımefendi, Türkçe Kâtibe: Reji Komiseri İsmail Cenani Bey'in eşi hanımefendi, Fransızca Kâtibe: Madam Hanri hanımefendi' dir"[164].

1910 yılında ilk adımları atılan Hilâl-i Ahmer Kadınlar Cemiyeti'nin tam anlamıyla teşkilatlanması 1912 yılını bulmuştur. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yeniden kurulduğu 1911 yılına ait nizamnamenin kırk üçüncü maddesinde;" Dersaadet, vilayet, liva ve kazalarda Osmanlı hanımlarından oluşan, merkez şubelerine bağlı bulunan, yardım toplama, ihtiyaçları hazırlama ile meşgul olacak merkez ve şubeler teşkil edilebilir[165]. İfadesine yer verilmiş, fiilen hayata geçişi Doktor Besim Ömer Paşa'nın gayretleriyle olmuştur. 1912 yılında Cemiyete 100 kurucu kadın üyenin [166] kaydı yapılmış, aralarından 30 kişilik bir merkez heyeti seçilmiştir.

[163] "Hilâl-i Ahmer Encümeni Nisvanı", **Yeni İkdam**, (2 Mart 1326 / 15 Mart 1910).
[164] "Hilâl-i Ahmer Osmanlı Kadınları Cemiyeti Bervechzîr Teşekkül Etmiştir", **Yeni İkdam**, (13 Nisan 1326/ 26 Nisan 1910), s. 5.
[165]**OKCY (1911-1913)**, s. 35; **OHAC Nizamname-i Esasisi**, s. 9.
[166]**OKCY (1911-1913)**, s. 47- 49; **TKD 73 Yıllık…(1877-1949)**, s. 17-19.

Dönemin önde gelen ailelerine mensup kadınların üyelik ve yardımlarıyla[167] 20 Mart 1912 (7 Mart 1328) 'de "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi" kurulmuştur. Hanımlar Merkezi'nin fahri başkanlığı, 24 Mart 1912 (11 Mart 1328)'de Başkadın Efendi tarafından kabul edilmiştir[168]. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin idare heyeti arasında: Birinci Başkan; Ahmet Muhtar Paşa'nın eşi Prenses Nimet Muhtar hanımefendi, İkinci Başkan; Ziya Paşa'nın eşi Ayşe hanımefendi, İkinci Başkan; Dr. Zoiros Paşa'nın eşi Madam Zoiros Paşa'nın isimleri yer almıştır [169]. Kuruluşunu tamamlayan ve idari kadrosunu oluşturan Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi, tüm Osmanlı kadınlarına Cemiyet'e katılmaları için çağrılar yapmıştır. Bu çağrılardan biri şöyledir: " Hilâl-i Ahmer'i unutmayınız, yıllık bir lira veya bir mecidiye vererek bu şefkat tekkesine kayıt olunuz, üye yazılınız! [170]" Bu çağrılar Osmanlı kadınları tarafından cevap bulmuş, kadınların Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ne gösterdiği yoğun ilgiyle birlikte aralarında aylık ve yıllık yardımları 40-50 lirayı bulan üyeler de olmuştur. Cemiyet'in fahri kurucu üyeliğini kabul eden kadın sultanlar ise Cemiyet'e her sene bazısı10.000 kuruşu bulan nakdi yardımlarda bulunmuşlardır[171] .

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin kurulduğu dönemde Osmanlı Devleti, en zor zamanlarını yaşamaktaydı. İtalya'yla gerçekleşen Trablusgarp Savaşı sona ermiş[172], yaşanan bu savaş Balkan ve I. Dünya Savaşı şeklinde devam edecek diğer

---

[167] Besim Ömer, **Hanımefendilere…**, s. 81.

[168]**OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim (1915)** , s. 56; Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Şubesi Fahri Başkanlığının Başkadın Efendi tarafından kabul edildiğine dair belgelere rastlanmaktadır. Bkz. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**, **Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO)** , (5 Rebiülevvel 1330 / 23 Şubat 1912), Dosya No (D): 4019, Gömlek No (G): 301409, Belge No (B):1.

[169] Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin idare heyeti arasında yer alan diğer hanımefendilerin isimleri şöyledir: Başkâtibe; Ayandan Ahmet Rıza Bey'in kız kardeşi Selma hanımefendi, Kâtibe; Faik Paşa'nın eşi Fatma Aliye hanımefendi, Kâtibe; Müze Müdürü Halil Bey'in eşi Sadiye hanımefendi, Fransızca Kâtibe; Düyun-ı Umumiye Mektupçusu Vahit Bey'in eşi Leyla hanımefendi, İngilizce Kâtibe; Diran Kelekyan Efendi'nin eşi Madam Naomi Kelekyan, Veznedar; Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı Ohannes Kuyumcuyan Paşa'nın eşi Madam Kuyumcuyan Paşa, Üye; Yusuf Razi Bey'in eşi İsmet Hanım, Üye; Madam Panciri, Kâtibe ve Muhasebeci; Merhum Ziya Paşa'nın kızı ve Veli Bey'in eşi Nezihe Zeyneb hanımefendi. Bkz. **OKCY (1911-1913)**, s. 185.

[170]**OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim(1916)**, s. 146.

[171]**OKCY (1911-1913)**, s. 49-51.

[172] 29 Eylül 1911'de İtalya, Trablusgarp'ın uygarlaştırılmadığı, buradaki İtalyanlara ve yabancılara kötü muamele yapıldığı ve Osmanlı Devleti'nin bu hususlara bir çözüm bulamadığını sebep göstermiş, Trablusgarp'ı işgal ederek Osmanlı Devletine savaş ilan etmiştir. Bir yıl süren Trablusgarp Savaşı, Balkan devletleri tarafından Osmanlı'ya karşı hazırlanmakta olan ittifak hareketi haberlerinin yayılmasıyla Osmanlı Devleti'ni barış görüşmeleri yapmak durumunda bırakmıştır. 18 Ekim 1912'de İtalya ve Osmanlı devleti arasında yapılan Uşi Antlaşması sonucu Trablusgarp İtalya'ya bırakılmış, Oniki Ada ise Balkan Savaşı çıkması ihtimaline karşı geçici olarak İtalya'ya bırakılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Fahir H. Armaoğlu, **Siyasî Tarih (1789-1960)**, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s. 326, 328.

savaşların başlangıcı hatta hızlandırıcısı olmuştur[173]. Balkan Savaşı'nın başlamasına sebep olan Balkan Bloğu, Osmanlı Devleti'nden toprak koparma amacına dayanmış ve Rusya'nın slavcılık politikasına hizmet etmiştir[174]. Rusya'nın Balkan devletlerini kışkırtması sonucu ilk olarak 8 Ekim 1912'de Karadağ Osmanlı devletine savaş ilan etmiş onu 17 Ekim'de Bulgaristan ve Sırbistan, 19 Ekim'de Yunanistan izlemiştir[175] . Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devleti'nin sıhhiye teşkilatı ve lojistik destek unsurları yetersiz kalmış, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ülkenin maddi ve manevi sıkıntılar yaşadığı bu dönemde orduya her alanda destek sağlamaya çalışmıştır[176] . Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin ülkenin böylesine zor bir sınavdan geçtiği süreçte kurulması kadınların da yurt savunmasında var olduklarını kanıtlar nitelikte olmuştur.

Balkan Savaşları devam ederken Osmanlı toplumu bu zor zamanlarında kadın, erkek, çoluk çocuk el ele vermiş ve yaşama isteklerini düşmana anlatabilmek gayesiyle büyük bir mücadeleye girişmişlerdir. İşin erkeklerin kullandığı silaha kaldığı o anlarda kadınlar gösterdikleri yardımlarla savaşan erkeklere en büyük kuvveti sağlamışlardır. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi henüz kurulmasına karşın Osmanlı kadınlarının katılımı sayesinde günden güne büyümüş, kadınlar işlerini bırakıp, evlatlarının isteklerinden feda edip, Cemiyet'e katılmışlardır[177]. Cemiyet'te bilfiil hizmette bulunabilmek için dilekçe yazan kadınlara dahi rastlanmaktadır. Ankaralı Alime ve Zeynep Hanımlar tarafından yazılan dilekçe bu duruma örnek teşkil etmiştir [178] . Türk vatanı uğruna cephede çarpışan, kolunu başını top mermilerine kaptıran vatan evlatları için geceli gündüzlü çalışan Osmanlı kadınları, kızlarının çeyizlerinden, oğullarının düğün masraflarından kısıp gaziler için bağışlarda bulunmuş, halılarından yatak çarşaflarına kadar pek çok eşyasını, değerli mücevherlerini Cemiyet'e hediye etmişlerdir. Bu zamana kadar Avrupalı birçok

[173] Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Tarihi**, C. 5, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s. 358.
[174] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. IX, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s. 294-295.
[175] Fahir H. Armaoğlu, **A.g.e.**, s. 327, 339.
[176] Zekeriya Türkmen, "Balkan Savaşlarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı Ordusuna Yönelik Sağlık Hizmetleri", **Belleten**, C. LXVIII, S. 252, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005, s. 489.
[177] Burhan Cahit, "Harp ve Hanımlarımız", **Yeni Gazete**, 18 Ekim 1912 (5 Teşrin-i Evvel 1328), s. 3.
[178] **BOA**, **DH.SYS.**, (25 Teşrin-i Evvel 1328/ 7 Kasım 1912), D: 112 7_A, G: 751.

yazarın kafes ardındaki kıymettar inciler diye tanımladığı Osmanlı kadınları, gösterdikleri büyük gayret ve fedakârlıklarla bu görüşleri geride bırakmıştır[179] .

4. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin İlk Faaliyetleri

Kadın kalbinin şefkat ve merhameti Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi'ne katılan kadın üyelerin sayısıyla kanıtlanmıştır. Hayırlı işlere olan kayıtsızlığı gideren kadınlar, Cemiyet'e maddi gelir sağlama yönünde önemli faaliyetler yürütmüşlerdir[180]. Hanımlar Merkezi'nin ilk faaliyetleri, küçük meblağlar karşılığında sergiler açmak, şefkat pazarları kurmak, sinema, balo, piyes, konser düzenlemek, çiçek, kartpostal ve pul satışlarında bulunmak olmuştur. Bahsi geçen bu faaliyetler alt başlıklar halinde ele alınacaktır.

4.1. Sergiler ve Şefkat Pazarları

Osmanlı kadınlarının Hilâl-i Ahmer'e maddi gelir sağlama yönündeki faaliyetleri 1910 tarihinden itibaren devam etmiştir. Henüz oluşum sürecindeki Kadınlar Cemiyeti'nin başkanlığını üstlenen, Hariciye Nazırı Mehmet Rıfat Paşa'nın eşi hanımefendi, bu faaliyetlere öncülük etmiş ve Ayazpaşa'da bulunan konaklarında dört gün süren bir sergi açmıştır. Serginin açılacağı basın aracılığıyla halka duyurulmuş, yerli ve yabancı ailelere mensup birçok kadın zarif tuvaletleriyle sergide satıcılık görevini üstlenmişlerdir. Sadrazam, elçi, bakan, ayan ve mebuslardan oluşan pek çok saygın kişi, sergiyi gezmekle kalmamış eşyalar satın almışlardır. Osmanlı kadınları da sergiyi gezmeleri için teşvik edilmiş, hiçbir şey almasalar bile sergiyi gezmek için verecekleri 5 kuruşla büyük bir hayra vesile olacakları vurgulanmıştır[181].

Hariciye Nazırı Mehmet Rıfat Paşa ve eşinin himayelerinde düzenlenen sergiler devam etmiştir. Bu sergilerden biri de yine Cemiyet'e maddi yardım sağlamak

---

[179]Burhan Cahit, **a.g.m.**, s. 3.
[180]**OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim(1915)**, s. 25.
[181]**Yeni İkdam**, (9 Nisan 1326 / 22 Nisan 1910), s. 3; **Yeni İkdam**, (20 Nisan 1326 / 3 Mayıs 1910), s. 5; **Tanin** (23 Nisan 1326 /, 6 Mayıs 1910), s. 1; **Tanin**, (24 Nisan 1326 / 7 Mayıs 1910), s. 4.

amacıyla tertip ettikleri Tablo Sergisi'dir[182]. Sergi ve benzeri faaliyetlerle Cemiyet adına toplanan yardım miktarı 3.286 lirayı bulmuştur[183].

Sergilerin yanı sıra düzenlenen şefkat pazarlarında da Hilâl-i Ahmer adına yardımlar toplanmıştır. Dönemin tanınmış ailelerine mensup yerli, yabancı pek çok kadın bu pazarlara şefkat ve merhametlerini esirgemeden eşyalar hediye etmişlerdir. Bu hediyeler arasında ipek işlemeleri masa örtüleri, vazolar, altın sırma işlemeli halılar, porselenler, sırma işlemeli ipek kumaşlar, sırma işlemeli gömlekler, klaptan işlemeli saten keseler, çamaşırlar, altın ve gümüş işlemeli kadife el torbaları ve daha niceleri yer almıştır. Dönemin gazetelerinde listeler halinde hediye edenlerin isimleri ve hediye etikleri eşyalara ayrıntılı şekilde yer verilmiştir[184]. Kadınlar sadece şefkat pazarlarına eşya hediye etmek ve nakdi yardımda bulunmakla kalmamış, savaş nedeniyle açılan hastanelere fanila, çorap vb. birçok ihtiyaç olunacak malzeme de göndermişlerdir[185] .

4.2. Sinema, Balo, Piyes ve Konser Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu savaş koşullarında her türlü yardıma koşan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne maddi yardım sağlamak amacıyla yapılan etkinliklerden biri sinema gösterimi olmuştur. 7 Nisan 1913 (25 Mart 1329) yılında Pangaltı mevkiinde kadınlara mahsus olmak üzere bir sinema düzenlenmiş ve gelirinin yüzde yirmi beşi Hilâl-i Ahmer Cemiyet'ine verilmiştir[186] . Bunun yanı sıra kadınlar tarafından düzenlenen piyeslerle de yardım toplamak amaçlanmış,

---

[182] "Hilâl-i Ahmer Tablo Sergisi", **Yeni İkdam**, (14 Nisan 1326 / 27 Nisan 1910), s. 5.
[183]**OKCY(1911-1913)**, s. 209.
[184] "Hilâl-i Ahmer Şefkat Pazarına İtamı Hedâyâ Eyleyen ZevâtınEsâmisiyle Verdikleri Eşyayı Mübin Listedir", **Yeni İkdam**, (4 Nisan 1326 / 17 Nisan 1910), s. 5; **Yeni İkdam**, (20 Nisan 1326 / 3 Mayıs 1910), s. 5; "Hilâl-i Ahmer Kadınlar Merkezi'ne Eşya Hediye Eden Hanım Efendiler Listesi", **Hak**, (17 Teşrin-i Evvel 1328 / 30 Ekim 1912), s. 5; "Eşya Hediye Eden Hanımefendiler", **Renin**, (19 Teşrin-i Evvel 1328 / 1 Kasım 1912), s. 5; "Hilâl-i Ahmer Kadınlar Merkezine Eşya Hediye Eden Hanımlar", **Tasvir-i Efkâr**, (13 Teşrin-i Sani 1328 / 26 Kasım 1912), s. 4; "Hilâl-i Ahmer Kadınlar Merkezinden Para Yardımı Listesi", **Senin**, (16 Teşrin-i Evvel 1328 / 29 Ekim 1912), s. 5; "Hilâl-i Ahmer Kadınlar Merkezine Nakden İanette Bulunan Hanımlar", **Tasvir-i Efkâr**, (13 Teşrin-i Sani 1328 / 26 Kasım 1912) , s. 4.
[185]**Kızılay Arşivi (KA)**, (11 Kanun-ı Evvel 1328 / 24 Aralık 1912), Kutu No (K): 136, Belge No (B): 6, (Prenses Melek Hüseyin Hanımefendi tarafından Gümüşsuyu Hastanesine 100 fanila, 100 çorap, 100 rulo gönderildiğinden bahsedilmektedir).
[186]**KA**, (25 Mart 1329 / 7 Nisan 1913), K: 93, B: 20.

piyeslerin birçoğu konu itibariyle savaş dönemini yansıtmış, kadınları hastabakıcılık hususunda teşvik eder nitelikte olmuştur[187] .

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti menfaatine düzenlenen etkinliklerden biri de 1913 (1329) yılında gerçekleşen ve bir ilk teşkil eden balo faaliyeti olmuştur. Sadrazam Paşa Hazretleri'nin himayelerinde savaş zamanında önemli hizmetlerde bulunan Avusturya Elçisi Markiz Pallaviçini beyefendinin yardımı, Hanımlar Merkezi üyesi hanımefendilerin gayret ve hizmetleri sonucu Pera Palas Oteli'nde düzenlenen balo, daha sonra düzenlenecek olan şefkat balolarına da öncülük etmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti fahri başkanı veliaht Yusuf İzzeddin Efendi Hazretleri'nin de teşrif ettiği baloda verilen hediyelerin büyük kısmı Paris Elçisi Rıfat Paşa'nın[188]eşi hanımefendi tarafından gönderilmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, ziyaretçilere daima Cemiyet'i hatırlatması amacıyla hatıra olarak Amerika ve Salib-i Ahmer Cemiyetlerinden getirilen numune kurşun kalemler, küçük portkartlar, hanımefendiler için iğneler takdim etmiştir. Balodan elde edilen gelir Cemiyet yararına 2656 lira kazandırmıştır[189].

Hanımlar Merkezi tarafından yardım maksadıyla düzenlenen konserlerden de önemli gelirler elde edilmiştir. 25 Ocak 1915 (12 Kanun-i Sani 1330)'de düzenlenen konserde Cemiyet'e altı yüz liradan fazla gelir sağlanmıştır[190] . Hilâl-i Ahmer Kadıköy Şubesi tarafından, savaşta yaralanan askerlere yardım sağlamak amacıyla 1915 yılında Moda'daki kışlık tiyatroda büyük bir konser düzenlenmiştir. Konsere, memleketin en büyük sanatkârı Viyolanist Zeki Beyefendi beraberindeki diğer sanatkârlar Lange Beyefendi ve Gümüş gerdan Efendi ile katılmışlardır. Konserden 6.820 kuruşu bulan bir gelir elde edilmiştir[191].

---

[187]"Hilâl-i Ahmer Kadınları Piyesinden Bir Yaprak", **Senin**, (14 Teşrin-i Evvel 1328 /27 Ekim 1912), s. 3; **KA**, (1330 / 1914), K: 93, B: 32, (Hilâl-i Ahmer Kadınları adıyla düzenlenen piyeslerde kadın hastabakıcı rolüne yer verildiğine değinilmiştir); **BOA, DH. EUM.2.Şb**, (13 Kanun-ı Sani 1332 / 26 Ocak 1917) D: 72, G: 18, B: 1, (İzmir'de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne yardım sağlamak amacıyla düzenlenecek tiyatroda görevli kadınlara seyahat izni alınmasından bahsedilmiştir).

[188] Rıfat Paşa'dan daha önce Dışişleri bakanı olarak bahsedilmiştir. Ancak daha sonra Paris Elçisi olarak görevlendirildiğinden bu şekilde bahsedilecektir.

[189] **OHAC Hanımlar Merkezi 4. Takvim (1918)**, s. 164; Besim Ömer, **Hanımefendilere…**, s. 172.

[190]**OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim(1915)**, s. 59; **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)** , haz. Murat Uluğtekin- M. Gül Uluğtekin, Türkiye Kızılayı Yayınları, Ankara 2013, s. 49.

[191] "Mecruh Gazilerimizin Şefkatli Validesi Hilâl-i Ahmer Menfaatine", **Sabah**, (19 Mayıs 1331 / 1 Haziran 1915), s. 4; Nevin Yazıcı, "Çanakkale Savaşı'nda Türk Kadınının Rolü", **Gazi Akademik Bakış**, C.5, S. 9, 2011, s. 251.

4.3. Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi tarafından, 1913 (1329) yılının Ramazan Bayramı'nın birinci günü "Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü" kabul edilmiş ve çiçek dağıtımına başlanmıştır[192]. "Hilâl-i Ahmer Çiçeği" adıyla dağıtılan bu çiçekler aslında çiçek görünümündeki rozetlerdir. Gonca şeklinde beyaz kâğıttan üretilmiş ve ortasına kırmızı hilâl amblemi basılmıştır[193]. Bu çiçekler, Osmanlı halkını insaniyet adına yardıma davet etmek için bir vesile olmuştur. Bayram kutlanırken, dağıtılan "kızıl aylı" çiçekler savaşta yaralanan ve hastalanan oğulları hatırlatmış, bir çiçek karşılığında gönülden kopup verilen her para bu uğurda mukaddes bir görevi yerine getirmiş, bir hayat kurtarmıştır[194]. Hilâl-i Ahmer çiçekleri açılan yaralara merhem olmakla kalmamış, barış zamanında hastabakıcılık teşkilatı, imdat yerleri, hastaneler, şifa yurtları kurulmasını, savaş zamanında ise imdat ve yardıma koşulmasını, hastalıklarla mücadele edilmesini sağlamıştır[195].

Çiçek dağıtımı vazifesi başlangıçta Beyoğlu'nun ileri gelen ailelerinden Gayrimüslim kadınlar tarafından yapılmış ancak sonraları Müslüman kadınlarda bu anlamlı günde adeta birer Hilâl-i Ahmer Çiçeği kesilmiş ve ellerindeki kırmızı ay amblemli sepetleriyle çiçek dağıtımında bulunmuşlardır[196]. Çiçek dağıtımında bulunan kadınlara Cemiyet tarafından teşekkürnameler verilmiştir[197]. Beyaz kırmızı bu küçük ve saf çiçeklerin taşıdığı derin anlamı bilen Osmanlı halkı da çiçekleri göğüslerinde hürmetle taşımıştır[198]. Bu küçük çiçeklerin içindeki esas anlamı

---

[192] **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 48.
[193] Halûk Perk, **Felaketlerin Umut Işığı Türk Kızılayı (Halûk Perk Koleksiyonu)**, Express Baskı A.Ş., İstanbul 2012, s. 140.
[194] **OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim (1915)** , s. 57, 63-64.
[195] **OHAC Hanımlar Merkezi 5. Takvim(1919)**, s. 77.
[196] **OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim (1915)**, s. 64.
[197] **KA**, K: 8, B: 68, (Teşekkürnamelerle ilgili olarak Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi ikinci reisi Ayşe Hanımefendi tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ikinci reisi Besim Ömer Paşa'ya yazılmıştır).
[198] **OHAC Hanımlar Merkezi 3. Takvim (1917)**, s. 72.

konusunda halkı aydınlatmayı ve yardıma teşvik etmeyi amaçlayan yazı ve şiirlerde dönemin basınında yer almıştır[199].

Hilâl-i Ahmer kadınları tarafından dağıtılan kendi küçük ancak hissiyatı büyük çiçeklerin Cemiyete sağladığı senelik gelirde önemli bir yer tutmuştur. 1913 (1329) senesinde 549 lira olan gelir, 1914 (1330) de 1518 lira, 1915 (1331) de 2255 lira, 1916 (1332) da 1450 lira, 1917 (1333) de 3249,72 lira, 1918 (1334)'de 2140,50 lira[200] , 1921 senesine gelindiğinde ise 528 lira 30 parayı bulmuştur[201]. Çiçek dağıtımı önemli bir maddi gelir sağlamasının dışında, Osmanlı toplumunda Meşrutiyet öncesi döneme göre toplumsal yapının değiştiğini ve geliştiğini de göstermektedir. Öyle ki daha önce bahsedildiği üzere kafes ardındaki kıymettar inciler olarak tanımlanan Türk kadını artık sosyal hayatın bir parçası olduğunu göstermiş, önceleri sokağa çıkması belirli şartlarla mümkünken, artık sokak sokak dolaşarak çiçek dağıtacak özgürlüğe erişmiştir. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi üstlendiği yardım faaliyetlerinin yanı sıra Türk kadının toplumsal gelişiminde de oldukça büyük bir vazife üstlenmiştir.

4.4. Kartpostal ve Pul Satışları

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin üstlendiği görevlerin artması Cemiyet'i yeni gelir yolları bulmaya yöneltmiş ve maddi gelir sağlamak amacıyla 1913 (1329) yılı itibariyle her biri Hilâl-i Ahmer'in üstlendiği vazifeleri gösteren renkli, resimli kartpostallar çıkarılmaya başlanmıştır[202]. Kartpostallar, savaş sırasında cephede çarpışan askerlerle aileleri arasında bir haberleşme köprüsü kurmuştur. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin slogan olarak benimsediği " Vatana muhabbet, yaralılara muavenet!" fikriyle çıkardığı bu kartpostallarda resmedilenler arasında, Hilâl-i Ahmer

[199] Celal Sahir, "Hilâl-i Ahmer Çiçeklerini Alınız!", **Tanin**'den Aktaran; **OHAC Hanımlar Merkezi 3. Takvim (1917)**, s. 73.
[200] **OHAC Hanımlar Merkezi 3. Takvim (1917)**, s. 72; **OHAC Hanımlar Merkezi 5. Takvim (1919)**, s. 77.
[201] "Hilâl-i Ahmer Ankara Heyet Murahhasasından", **Hakimiyeti Milliye**, 13 Haziran 1921, s. 2.
[202] **OHAC Hanımlar Merkezi 5. Takvim (1919)**, s. 165.

hastanelerinde tedavi edilen hastalar ve onlara bakan, yaralarını sarıp iyileştiren kadın hemşireleri de yer almıştır[203].

Osmanlı toprakları üzerinde herhangi bir köşede bir ah işitse oraya koşan, yardım elini uzatan Cemiyet'in masraflarını karşılamak için bulduğu yollardan biri de kırk paralık, on paralık resimli ve boyalı pullar yaptırmak olmuştur. Böylece Cemiyet, küçük bir meblağ olan on parayla da insanların yardımda bulunmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu pulları, mektuplarına, tezkerelerine resmi posta pulları haricinde mektup zarflarına yapıştıranlar hem kendi vicdanlarını rahatlatmış hem de bu zarfları gönderdikleri insanları Cemiyet'e yardım hususunda teşvik etmişlerdir[204]. Milletin şefkat ve yardım hisleriyle Hilâl-i Ahmer kartpostallar ve pullarına gösterdikleri ilgi sayesinde kartpostal ve pullardan sağlanan para savaş sonrası da Cemiyet'in daimi gelir kaynaklarından olmuştur[205].

[203] Halûk Perk, **A.g.e.** , s. 145, 153, 155.
[204]Mahmud Sadık, "Hilâl-i Ahmer Pulları: Hizmet-i İnsâniyetkârâne ve Şefkat- kesterâne", **Servet-i Fünûn**, 4 Haziran 1332'den Naklen; **OHAC Hanımlar Merkezi 3. Takvim (1917)**, s. 80- 81, 84.
[205]**OHAC Hanımlar Merkezi 5. Takvim (1919)**, s. 165-166.

III. BÖLÜM

HİLÂL-İ AHMER HANIMLAR MERKEZİ'NİN BALKAN VE I. DÜNYA SAVAŞLARINDAKİ FAALİYETLERİ

İlk faaliyetlerini daha çok Cemiyet'e maddi gelir sağlama yönünde yürüten Hanımlar Merkezi, Balkan ve I. Dünya Savaşları'nın yarattığı ihtiyaçlar neticesinde çalışmalarını sürdürmüştür. Hanımlar Merkezi'nin Balkan ve I. Dünya Savaşları'ndaki faaliyetleri bütünlük gösterdiğinden bu bölümde birlikte ele alınacaktır.

1. Balkan ve I. Dünya Savaşları Sırasında Açılan Hanımlar Merkezi Şubeleri

Osmanlı Devleti'nde Balkan Savaşları sırasında Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Şubelerinin kurulmaya başlandığı bilinmektedir. Bunlardan biri 24 Haziran 1912'de kurulan başkanlığını Fatma Raziye Hanımefendinin yaptığı, 119 çalışan üye, 141 yardımcı üyeye sahip Ayastefanos- Bakırköy (Makriköy) Kadınlar Şubesi olmuştur[206]. Diğeri ise İzmit'te kurulan Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesidir. Şube, 1912 Eylül'ünde 6.421 kuruş tutarındaki 20 parça eşyayı Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ne göndermiştir[207].

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi, Osmanlı Devleti'nin zor zamanlar geçirdiği Balkan ve I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı kadınlarının yardım faaliyetlerini genişletmek ve Hilâl-i Ahmer gibi cemiyetlerde çalışmalarını teşvik etmek istemiştir. Bu amaçla doğrultusunda 5 Mart 1915 (20 Şubat 1330)[208] ve 11 Mart 1916 (27

---

[206] **OKCY (1911-1913)**, s. 190.

[207] Mustafa Sarı, **A.g.e.**, s. 43.

[208] **OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim (1915)**, s. 59; **OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim(1916)**, s. 26.
Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Tarafından 11 Mart 1916 (27 Şubat 1331) yılında vilayetlere gönderilen rica yazısına Aydın Sancağı Hilâl-i Ahmer Reisi bir cevap yazısı göndererek bu ricayı sevinçle karşıladığını ve şubeleri dâhilinde bir Kadınlar Şubesi kurulması yönünde teşebbüste bulunduğunu belirtmiştir. Bkz. **OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim(1916)**, s. 26-27.

Şubat 1331) tarihlerinde vilayette bulunan merkez ve şubelere birer yazı göndererek kadınlar tarafından yeni şubeler kurulmasını rica etmiştir. Bu ricalar üzerine kurulan şubeler ise; İstanbul, Ayestefanos, Kadıköy, Bebek, İnebolu, Adana, Edirne, Erzurum, Eskişehir, İzmir, Bursa, Bolu, Halep, Sinop, Samsun, Trabzon, Konya, Kudüs, Kastamonu, Nazilli Hanımlar Merkezi şubeleri olmuştur. Bu dönemde Avrupa'da da kadınlar tarafından Hilâl-i Ahmer Şubeleri oluşturulmuştur. Viyana' da Osmanlı kadınları tarafından kurulan Hanımlar Şubesi, yıl içinde 26 bin kron yardım toplamayı başarmıştır[209].

Paris Büyükelçisi Rıfat Paşa'nın eşi Hanımefendinin başkanlığında kurulan Paris Hanımlar Şubesi ise Paris'in büyük ticarethanelerinden bağışlar toplayarak Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ne göndermiş, böylece Hanımlar Merkezi muhacirlere 15 bin parçadan fazla çamaşır dağıtabilmiştir[210] .

2. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ-a'sının Açılışı

Balkan Savaşları devam ederken, Balkan topraklarında yaşayan Müslümanlar düşmanın ilerlemesinden çekinerek eşyalarını topladıkları gibi içler acısı bir durumda yaşadıkları toprakları terk edip İstanbul'a gelmiştir. İstanbul sokakları gelen muhacirlerle dolup taşmış, içlerinde birer muhacir ailesi barındıran öküz arabaları İstanbul sokaklarında birbiri ardına sıralanmış, bu aileleri barındıracak bir çatı kalmamıştır[211] . Aralarında günlerce kar, çamur içinde yol yürümüş genç kızlar, küçük çocuklar, ihtiyar kadınlarda bulunan muhacirlerin bu perişan halleri karşısında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kendine düşen en büyük vazifeyi "Can Kurtarmak" vazifesini üstlenmiştir. Çoğunlukla kadın, ihtiyar ve çocuklardan oluşan seksen bin nüfusu himayesine alan Cemiyet, yerleştirilmelerini ve geçimlerini sağlamak için aylarca çaba göstermiştir[212]. Hanımlar Merkezi, bu savaş ortamında meydanlarda şehit olan yahut savaşmaya devam eden askerlerin perişan durumda olan ailelerine

[209]**Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s.49; **KA**, (27 Kasım 1917), K: 161, B: 93, (Viyana Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi Üyelerinin isim listesi).
[210]**OKCY(1911-1913)**, s. 195; "Muhacirlere Muavenet", **OHACM**, S. 2, (15 Teşrin-i Evvel 1337 /15 Ekim 1921), s. 40.
[211]"Muhacirlere Muavenet", **OHACM**, S. 2, 15 Teşrini Evvel 1921, s. 39-40.
[212]**OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim (1916)**, s. 98-99.

sahip çıkmış, ailelerden bir kısmının Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyelerinden Muallim Doktor Celâleddin Muhtar Beyefendi tarafından Haydarpaşa'da inşa ettirilen on beş daireden oluşan binaya yerleştirilmelerini sağlamıştır. Beslenme ve geçimleri için kişi başına günlük üç buçuk kuruş[213] verilmesi kararlaştırılmış, yemek ihtiyaçları da karşılanmıştır. Fakat bu ailelerdeki fert sayısı atmaya başlayınca daireler yeterli gelmemiş bir kısım asker ailesi, Belediye civarında bulunan Haşim Paşa Konağı daha sonra da Çatalçeşme'de bulunan Şevket Bey konağına yerleştirilmiştir[214]. Kış koşulları içinde muhacir ailelerin durumlarını da düşünen Hanımlar Mekezi, bu yönde olağanüstü bir çaba göstermiş, camilere yerleştirilen muhacir kadın ve çocukların ufak tefek ihtiyaçlarını karşılamış[215], 10.411 muhacire hırka, boyun atkısı, fanila, entari, don, gömlek, çorap, ayakkabı gibi birçok eşya vermiş, ihtiyacı olan annelere kundak dağıtılmıştır[216]. Bu dönemde Hanımlar Merkezi tarafından açılacak Dâr-üs-sınâ'a (Sanat evi) ise muhacir ailelerine yapılan yardımların en büyüğünü teşkil etmiştir[217] .

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Dâr-üs-sınâ'ası (Sanat Evi), Balkan Savaşları'nın yarattığı zorlu koşullarda, bir yandan düşman saldırıları devam ederken bir yandan da Balkanlar'dan akın akın gelen muhacirler arasındaki kimsesiz kadınların, biçare genç kızların yardım feryatları karşısında kayıtsız kalamayan kadınların teşebbüsüyle kurulan bir nevi hayır ve iyilikler ocağı, sanat yurdu, yetimler yuvası, ana kucağı olmuştur [218] .

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından himaye altına alınan muhacirlerden hasta olanlar tedavi edilirken, hamile kadınlara her türlü yardımda bulunulmuş, yeni doğan bebeklerin kundak, süt, emzik gibi ihtiyaçları sağlanmıştır. Ancak zamanla cemiyetin

---

[213] Başlangıçta kişi başı üç kuruş olarak ayda doksan kuruş verilen bu miktar sonraları ailedeki kişi sayısının çoğalması ve değişen mevsim şartları içinde geçimin kolaylaşmasına göre farklılık göstermiştir. Bkz. **OKCY (1911-1913)**, s. 155.

[214]**OKCY (1911-1913)**, s. 153-154; **KA**, (15 Kanun-ı Evvel 1328 / 28 Aralık 1912), K: 136, B: 3, (Dersaadet Kadınlar Merkezi tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Riyasetine yazılan bu yazıda, Haşim Paşa Konağı'na yerleştirilen muhacir kadınların tesettürü için gereken malzemenin alınması yönünde 1500 kuruş kadar bir meblağ istendiğinden bahsedilmektedir).

[215]**KA** , (25 Aralık 1912), K: 136, B: 2, (Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi tarafından, camiilere yerleşen kadın ve çocukların ufak tefek ihtiyaçlarının karşılanması için ihtiyaç duyulan 5 liranın gönderilmesiyle ilgili Hilâl-i Ahmer Riyaset Aliyesine yazılmıştır).

[216]**OKCY (1911-1913)**, s. 160; Besim Ömer, **Hanımefendilere…**, s. 123.

[217]a.g.m., **OHACM** , S. 2, 15 Teşrini Evvel 1921, s. 40-41.

[218]**Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası (Eytâm ve Erâmil-i ŞühedâyaMuâvenet),** Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1339, s. 2.

bütçesi bu ihtiyaçları karşılayamayacak bir hal almıştır. Balkan Savaşı'nın başından beri vazifesi gereği yakinen temasta olduğu kadın, çocuk ve ihtiyarların halini bilen Hanımlar Merkezi, Hilâl-i Ahmer'in yardımından mahrum kaldıkları takdirde bu insanların karşılaşacakları acıları ve sefaleti bildiğinden derhal harekete geçmiş, muhacirler içinde en fazla yardıma muhtaç olanlara Cemiyet bütçesine yük olmayacak şekilde yardım sağlamak istemiştir. Bu yardımın sadece yerleştirmek ve geçimlerini sağlamakla sınırlı kalmaması gerektiğini düşünen Hanımlar Merkezi, aynı zamanda genç kızlara ahlak ve terbiye verilmesi, bir yandan da yaşamlarını devam ettirmelerine yardımcı olacak bir sanatla meşgul olmalarını istemiş, bu amaçlar doğrultusunda[219] Sanat Evi'nin kurulması için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne başvurmuştur. Cemiyet tarafından fikir kabul edilmiş, kuruluş için 500 lira sermaye verilmiştir. Bunun üzerine Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ne bağlı ancak ayrı bir bütçeyle [220] 7 Ağustos 1913 (25 Temmuz 1329)'da Cağaloğlu'nda Mahmudiye Caddesi'nde küçük bir evde Hilâl-i Ahmer Hanımlar Dâr-üs-sınâ'ası (Sanat Evi) kurulmuş ve işe başlamıştır[221].

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Sanat Evi'nde nakış öğretme işini bu işte uzman olan Ulviye Hanımefendi üstlenirken, Sanat Evi'ni idare etmek üzere üyelerden Sadiye Halil, Leyla Vahid, Nezihe Veli, Macide Besim Hanımefendiler görevlendirilmiştir. Nezihe Veli hanımefendi, hesap işlerini üstlenmiş, Sadiye Halil ve Macide Besim hanımefendiler kadınların eğitimi ve sağlık durumlarıyla ilgilenmiş, Leyla Vahid hanımefendi ise Sanat Evi'nde kadınlar tarafından üretilecek modelleri modaya uygun hale getirmek ve düzenlemekle yükümlü olmuştur. Leyla Vahid'in İstanbul'da olmadığı zamanlarda merkez üyelerinden Naile Hamdi hanımefendi idare heyetine seçilmiştir. Sanat Evi'nin idaresi Hanımlar Merkezi'nin denetiminde olduğundan bütçesi ayda bir kez olmak üzere bu dört hanımefendi tarafından incelenmiştir. İlk kurulduğu esnada Sanat Evi'nde 15 kadın çalıştırılırken, kadınların yaptıkları el işi ve dokuma bezlere gösterilen yoğun ilgiden dolayı çalışan sayısı üç ay içinde 110

[219]**OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim (1916)**, s. 99-100.
[220]**Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)**, **Birinci Dünya Harbi (BDH)**, Klasör (K): 2430, Dosya (D): 88, Fihrist (F): 1-8, (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez Umumisi Tarafından 330 Senesi Meclis Umumisine Takdim Olunan Rapor, Hilâl Matbaası, Dersaadet 1330, s. 15-16) ; **OHAC Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası**, s. 3-5.
[221]**OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim (1915)**, s. 57; **OHAC Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası**, s. 5.

kişiye ulaşmıştır [222] . Sanat Evi'nin kuruluşu dönemin basını tarafından da desteklenmiş, ilk olarak İkdam Gazetesi'nde yayınlanan yazı ile Sanat Evi'nden takdirle bahsedilmiş, tebrik ve teşvik edilmiştir. Akid Gazetesi'nde yer alan bir yazıda ise, Sanat Evi'nde her gün ücretsiz yemek verildiği, maddi imkânları yerinde olan esnafın da kuruluşa bu yönde yardımda bulunabileceği, sebzecinin sebze vererek, bakkalın yiyecek, kömürcünün kömür vererek yardım edebileceği yer almış, böylelikle Sanat Evi'ne yardım sağlamak istenmiştir[223]. 13 Kasım 1914 (31 Teşrin-i evvel 1330)'de Veliaht Sultan Yusuf İzzeddin Efendi, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti dairesini ziyaret etmiş, Hanımlar Merkezi üyelerine iltifat ve teşvikte bulunmuştur. Hanımlar Merkezi şeref defterine de Hilâl-i Ahmer kadınlarının hizmetleri karşısında sevindiğini bu hizmetlerinden dolayı kadınlara teşekkürlerini sunduğunu belirten bir yazı yazmış, Hanımlar Sanat Evi'nde yapılan nakış işlerini takdir ederek birçok işleme satın almıştır[224].

Zaman geçtikçe başka yerlerde de şefkat ve merhamet hisleriyle açılan Sanat Evleri olmuştur. Bunlardan biri Bursa'da da muhacir kadınlarına sanat öğretmek ve bu yolla geçimlerini sağlamak amacıyla İngiliz Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından açılan Sanat Evi'dir. İngiliz Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ülkelerine dönecekleri sırada Sanat Evi'ni tüm alet ve eşyasıyla birlikte Vali Prens Abbas Halim Paşa'nın eşinin başkanlığında kurulan Bursa Hilâl-i Ahmer Kadınlar Merkezine devretmiştir. Böylece Sanat Evi, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne yük olmadan, Bursa Hilâl-i Ahmer Kadınlar Merkezi tarafından yönetilmiş, güzel ve kullanışlı dokumalar yapılan bir yer halini almıştır[225].

Sanat Evi kurulduğu sıralarda Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nın getirdiği başarısızlık üzerine büyük topraklarını kaybetmiş, Avrupa devletleri nezdinde Avrupa siyasetinde etkinliğini kaybetmiş bir durumdaydı [226]. Osmanlı, yaşanan yenilgilerin ardından ordusunu ve donanmasını yenileme gayretleri

---

[222]**OHAC Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası**, s. 5-6.
[223]**Akid Gazetesi**, (6 Nisan 1330 / 19 Nisan 1914) Naklen; **OHAC Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası**, s. 6- 13.
[224]**OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim (1915)**, s. 58; Besim Ömer, **Hanımefendilere…**, s. 226-227.
[225]**ATASE** , **BDH**, K: 2430, D: 88, F: 1-8 ; Besim Ömer, **Hanımefendilere…**, s. 136- 137.
[226] Enver Ziya Karal, **A.g.e.** C. IX, s. 373.

içerisindeyken [227] diğer yandan aralarında anlaşmalar yaparak İngiltere- Fransa- Rusya ve Almanya, Avusturya- İtalya olmak üzere iki blok haline ayrılan Avrupa'nın büyük devletleri karşısında siyasal yalnızlık içerisine girmişti. I. Dünya Savaşı, iki blok haline gelen Avrupa devletleri arasında küçük bir kıvılcımla alevlenmeye başlamış, Avusturya- Macaristan veliahdının bir Sırp teröristi tarafından öldürülmesiyle başlayan kıvılcım bütün dünyayı içine alacak bir aleve dönüşmüştür[228]. 4 Ağustos 1914'de başlayan I. Dünya Savaşı'nın başlarında Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilan etse de gelişen olaylar ve Almanya'nın çabaları Osmanlı'yı savaşa katılmaya sürüklemiştir[229]. Savaşlar sırasında artan işçi sayısı sebebiyle Sanat Evi'nin binası yetersiz kalmaya başlamış, 1916 (1332) tarihinde aynı civarda bulunan Doktor Nafiz Paşa konağına taşınmıştır. Burada çalışan, yeri yurdu olmayan işçileri de bir çatı altında toplamayı düşünen kurum Beyazıt ve Sultan Ahmed civarında büyük bir konak kiralayarak kimsesiz işçileri buraya yerleştirmiştir. Çoğu muhacir, muhtaç durumda olan ve bu yüzden sıcak yemeğe muhtaç kalan işçilere düzenli olarak çorba, fasulye, bezelye, pilav gibi öğle yemeği dağıtımına da başlanmıştır. İşçi sayısının artması üzerine Sanat Evi bir ara Mahmudiye Caddesi'ndeki Hilâl-i Ahmer Genel Merkez binasının üst katında bir iki odayı da kullanmış ancak bu durum devamlı olmamıştır. Devam eden savaşlar içinde Osmanlı Devleti en sıkıntılı zamanlarını yaşarken Sanat Evi, mahzun yüzlü yetim kız çocuklarının yeni ve temiz elbiseleriyle gergeflerinin başında rengârenk ipeklerle nakışlar işlediği, yaşlı kadınlarınsa çıkrıklarını ve tezgâhlarını kurarak iplik sardığı, ince bezler dokuduğu bir yer halini almıştır. Eski motiflerin yeniden canlandırılması, günün modasına uygun şekilde tasarlanması bu zarif eşyaların İstanbul içinde ilgi görmesini sağlamış, bu durum kuruluşun maddi kazancını arttırmış böylece sefaletten kurtarılan çocuk sayısı da artmıştır. Sanat Evi'nde çalışan işçi sayısı da zaman içinde artış göstermiş, 1913 (1329) yılı Ağustos'unda 15'i geçmeyen işçilerin sayısı, 1914 (1330)yılı Ağustos' unda 75, 1915 (1331)yılı Ağustos' unda 117, 1916 (1332) yılı Ağustos'unda 125'e ulaşmıştır[230].

---

[227] Fahir H. Armaoğlu, **A.g.e.**, s. 418.
[228] Yılmaz Öztuna, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s. 653.
[229] Fahir H. Armaoğlu, **A.g.e.**, s. 420- 421.
[230] **Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası**, s. 13-17.

I. Dünya Savaşı sırasında artan işçi sayısı üzerine, Sanat Evi'nin binası yeni işçileri barındıramaz hale gelmiştir. Savaş zamanında yeni bir bina bulmak imkânsız olduğundan bu duruma çözüm olarak Sanat Evi haricen iş vermeye başlamıştır. Böylece evlerinde çalışan, her hafta gelip Sanat Evi'nden yeni işler alan üç yüz kadar asker ailesi geçimini sağlamış, Hilâl-i Ahmer Hanımlar Sanat Evi'nin de faaliyet alanı genişlemiş ve geçindirdiği insan sayısı 1500'e ulaşmıştır[231]. İlk kurulduğu zamanlar amacı yalnızca muhacir kadınlarının hayatlarını devam ettirmeleri için geçim kaynağı sağlamak olan Sanat Evi, faaliyet sahasını zamanla daha da genişletmiş memlekette o zamana kadar ihmal edilen, unutulmaya yüz tutan Türk Milli Nakış'ını da yeniden canlandırmayı amaçları arasına katmıştır. Hanımlar yoğun uğraşları sonucu, eski dokuma, havlu, örtü vb.nin yanı sıra Türk çini, vazo ve oymalarını toplamış, içlerinden seçtiklerini kopyalamışlardır. Kopyalama işleminde eski milli nakış sanatının yegâne ustası Ulviye Hanımefendi önemli rol üstlenmiştir. Seçilip kopyalanan bu modeller, yirminci yüzyılın modasına uygun hale getirilmiştir. Modaya uygun hale getirilmesinde ise Leyla Hanımefendinin gayretleri önemlidir. Leyla Hanım, eski modelleri yeni eşyalar üzerinde kullanmış, eski nakışlarla süslü bluzler, mantolar, ince mendiller yapılmıştır. Böylece Sanat Evi'nde çalışan kadınların ellerinde Türk Milli Nakış'ı yeniden vücut bulmuştur. Devam eden savaşlar neticesinde seferberlik ilanını izleyen günlerde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kadınları önemli bir vatan vazifesi üstlenmiş ve nakışı bir yana bırakarak askerlere kıyafetler hazırlamaya başlamışlardır[232].

2.1. Dâr-üs-sınâ'anın Orduya Hizmetleri

I. Dünya Savaşı sırasında vatan topraklarını savunmak için ölümle pençeleşen askerlerin çamaşır ihtiyaçları artmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak üzere Hanımlar Merkezi derhal harekete geçmiş, 27 Eylül 1914 (14 Eylül 1330)'de Osmanlı kadınlarına, askere hediye-i şitaiyye (kışlık hediyeler) hazırlamaları için müracaatta bulunmuştur. Kadınlara dikilmiş çamaşırları görüp, kumaşlardan

[231] **Tanin**, 14 Şubat 1917'den Aktaran; **OHAC Hanımlar Merkezi 3. Takvim (1917)**, s. 207; **Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası**, s. 17-18.
[232] **Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası**, s. 18-21.

istenildiği kadar alabilme imkânı tanınmış, bir numuneye göre evlerinde dikiş dikme vazifesini üstlenecek kadınların cumadan itibaren her gün saat 10'dan öğleye, 1'den 5'e kadar Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezine başvurmaları istenmiştir. Osmanlı kadınları tarafından imal edilen yaklaşık 1,700 pamuklu hırka Müdafaa-i Milliye Cemiyetine teslim edilirken, Hanımlar Sanat Evi'nde de Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne verilmek üzere 24,539 hırka dikilmiştir. Kışın tüm şiddetiyle hüküm sürdüğü savaş koşullarında askerlerin sağlığını düşünen Hanımlar Merkezi'nin kadınlara yönelik bir müracaatı da 1 Aralık 1914 (18 Teşrin-i Sani 1330) tarihinde yapılmış, Osmanlı kadınları bu kez askerlere yün eldiven, çorap, boyun sargısı dikmeye davet edilmiştir[233] .

Kadınlar tarafından üstün bir çalışmanın ürünü olarak hazırlanan eldiven, çorap, boyun sargısı gibi giyeceklerin bir kısmı Hanımlar Merkezi tarafından sınıra gönderilmek üzere Sıhhiye-i Askeriye deposuna teslim edilirken diğer kısmı Hilâl-i Ahmer Sıhhiye Heyeti'yle yoksullara dağıtılmak üzere Konya'ya gönderilmiştir[234]. İmal edilen eldivenlerden üç bin kadarının yine Hanımlar Merkezi tarafından Kafkas Cephesine gönderildiği bilinmektedir[235] . Artan çamaşır ihtiyacı sonucu Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'nin talebi üzerine Hanımlar Merkezi 14 Şubat 1915 (1 Şubat 1330)'ten itibaren çamaşır imal etmeye başlamış, kadınların gayretleriyle yaklaşık yirmi sekiz gün içinde 10 bin parçadan fazla çamaşır dikilerek Hilâl-i Ahmer ambarına teslim edilmiştir[236]. I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ise Sahra-yı Sıhhiye Müfettişliği'nin talebi üzerine Hilâl-i Ahmer Cemiyet'inde mevcut bulunan Amerikan bezlerinin miktarı kadar savaş sırasında açılan hastanelere gönderilmek yatak ve çamaşır takımları hazırlanmıştır[237].

İncelendiği üzere, Balkan ve I. Dünya savaşları süresince Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından çeşitli noktalarda açılan hastanelerde tedavi edilen hasta ve yaralıların çamaşırları, yatak takımları gibi bütün gerekli ihtiyaçları kadınlar

---

[233] **KA**, (27 Kanun-ı Sani 1330 / 9 Şubat 1915), K: 193, B: 54; **OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim (1915)**, s. 58, 65,68.
[234] **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 48.
[235] **KA**, (5 Kanun-ı Sani 1330 / 18 Ocak 1915), K:193, B: 147.
[236] **OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim (1915)** , s. 69; **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 49.
[237] **ATASE**, **BDH**, (12 Nisan 1917), K: 2448, D: 201, F: 2-2.

tarafından geceli gündüzlü bir çalışmanın ürünü olarak hazırlanmıştır[238]. Bu yönde sarf ettikleri çabalardan dolayı dönemin basınında Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezine yönelik teşekkür yazılarına rastlanmaktadır: "*Reis Muhterem Hüseyin Hilmi Paşa Hazretleri makam riyasete geçerek maksadı izâ etmiş… sözlerine devam ederek heyet idareyi teşkil eden zevatından başka Doktor Besim Ömer Paşa'nın ve arkadaşlarının hidmeti ve gayret… takdir ederek sitayişte bulunmuşlar ve bilhassa Hanımlar Merkez Umumiyesinin bu sıralardaki faaliyetini ve pek kâlil bir zamanda hastanelerin çamaşırlarını yetiştirmek gibi gayret fevkaladelerinden dolayı kongre namına beyan teşekkür etmiş*[239]*."* Teşekkür yazılarının yanı sıra Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne yardımda ve iyi hizmette bulunanlara verilmek üzere Darphane-i Amire'de altın, gümüş ve tunçtan madalyalar imal edilmiş[240], Cemiyet yararına hizmetlerde bulunan birçok hanımefendi Hilâl-i Ahmer madalyalarıyla onurlandırılmıştır[241].

I. Dünya Savaşı sırasında değişen koşullar Türk ordusunun ihtiyaçlarını da şekillendirmiştir. İtilaf devletlerinin üstünlük kurabilmek için başvurduğu yollardan biri "muhnik gaz" (Boğucu Gaz) kullanmak olmuştur. Çeşitli hastalıklara yol açabileceği gibi tamamen insan hayatını bitirmeye yönelik imal edilen bu gazlar milletlerarası her türlü taahhüde rağmen ilk defa Fransız ve İngilizler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Savaş sırasında patlayan mermilerden çıkan dumanın içinde etrafa yayılan bu gazları süzdüğü ve bu yolla gazların etkilerinden askerleri koruduğu için ağızlık ve burunluklar kullanılmaya başlanmıştır[242]. 1915 yılının mayıs ayında düşman tarafından kullanan mahnak gazlara karşı siperlerdeki askerlerin korunması amacıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi ağızlık ve burunluk imaline başlamıştır[243] . İmal edilen ağızlık ve burunluklardan 70,000 adedi Sıhhiye-i Askeriyeye, 3000 adedi Donanma-yı Hümayun Kumandanlığına ve 1500

---

[238]"Hilâl-i Ahmer Kadınlar Kısmının Faaliyeti", **Senin**, (14 Teşrin-i Evvel 1328 / 27 Ekim 1912), s. 5.

[239] "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti", **Senin**, (13 Teşrin-i Evvel 1328 / 26 Ekim 1912), s. 4.

[240]**BOA**, **BEO**, (23 Zilkade 1330 / 3 Kasım 1912), D: 4108, G: 308036.

[241] **BOA** , **MV.**, (20 Şubat 1331 / 4 Mart 1916), D: 241, G: 282, B: 1, (Hilâl-i Ahmer yararına yardım toplayan Baron Glokher Ankense'nin eşi hanımefendiye gümüş, Balkan Savaşı'nda hastanelerde hizmet eden Çilingiryan hanımefendiye ise tunç Hilâl-i Ahmer madalyaları verildiğinden bahsedilmektedir).

[242]**Servet-i Fünun**, 6 Teşrin-i Sani 1331'den Aktaran; **OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim (1916)**, 83-84,86-88,90.

[243]**OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim (1916)** , s.144.

adedi de Bahriye Nezaretine gönderilmiştir[244] . Hanımlar Merkezi tarafından imal edilen ağızlıklardan orduda büyük ölçüde yararlanılmış, gönderilen ağızlıkların yetersiz kalması üzerine Osmanlı Orduyu Hümayun Başkumandanlığı tarafından yirmi bin adedinin daha imali istenmiştir[245] .

Bu dönemde Hanımlar Merkezi ağızlık ve burunluk imalinin yanı sıra yaralı askerlerin yaralarını sarmada kullanılan, savaş sırasında memlekette bulunmayan ve dışardan getirilmesi neredeyse imkânsız olan hidrofil gaz bezlerini de Sanat Evi'nin tezgâhlarında imal etmeye başlamıştır[246] . Savaşlar süresince diktikleri yüz binlerce parça çamaşır, imal ettikleri ağızlık ve burunluklarla vatan kurtarma yolunda önemli hizmetler de bulunan Hanımlar Merkezine, ordu kumandanları tarafından gösterdikleri hizmetten dolayı teşekkür edilmiştir[247].

2.2.Dâr-üs-sınâ'anın Çalışanlarına Yönelik Eğitim ve Sağlık Alanındaki Hizmetleri

Sanat Evi'nin çalışmaları eski Türk nakışlarını canlandırmak ve orduya yönelik hizmetlerde bulunmakla sınırlı kalmamış, orduya çamaşırlar diken, Türk nakışlarını yeniden hayata geçiren o ellerin, kalem tutmasını, okuma yazma öğrenmesini de kendine görev edinmiştir. Yalnız genç kızlara değil yaşlı kadınlara da eğitim vermeyi ulvi bir vazife bilen Sanat Evi, ilk olarak Hanımlar Merkezi üyelerinden Seviye Şevki Hanımefendinin gayretleriyle düzenli devam eden derslerde başarı sağlamış hatta sınavlar düzenlemiştir. Sonradan Cemil Rafet Bey ders verme görevini üstlenmiş ve yaptığı istatistikle derslere başladığında 110 kadar olan mevcudun yalnız 14'ünün ders almaya istekli olduğunu ancak ilerleyen süre zarfında derslerin büyük bir rağbet gördüğünü birkaç ay içinde genç kızların hatta

[244] **Tasvir-i Efkâr**, (22 Teşrin-i Evvel 1331 / 4 Kasım 1915), s. 2.
[245] **KA**, (6 Mayıs 1331 / 19 Mayıs 1915), K: 177, B: 11; **KA**, (11 Mayıs 1331 / 24 Mayıs 1915), K: 177, B: 12.
[246] **KA**, (5 Ağustos 1330 / 18 Ağustos 1914), K: 156, B: 28, (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Bursa Merkezi'nden Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez Umumisi Riyaseti Aliye'sine gönderilen belgede Kadınlar Şubesi himayesindeki imalathanede şube reisesi Prenses Hanımefendi tarafından imal ettirilen gaz hidrofil numunesi takdim edilmiş, numune başarılı görülür ve istenirse burada imal edilebileceği belirtilmiştir); Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umumideki Faaliyeti", **Türk Yurdu**, C. 4, S. 95, Tutibay Yayınları, 1999, s. 259.
[247] **OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim(1916)** , s. 90-91.

ihtiyar kadınların bile okuma yazma öğrenmek için dershaneye geldiğini bildirmiştir[248].

Sanat Evi, çalışan kadınların yalnızca eğitimini üstlenmemiş aynı zamanda sıhhatlerini de önemsemiştir. Özel doktorlar tarafından kadınlar muayene ettirilmiş, içlerinden hasta olanlara hastalıkları süresince tam yevmiye verildiği gibi ikamet ettikleri yerlere doktorlar gönderilerek ücretsiz olarak tedavi ettirilmişlerdir. Hava değişimine ihtiyaç duyan işçi kadınlar ise Tophane'de, Firuzağa' da bulunan bir nevi sanatoryum görevi gören Himaye-i Etfal Cemiyeti binasına gönderilmiş, kadınların her birine "Sıhhi Hüviyet Varakası" (Sağlık Kimlik Kağıdı) verilmiştir. Sanat Evi bünyesinde çalışan kadınların sadece sağlık sorunlarıyla ilgilenmemiş, evlenme çağına gelen genç kızların çeyizlerine yardım etmek gibi ağır bir vazifeyi de üstlenmiştir. Bayram zamanları da işçi kadınları unutmayan kurum, işçi kadınlara iki katı yevmiye vermiş ve her sene çamaşır, kundura vb. eşyalar hediye etmiştir[249].

Kuruluş amacı hiçbir zaman bir ticarethane niteliği taşımayan Sanat Evi gelirini düzenlediği sergilerle sağlamaya çalışmıştır[250] . Sergilerdeki satışları bu yüce gönüllü yardımlarının masraflarını karşılayamaz hale geldiğinde en büyük desteği halk tarafından yapılan yardımlar olmuştur. Bu nokta da Mısır Müslümanlarının yardımları özellikle Prens Ömer Tosun Paşa ailesi Prenses Behice Hanımefendinin yaptığı yardımlar, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi'nin öz hemşiresi makamında olan, Bikes (Kimsesiz) Asker Ailelerine Yardımcı Cemiyeti'nin ve Halep Hilâl-i Ahmer Sanat Evi'nin Başkanı Güzide Mahmud Hanımefendinin yardımları önemli bir yer tutmuştur. Bunların yanı sıra yabancı ülkelerde de Sanat Evi'ne maddi destek sağlamak amacıyla piyesler düzenlenmiş, sergiler açılmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Sanat Evi adına Berlin'de düzenlenen piyes bunlardan biridir. Yine kurum adına düzenlenen sergiler en önemli gelir kaynağını teşkil etmiştir[251].

---

[248] **Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası**, s. 22- 24.
[249]**Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası**, s. 24- 25; **OHAC Hanımlar Merkezi 5. Takvim (1919)**, s. 139.
[250]**KA**, (30 Nisan 1339 / 30 Nisan 1923), K: 1282, B: 1, (Hanımlar Sanat Evi tarafından yazılan bu yazı da Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi, Ramazanın on yedinci Perşembe günü, saat 3'de açılacak Sergi için Sultan Mahmud Türbesi civarındaki Sanat Evi'ne davet edilmiştir).
[251]**Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası**, s. 27-28.

3. Galatasaray Sergisi (1 Şubat 1917- 1 Mayıs 1917)

Salib-i Ahmer Cemiyetleri tarafından kuruluş zamanından itibaren gerek kendi ülkelerinde gerekse başka ülkelerde Salib-i Ahmer Sergileri açılmıştır. Bu sergiler, yalnızca barış zamanlarında değil I. Dünya Savaşı sırasında da Osmanlı'nın müttefiki olan Almanya ve Avusturya- Macaristan Salib-i Ahmer Cemiyetleri tarafından sınır boyları da dâhil olmak üzere pek çok bölgede açılmıştır. Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi üyelerinden Yusuf Razi Bey'in Hilâl-i Ahmer'in gerçekleştirdiği hizmetleri göz önüne sermek için üretilen eşyaları sergileme fikri, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ikinci başkanı Besim Ömer Paşa'nın desteğiyle genişlemiş[252] ve I. Dünya Savaşı'nı izleyen günlerde Hilâl-i Ahmer Genel Meclis'ine sunulmuştur. Tasarı, Meclis Umumi tarafından kabul edilmiş, sergi için gereken para karşılanmıştır. Sergi, 1 Şubat'ta Galatasaray Sultani Mektebi binasında, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti fahri reisi Veliaht Sultan Vahdettin Efendi tarafından açılmıştır. Sergide, Almanya, Avusturya- Macaristan, Bulgaristan Salib-i Ahmerleri, Sıhhiye-i Askeriye, Bahriye ve Mülkiye Evkaf Nezareti, Şehremaneti ve insaniyet adına kurulan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Sanat Evi, Bikes Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, Esirgeme Derneği, İstihlâk Milli, Fukaraperver ve Darüleytam gibi Cemiyetler de yer almıştır[253].

Serginin açıldığı günün akşamı Salib-i Ahmer temsilcilerine ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İdare Heyeti üyelerine sergi heyeti tarafından bir ziyafet verilmiş, bu ziyafette sergi heyetinde aktif görev üstlenen, Cemiyetin ikinci başkanı Besim Ömer Paşa bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında devam eden I. Dünya Savaşı süresince insaniyet ve vatan için çalışan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne yurdun dört bir yanından gelen yardımların, Cemiyet tarafından nasıl kullanıldığının gösterilmesinde serginin önemli bir vasıta olacağı gibi savaş içindeyken dahi insaniyet hissinin, merhametli kalplerin varlığını göstermek içinde önemli bir fırsat olduğundan bahsetmiştir[254] . Dönemin gazeteleri tarafından da ilgiyle karşılanan sergiyi gezen Tanin gazetesi

[252]**Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 39-40.
[253]**OHAC Hanımlar Merkezi 3. Takvim(1917)** , s. 188- 189.
[254]**OHAC Hanımlar Merkezi 3. Takvim(1917)** , s. 190- 191.

gözlemlerini aktarırken ilk göze çarpan özelliğin sergilenen eşyalardaki düzen, temizlik ve ince bir zevk olduğundan bahsetmiştir[255].

Sergi binasının ikinci katında bulunan 22 numaralı oda Hanımlar Dairesi olarak adlandırılmış ve burada Esirgeme Derneği, İstihlâk Milli, Fukaraperver Cemiyetleri ve Sanat Evi'ne ait işlemeler, giyecekler, mantolar, şemsiyeler, paravanlar vb. eşyalar sergilenmiştir. 22 numaralı oda ve 23 numaralı oda arasındaki küçük holde ise Sanat Evi'nden gönderilen bez tezgâhı, çıkrık ve gergefler yer almış, burada bez dokunup, nakış işlenmiştir. 24 numaralı oda ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi, Sanat Evi, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'ne tahsis edilmiştir. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi üyelerinin verdikleri aidatlar, Balkan Harbi'nde yatak takımı ve çamaşır yetiştirmek, muhacir ailelerine yapılan giyecek dağıtımı, Birinci Dünya Savaşı sırasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve Sıhhiye-i Askeriye Hastanelerine çamaşır, hırka dikmek, çorap, eldiven örmek, burunluk ve ağızlık hazırlamak gibi hizmetlerini gösteren levhalar, fotoğraflar, grafikler duvarlara asılmış, numuneler ise sergilenmiştir[256]. Burunluk ve ağızlık takan Osmanlı askerini temsil eden sulu boya bir resmin altına yüz binlerce burunluk ve ağızlık Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi'nde imal edilmiş, hazırlanmış ve Sıhhiye-i Askeriyeye takdim edilmiştir yazılmıştır[257]. Bunların yanı sıra salonda, Hilâl-i Ahmer Hanımlar Sanat Evi'nde yaptırılan ipekli ve bez üstüne hafif ve ağır işlemeli bluzler, kadın ve çocuk giyecekleri, bez çamaşırlar, önlükler, yakalar, yatak örtüleri, çay takımları, peçeteler, şase ve çantalar gibi pek çok eşya sergilenmiştir. Sergide dikkat çeken bölümlerden biri de Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ne ait büyük salonda çocuklara yönelik oluşturulan "Hıfz-ı Sıhhat" sergisidir[258]. Çocuk sergisinde kurşun dökmek, tütsü yakmak gibi alışkanlıklar örneklerle gösterilmiştir. Etrafındaki duvarlara ise: "Artık batıl adetleri bırakmalı, çocuklarımızı ölümden sakınmalıyız.", "Memleketimizin yükselmesi çocuklarımızın diriliğinde, kuvvetindedir." Şeklinde yazılar içeren levhalar asılmıştır. Çocuk sergisinin karşısında Bikes Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'ne tahsis edilen yerin

[255]**Tanin,** 2 Şubat 1917'den Aktaran; **OHAC Hanımlar Merkezi 3. Takvim(1917)** , s. 195.
[256]**Galatasarayında Tertip ve Küşad Olunan İlk Hilâl-i Ahmer Sergisi Rehberi**, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık, 1332, s. 33
[257]**OHAC Hanımlar Merkezi 3. Takvim(1917)**, s. 201-202.
[258]**Galatasarayında Tertip ve Küşad Olunan İlk Hilâl-i Ahmer Sergisi Rehberi**, s. 5; **OHAC Hanımlar Merkezi 5. Takvim(1919)**, s. 83.

duvarlarında ise kuruluşundan itibaren Cemiyet'in yaptığı hizmetlere dair fotoğraflar, levhalar, grafik tablolar asılmış, bir masa üzerinde erzak dağıtımını gösteren modeller sergilenmiştir[259]. 25 numaralı odada alçı, korseler, diş ve gözlerle ilgili aletler gibi sağlıkla ilgili obje ve fotoğraflar yer alırken, 26 numaralı odada, 1914 yılında Cenevre Beynelmilel Salib-i Ahmer Komitesi Heyeti fotoğrafları, Hilâl-i Ahmer Kartpostalları ve Pulları, Hilâl-i Ahmer Esir Komisyonu'nun Faaliyetine ilişkin grafikler sergilenmiştir[260].

İnce duyan, ince hisseden ve ince çalışan bir ruhun eseri olan Sanat Evi'ne ayrılan daire serginin en önemli kısmını oluşturmuştur. Unutulmaya mahkûm zannedilen, kadınlığın müdahalesiyle yeni bir ruh ve zevkle canlanan bluzler, başörtüler, perdeler, el keseleri, mendiller vb. eşyalar sergi vasıtasıyla Viyana ve Berlin'in en kibar salonlarına dahi girmiştir. 16 Şubat 1917 (3 Şubat 1332)'de sergiyi ziyaret eden Padişah hazretleri (Sultan V. Mehmet) gördüğü intizam karşısında takdirlerini esirgememiştir[261]. Müttefik devlet Almanya İmparatoru İstanbul'da bulunduğu sırada (16 Teşrin-i Evvel 1917) Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi üyelerinden bazılarını huzuruna kabul etmiş, bu seferki ziyaretinde kadınlarda gördüğü gayret ve ilerlemeden son derece memnun olduğunu belirterek, özellikle hastabakıcılık konusundaki hizmetlerinden dolayı kadınları takdir etmiştir. Alman Basını da İstanbul'da bulundukları bu sürede, birbiri ardına yaşanan üç savaş boyunca önemli hizmetlerde bulunan Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin faaliyetlerinden Almanya'da bahsedildiğine değinmiş, Hanımlar Merkezi Dairesini ve Sanat Evi'ni ziyaret etmek istemiştir. Bu ziyaret sırasında kadınların ve yetim kız çocuklarının yaptıkları eserleri takdir etmiştir. Almanya Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin de Alman İmparatoriçesi himayesinde böyle bir Sanat Evi olduğunu belirten Basın Heyeti, Sanat Evi'nde dokunan bu nakışları görmek ve Almanya'ya da göstermek amacıyla bir kez daha ziyarette bulunacaklarını söylemişlerdir[262].

Üç ay boyunca devam eden Sergiyi 200,000 ziyaretçi gezmiştir. Bunlardan 1000'ini öğretmenleriyle birlikle gelen öğrenciler oluşturmuştur[263]. Düzenlenen

[259]**OHAC Hanımlar Merkezi 3. Takvim(1917)**, s. 203-204.
[260]**Galatasarayında Tertip ve Küşad Olunan İlk Hilâl-i Ahmer Sergisi Rehberi**, s. 33-35.
[261]**Tanin**, 14 Şubat 1917'den Aktaran; **OHAC Hanımlar Merkezi 3. Takvim(1917)**, s. 205,207-208.
[262]**OHAC Hanımlar Merkezi 4. Takvim(1918)**, s. 16-19.
[263]**Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 40.

sergiyle Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin bu zamana kadar yaptığı yardım faaliyetlerinin gösterilmesinin yanı sıra hasta ve yaralı askerlere, muhacir ailelerine, felakete uğrayan kimselere dost elini uzatan bir Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin varlığı ve hiçbir zaman unutulmaması gerektiği gösterilmek istenmiştir. Müttefik devletlerin Salib-i Ahmerlerinin katılımı ve yardımları ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin üstlendiği vazifeleri doğrular ve takdir eder niteliktedir[264].

4. Osmanlı Devleti'nde Hastabakıcılığın Teşkilatlanması ve Hanımlar Merkezi'nin Bu Yöndeki Hizmetleri

Yaradılışı gereği annelik içgüdüsüyle daima zayıfı koruyup kollamaya yatkın olan kadın, ilk defa tıbbın lüzumunu hisseden ve hekimlik yapmaya yatkın olan taraf olmuştur. Tarih öncesi dönemlerde insanlar aile kurmaya başladığında kadın gebelik, süt emzirme, çocuklarına bakma gibi sebeplerle mağarasında kapanmaya mecburken erkek yaşamak ve yaşatmak için avlanma ile meşgul olmuştur. Avdan dönen eşi ateşli bir hastalık geçirdiğinde gıdaları yumuşatan ateşin acıyı da dindireceğini düşünen ve eline geçirdiği taşı ateşte ısıtıp eşinin ağrıyan tarafına koyarak acısını geçiren kadın bu yolla günümüzde hala kullanılan ateşle tedaviyi uygulamıştır. Yine unu ve suyu karıştırarak lapa haline getiren çocuğunun ağrıyan yerine koyan kadının uyguladığı lapa yöntemi yüzyıllar sonra bilim adamları tarafından mikroplu hastalıkları iyileştirmek için kullanılmıştır. Akan kanı durduran, yaraları reçine yağı veya ağaçtan düşen yapraklarla saran, kırık organı hayvan derisine sararak iyileştirmeye uğraşan kadının o dönemlerde hassasiyeti ve merhametiyle ilk hastabakıcılık vazifesini üstlendiği anlaşılmaktadır. Bahsedildiği üzere, Tarih öncesi dönemlerde göstermiş oldukları hizmetlerden dolayı Hilâl-i Ahmer'in ilk kurucuları olmasalar bile ilk ve fedakâr hizmetlilerinin kadınlar olduğunu belirten Besim Ömer Paşa, bu sözüne ispat niteliğinde ilk defa 1907 yılında Londra'da düzenlenen Uluslararası Salib-i Ahmet konferansında gördüğü Florence Nightingale'i örnek göstermiştir[265]. Daha önce de aktarıldığı gibi Florence Nightingale Kırım Savaşı'nda yaralı ve hastalara bakma konusunda üstün hizmetler göstererek, hastabakıcılık

[264]**Galatasarayında Tertip ve Küşad Olunan İlk Hilâl-i Ahmer Sergisi Rehberi**, s. 4-5.
[265]Besim Ömer, **Hanımefendilere…**, s. 55-57,60-61.

mesleğinin önemini tüm dünyaya kanıtlamıştır. Kuruluş aşamasından itibaren hastabakıcı yetiştirilmesi konusu üzerinde duran Salib-i Ahmer Cemiyetleri tarafından hastabakıcılık mektepleri kurulup mezun olanlara diplomalar verilmiştir[266]. Osmanlı Devleti'nde ise ilk hastabakıcılık eğitimi daha öncede bahsedildiği üzere, Besim Ömer Paşa tarafından ebelerin vazifesiyle alakalı görüldüğünden eğitimlerinin birinci senesinde ebelere verilmeye başlanmıştır. Ebelere hastabakıcılık hakkında verilen bu eğitim, Tıp Fakültesi'nde hastabakıcılık eğitimin başlangıcı kabul edilmektedir[267].

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'le birlikte açılan kurslar vasıtasıyla kadınlara hastabakıcılık eğitimi verilmeye başlanmıştır. Bunun ilk örnekleri Osmanlı kadınlarının talepleri üzerine Gülhane Hastanesi'nde Doktor Asaf Derviş Bey tarafından gösterilen hastabakıcılığı dersleri olmuştur. Kadınlar gerektiğinde savaş meydanlarına gitmek ve oradaki yaralılara bakmak üzere derslere azimle devam etmişlerdir[268]. "Sahibe-i Meslek" (Meslek Sahibi) olma arzusuyla hastabakıcılık kurslarına devam etmek isteyen kadınların talepleri gün geçtikçe artmış, uzak yerlerde oturan ve hastanelere bizzat müracaatta bulunamayan kadınlara kendi isimleri, babalarının isimleri, sene ve ikamet ettikleri yerlerin isimleri, hangi şubeye devam etmek istediklerini belirterek posta yoluyla kayıt olma kolaylığı sağlanmıştır[269].

Hastabakıcılık eğitimiyle ilgili bahsi geçen ilk teşebbüslere rağmen, 1911 Trablusgarp Savaşı sırasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından oluşturulan sağlık heyeti en büyük zorluğu hastabakıcı tedariki konusunda yaşamıştır. O dönemde Osmanlı Devlet'inde hastabakıcılık konusunda teorik ve uygulamalı eğitim veren kurumların bulunmaması bu durumunun temel nedenini oluşturmuştur[270]. Aynı yıl Washington'da düzenlenen Uluslararası Salib-i Ahmer Konferansına Osmanlı Devleti ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından temsilci olarak gönderilen Besim Ömer Paşa, Amerika'ya gittiğinde New York ve Washington hastanelerinde eğitimli hastabakıcı kadınların hastalara gösterdiği dikkati, özeni ve Amerika'da hastabakıcı

[266]Henri Coursier, **A.g.e.**, s. 68; Besim Ömer, **Hanımefendilere…**, s. 156.
[267] Besim Ömer, Besim Ömer, **Hastabakıcılığa Dair**, Evkaf İslamiye Matbaası, 1337, s. 25.
[268]**Tanin**, "Hilâl-i Ahmer Tedrisatı", (25 Şubat 1325 / 10 Mart 1910), s. 2.
[269]**Tanin**, "Hastabakıcı Kadınlar", (6 Kanun-i Evvel 1324 / 19 Aralık 1908), s. 3.
[270]**OKCY (1911-1913)**, s. 205.

okullarının bilgili, ahlaklı, yüksek ailelerin kızlarından oluştuğunu görmüştür. Amerika'da hastaların sağlının korunması dışında diğer işlerde de doktorlara yardım etmeleri için özel olarak yetiştirilen hastabakıcılar Paşa'nın dikkatini çekmiştir. Amerika'dan dönen Besim Ömer Paşa, konferansta konuşulan konularla ilgili özellikle hastabakıcılık teşkilatı hususunda bir rapor hazırlayarak Cemiyet Merkezi'nin bu yönde ilgisini çekmek istemiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti hastabakıcılığın önemini görmüş, yapılan toplantıda bir okul-hastane kurulmasına karar verilmiş, gereken paranın ödenmesi kabul edilmişse de içinde bulunulan savaş ortamında uygun binanın inşası sağlanamamış ve karar ertelenmiştir[271] .

1912 Balkan Savaşları başladığı sırada Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin İşkodra'ya kadar uzanan çeşitli cephelere gönderilmek üzere hazırladığı sağlık heyetinin yine en büyük eksiği hastabakıcı tedarikinde yaşanmış, hastabakıcılar gazetelere verilen ilanlarla bulunabilmiştir. Hastabakıcılık, bilgi ve ameliyatı gerektiren bir meslek olduğundan ilanlarla bulunan hastabakıcılardan fazla istifade edilememiştir. İstanbul'da ve daha uzak bölgelerde kurulan hastanelerde ise erkek hastabakıcılardan hemen hemen hiç yararlanılamamıştır. Darülfünun binasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından oluşturulan hastanede gönüllü hizmet eden Darülfünun öğrencisi bile eğitimli hastabakıcılar kadar yarar sağlayamamıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti savaşlar sırasında her türlü sağlık malzemesini tedarik etmekte zorluk yaşamazken asıl görevi olan hastabakıcılık teşkilatını oluşturma konusunda başarılı olamamıştır. Besim Ömer Paşa'ya göre bu başarısızlığın en büyük sebebi hastabakıcılık teşkilatının ticaret, gelir elde etme, satın alma ile değil azim, karar ve ısrarla meydana gelebilecek bir teşkilat olmasıdır. Osmanlı Devleti'nde art arda yaşanan savaş ortamı hastabakıcılık teşkilatının oluşumuna etki etse de savaş ortamı içinde kısa sürede hastabakıcı yetiştirildiğine dair örneklere rastlanmaktadır. Avrupa'da savaş sırasında milli hislerle pek çok önemli aileye mensup kadın hastabakıcılığa kayıt olmaya teşvik edilmiş, gereken bilgi ve uygulama kısa bir sürede verilmiştir. Savaş zamanında verilen üç dört aylık teorik bilgilerin yanı sıra birçok olay gözlemleyerek bilgi kazanan, ameliyatlara giren bu hastabakıcı kadınlardan oldukça yararlanılmış ve her memlekette, her belediye dairesinde, her

[271]Besim Ömer, **Hastabakıcılığa…**, s. 25- 27; Besim Ömer, **Hanımefendilere…** , s. 157.

Cemiyet merkezinde hastabakıcı yetiştirmeye yönelik dersler açılmış, kadınlara tasdiknameler, diplomalar verilmiştir. Avrupa'da bu denli gelişen hastabakıcılık teşkilatının Osmanlı Devleti'nde bir türlü sağlanamamasının nedenlerinden biri de Besim Ömer Paşa'ya göre birçok insanın hatta bazı doktorların memlekette erkek hastabakıcı yetiştirilmesinin daha uygun olacağı ve bazılarınınsa askerlikten izinli, sakatların bu görevi daha güzel yerine getireceği düşüncesidir[272].

Balkan Savaşları sırasında hasta ve yaralı askerlere hizmet etmek amacıyla Besim Ömer Paşa'nın idaresinde bulunan Kadırga Doğum Evi yüz yataklık bir hastane haline getirilmiştir. Osmanlı'daki yaralı askerlere yardım etmek amacıyla Rusya'dan gelen Türk ve Müslüman kadınlar bu hastanede gönüllü olarak hizmet etmişlerdir[273]. Rusya'dan gelen bu kadınlar Osmanlı Devleti'nde birçok kişinin dikkatini çekmiş, kadınlardan bu şekilde fayda sağlanabileceği fikri doğmuştur. Rusya'da 1868'den beri hastabakıcılık teşkilatı kadınlara bırakılmakla birlikte Rus Salib-i Ahmerlerinin faaliyetlerinde kadınların oldukça büyük yardımları olmuştur. Rusya ve Japonya Savaşında Japon Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin tarihi ve kısa bir sürede teşkilatlanmasına dair yazılan bazı eserleri inceleyen Besim Ömer Paşa'nın en çok dikkatini çeken Japon kadınlarının hayatlarına dair gelenek ve göreneklere rağmen her türlü medeni teşkilatta ve sağlık teşkilatında yer alması olmuştur[274].

Diğer ülkelerdeki bu gelişmelere rağmen Osmanlı Devleti içinde halen bir hastabakıcılık teşkilatı olmaması Besim Ömer Paşa'yı derhal harekete geçirmiştir. 27 Ocak 1914 (14 Kanunu Sani 1329) yılında Darülfünun Konferans Salonu'nda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar kısmı tarafından kadınlara mahsus olmak üzere önemli bir konferans düzenlenmiştir. Besim Ömer Paşa tarafından verilen konferansın amacı, Hilâl-i Ahmer'in önemini ve kadınların Hilâl-i Ahmer de ne gibi önemli vazifeler üstlendiğini anlatmak olmuştur[275]. Paşa, konferanstan yaklaşık on beş gün sonra yani 14 Şubat 1914 (1 Şubat 1329)'den 1914 (1330) senesi haziran ayının sonuna kadar Hilâl-i Ahmer Merkez Dairesi'nde ilk defa olmak üzere kırk elli kadar

[272] Besim Ömer, **Hastabakıcılığa…**, s. 26- 28.
[273] **OKCY (1911-1913)**, s. 92, 94, 96-97.
[274] Besim Ömer, **Hastabakıcılığa…**, s. 28-29.
[275] **KA**, (8 Kanun-i Sani 1329 / 21 Ocak 1914), K: 193, B:24.

hanımefendiye altı ay[276]süren hastabakıcılık dersleri vermeye başlamıştır. Kadınlara anatomi ve organların görevlerinden yaralıya yardıma kadar pek çok konu hakkında bilgi vermiştir[277]. Derslerini daha inandırıcı hale getirmek isteyen Besim Ömer Paşa bir yandan çeşitli model ve aletten yararlanırken diğer yandan da yeni gelişmeleri içeren bir kitap yazmaya başlamıştır. Paşa'nın ders vermeye başladığı dönemde Balkan Savaşları sırasında hastabakıcılık teşkilatındaki eksikliği gören Fransız Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin ileri gelenlerinden Fransa Kadınları Heyeti tarafından bir temsilci İstanbul'a gönderilmiş, Beyoğlu'nda Fransız elçisi himayesinde bir hastabakıcılık okulu açılmıştır. Altı hafta süren dersler sonunda öğrencilere kabiliyet diplomaları dağıtılmıştır. Yine bu sıralarda Musevi Cemiyetleri doktorları tarafından da hastabakıcılık derslerine başlanmıştır[278]. Hilâl-i Ahmer Cemiyet Merkezi'nde altı ay devam eden dersler sonunda Sıhhiye-i Askeriye Başkanlığı ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından seçilen bir heyet tarafından sınav olan yirmi yedi hanımefendi diploma almaya hak kazanmıştır[279] .

13 Temmuz 1914 (30 Haziran 1330)'de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez binasında, hastabakıcılık derslerini tamamlayan hanımefendilere diplomalarını vermek üzere resmi bir tören düzenlenmiştir. Törene Hanımlar Merkezi fahri başkanı Başkadın Efendi hazretlerinin yanı sıra Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan ve Naciye Sultanın annesi hanımefendi de katılmıştır[280] . Törende öğrencilere diplomalarını bizzat takdim eden Başkadın Efendi yaptığı konuşmada duyduğu mutluluğu dile getirmiş ve bu yoldaki çabalarından dolayı Cemiyet ileri gelenlerine teşekkür etmiştir. Hanımlar Merkezi ikinci başkanı Ayşe hanımefendi, diplomalarını alan Mebruke ve Fahire hanımefendiler de yaptıkları konuşmalarla Başkadın

---

[276] Besim Ömer Paşa tarafından kadınlara verilen hastabakıcılık derslerinin süresi Paşa'nın Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans adlı eserinde 5 ay olarak belirtilirken Hastabakıcılığa Dair isimli eserinde altı ay olarak geçmektedir. Bkz. Besim Ömer, **Hanımefendilere…**, s. 158; **Hastabakıcılığa…**, s. 30.

[277] Besim Ömer, **Hanımefendilere…**, s. 158; **OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim(1915)**, s. 57; **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)** , s. 31.

[278] Besim Ömer, **Hastabakıcılığa…**, s. 29; **KA**, (27 Eylül 1330 / 10 Ekim 1914), K: 331, B: 6, (Memleket Osmaniye Musevi Etıbba Cemiyeti tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Doktor Besim Ömer Paşa'ya yazılan yazıda, Musevi Etıbba Cemiyeti'nin tespiti ile Hilâl-i Ahmer Cemiyeti hizmetinde bulunmak üzere müracaat eden kadınlara hastabakıcılık dersleri verileceğinden bahsedilmiş, resmi açılışa Paşa'da davet edilmiştir).

[279] Besim Ömer, **Hastabakıcılığa…**, s.30; **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)** , s.31; İlk defa hastabakıcılık diploması alan hanımefendilerin isimleri için bkz: Besim Ömer, **Hanımefendilere…**, s.159.

[280]**OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim(1915)**, s. 57; Besim Ömer, **Hanımefendilere…**, s. 159.

efendinin konuşmasına cevap vermişlerdir. Hastabakıcılık dersleri veren Cemiyetin ikinci başkanı Besim Ömer Paşa ise konuşmasında Başkadın Efendinin diploma verme vazifesini üstlenmesinin yalnız Hilal-i Ahmer değil Osmanlı tarihine de kayıt olacak önemli bir olay olduğunu ve bugünün daima yaşayacağını belirtmiştir[281]. 14 Ağustos 1914 (1 Ağustos 1330)'de Hilâl-i Ahmer Merkezi'nde hastabakıcılık derslerini takip eden ve diploma almaya hak kazanan bu hanımefendiler gümüş sanayi madalyalarıyla onurlandırılmıştır[282].

Hilâl-i Ahmer Merkez binasında verilen hastabakıcılık eğitiminin yanı sıra 1914 yılında okuma ve yazması iyi olan on kadın öğrenciye Kadırga Hastanesi'nde altı ay hastabakıcılık dersleri verilmiştir. Böylelikle altı ay süreyle hastabakıcı yetiştirilmesi hedeflenmiş, öğrencilerin Kadırga Hastanesi'ndeki teorik eğitimden sonra eğitimlerinin son iki ayında başka bir hastanede genel hastalıklar ve ameliyatla ilgili uygulama yapmaları uygun görülmüştür. Diplomalarını alarak mezun olan bu kadınlar savaş sırasında açılan hastanelere baş hastabakıcı olarak atanmıştır[283] .

Osmanlı Devleti'nde değişen koşullar içinde, değil yara sarmak azıcık kesilmiş bir parmaktan akan kanı görmeye dayanamayıp bayılan kadınlar kesilecek bir kolu tutar, dağılmış bir elin yarasını yıkayıp sarar bir hal almıştır. Üstlendikleri bu vazifeleri metanet ve sessizlikle gerçekleştiren kadınlar birer kahraman addedilmiştir. Hasta ve yaralılar tarafından "doktor nine, doktor teyze, doktor abla" diye çağırılan, hastaların ateşlerini ölçen, saatleri geldiğinde ilaçlarını veren, yemeklerini yediren, koğuşunun temizlik ve düzenine dikkat eden hastabakıcı kadınların bu yüce hizmetleri yaralılar tarafından minnetle karşılanmıştır. Yaralılardan birinin hastabakıcısına hitaben söylediği: "Doktor nine! Kadınlar okumalı, yazmalıdır diye ne zamandır söylüyorlardı. Sizi okutup yazdırmaları acaba bize bugün bakmanız için

---

[281]**OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim(1915)**, s. 57, 61-62; **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)** , s. 31,48; Besim Ömer, **Hanımefendilere…**, s. 175.

[282]**OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim(1915)**, s. 58;**BOA**, **MV.**, (7 Temmuz 1330 / 20 Temmuz 1914), D: 235, G: 168, B: 1; Hilâl-i Ahmer Fahri Başkanı Başkadın efendi hazretlerine de şükran göstergesi olarak altın madalya takdim edilmiştir bkz: **BOA**, **İ.TAL.**, (21 Mayıs 1330 / 3 Haziran 1914), D: 494, G: 23.

[283] Besim Ömer, **Hanımefendilere…** , s. 157- 158; **OHAC Hanımlar Merkezi 5. Takvim(1919)**, s. 152; **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 32.

mi imiş? Sahi ne kadar doğru söz![284]"sözleri kadınlara bu zamana dek verilen eğitimin ne denli yarar sağladığını da kanıtlar niteliktedir.

Hastabakıcılık teşkilatının oluşturulması yolunda kadınlara verilen eğitim devam etmiş, 6 Kasım 1914 (24 Teşrin-i evvel 1330)'den 1915 (1331) Nisan ayının sonuna kadar Darülfünun konferans salonunda Besim Ömer Paşa tarafından hanımefendilere hastabakıcılığa dair serbest dersler verilmiştir[285]. Beş ay kadar süren derslere devam eden üç yüze yakın kadından birçoğu I. Dünya savaşı sırasında çeşitli hastanelerde hizmette bulunmuşlardır[286] .

Hastabakıcılık mesleği, her kadının ezelden beri bilerek ya da bilmeyerek yerine getirdiği, her zaman her evde üzerine düşen bir görev olarak görülmüş, esasen önemli bir vazife olan hastabakıcılık bilimin ilerlemesiyle birlikte daha da önem kazanmış ve birçok şarta bağlanmıştır. Kadın, her zaman, her evde bir hastabakıcı olarak addedildiğinden bu şartları da okumak, bilmek zorunda olmuştur. Besim Ömer Paşa tarafından, gerek Hilâl-i Ahmer Merkez binasında gerekse Darülfünun konferans salonunda kadınlara verilen dersler bu amaca hizmet etmiştir[287]. Besim Ömer Paşa, hanımlara eğitimleri sırasında ve sınava hazırlanmalarında kolaylık olması amacıyla hastabakıcılıkla ilgili kitabını taş basmasıyla çoğaltarak ücretsiz olarak dağıtmıştır. Paşa'nın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne başvurusu üzerine kitap matbaa harfleriyle basılmış, 1915 yılında "Hastabakıcılık" adıyla yayınlanmıştır. Kitabının son kısmı "Harp Zamanında Hastabakıcının Bir Günlük Vazifesi" ise bazı değişikliklerle " Ahlaki Vezaif ve Harp Zamanında Hastabakıcının Bir Günlük Vazifesi" adını alarak hastabakıcılara bir el kitabı olarak çok sayıda basılmıştır[288] . Kitabında hastabakıcılığın şartlarını akıcı bir dille anlatan Besim Ömer Paşa,

---

[284] Fatma Aliye, "Kahraman Kadınlarımız", **Servet-i Fünun**, 26 Mayıs 1331'den Aktaran; **OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim(1916)**, s. 107-109.

[285]**OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim(1916)**, s. 144.

[286] Besim Ömer, **Hastabakıcılığa…**, s. 31.

[287] **OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim(1916)**, s. 126.

[288] Besim Ömer Paşa, hastabakıcılık öğretimiyle ilgili ortaya çıkan ihtiyaç üzerine taş basmasıyla bastırılıp öğrencilere parasız olarak dağıtılan kitabının Hilâl-i Ahmer Cemiyet'i tarafından matbaa harfleriyle basılması için başvuruda bulunmuştur. Başvuru, Fen komisyonunca olumlu bulunmasına karşılık o zamanki İdare Heyeti " Kağıt piyasasının çok yüksek olması nedeniyle kitabın basımının savaştan sonra dikkate alınacağı" şeklinde bir değişiklik yapmıştır. Ancak mesele Merkez Heyeti'ne sunulduğunda savaşta hastabakıcılık görevlerine dair Türkçe bir eser olmadığından kitap takdir edilerek basımına karar verilmiştir. Bkz: Besim Ömer Paşa, **Hastabakıcılığa…**, s. 30; Nil Sarı, Zuhal Özaydın, "Dr. Besim Ömer Paşa ve Kadın Hastabakıcı Eğitiminin Nedenleri (I), **Sendrom**, No: 4, Nisan 1992, s. 15.

hastalıklardan ya da yanık, kırık, zehirlenme gibi kazalardan sonra doktor gelinceye kadar uygulanması gereken tedavinin usullerini de öğretmiştir. Hayatın ve sağlığın değerini bilen ve bilgisinden yalnız yakınında bulunanları değil, bütün insanlığı yararlandırmak isteyen her kadının bu kitabı okuması gerekliliği vurgulanmış, kitabın satış karı Cemiyet'e bırakılmıştır[289] .

22 Mayıs 1915 (9 Mayıs 1331)'de Çanakkale muharebesinde yaralananların İstanbul'a nakledilmesi üzerine hastaneler dolmuş ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yakın hastaneler kurmaya başlamıştır. Hanımlar Merkezi üyelerinin bir kısmı bu esnada askere eldiven, çorap örerken diğer kısmı yaralılara hizmette bulunmuştur. Kadınların yaralılara bakma hususunda doktorlara yardımını genişletmek amacıyla diğer savaşan devletlerde olduğu gibi "yardımcı hastabakıcı" yetiştirmek isteyen Hanımlar Merkezi, tüm Osmanlı kadınlarını hastabakıcılık eğitimi almaya davet etmek istemiş ve bir beyanname hazırlamıştır [290] . Beyannamede; Osmanlı Devleti'nin önemli bir dönemden geçtiği ve bu süreçte Osmanlı erkekleri sınırlarda savaşarak vatanı savunmaya çalışırken Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kadınlarının da geceli gündüzlü yaralılara çamaşırlar diktiğinden ve yine yetiştirdiği hastabakıcıların İstanbul'un her tarafındaki hastanelerde yaralılara bakmaya çalıştığından bahsedilmiş kadınların bu hizmetleri tebrik ve takdirle karşılanmıştır. Ancak geleceğin neler getireceği bilinmediğinden her ihtimale karşı Osmanlı Devleti'nde etkin, fedakâr, eğitim almış kadınların bir nevi hastabakıcı kadınlar ordusu halinde her ihtimale karşı hazır olunması gerekliliği de göz önüne serilmiştir. Hanımlar merkezi bu gerekliliğin farkında olduğundan Doktor Besim Ömer Paşa'ya başvurarak haftada birkaç gün İstanbul İnas Sultanisi Konferans Salonunda hastabakıcılığa dair önceden Hilâl-i Ahmer Merkez binasında ve Darülfünun konferans salonunda verdiği derslere devam etmesini rica etmiş ve bu rica Paşa tarafından kabul görmüştür. Beyannamede yer alan şu ifade: "Muhterem valide ve hemşirelerimiz koşunuz! Hastaya ve yaralıya bakmayı öğreniniz…" Osmanlı kadınlarına vatan savunması uğrunda açılan yaraların en hızlı nasıl iyileşeceğine dair önemli bir yol gösterici olmuştur[291]. Hanımlar

---

[289] **OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim(1916)**, s. 127; **OHAC Hanımlar Merkezi 4. Takvim(1918)** , s. 71-74; Nil Sarı, Zuhal Özaydın, **a.g.m.** , s. 16.
[290]**OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim(1916)**, s. 144; Besim Ömer, **Hastabakıcılığa…,** s. 31.
[291]**OHAC Hanımlar Merkezi 3. Takvim(1917)**, s. 58-60 ; Besim Ömer, **Hastabakıcılığa…,** s. 31-33.

Merkezi tarafından hazırlanan bu beyanname, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İdare Heyeti tarafından ertelense de değişen şartlar içinde hastabakıcılık teşkilatına duyulan ihtiyacın giderek artması kadınların bu beyannameyi hazırlamada ne kadar haklı olduğunu ortaya koymuştur[292].

Hastabakıcılık teşkilatının yaygınlaşması ve teşkilatlanması yolunda atılan adımlar, sarf edilen gayretler Osmanlı Devleti'nin önde gelen ailelerine mensup hanımların düzenlenen kurslara katılmalarını sağlamıştır. Bu kursları tamamlayan Kerime Salahor, Safiye Hüseyin Elbi, Münire İsmail gibi hanımlar Balkan ve I. Dünya Savaşları sırasında gönüllü hastabakıcılık yapmışlardır[293] . Safiye Hüseyin ve kardeşi Nesime Ahmed hanımefendiler, önceleri bağış olarak yatak, yorgan toplama görevinde bulunmuş, Balkan savaşıyla birlikte iyi derecede İngilizce bilmeleri nedeniyle İngiliz Salib-i Ahmeri tarafından kurulan, İngiliz doktorların çalıştığı, Asâr-ı Atika Müzesi Hastanesi'nde hasta ve yaralılara bakmanın yanı sıra ameliyat hemşireliği görevini üstlenmişlerdir[294]. Çanakkale savaşları sırasında Alman Salib-i Ahmeri ve Hilâl-i Ahmer'in birleşerek hastane gemisi haline getirdikleri Reşit Paşa vapuru, Çanakkale'ye giderek oradaki yaralıları tedavi etmek, yarası ağır olanları İstanbul'a getirmek görevini üstlenmiş, Safiye Hüseyin Elbi hanımefendi vapurun baş hastabakıcısı olmuştur. Hanımefendi anılarında bu görevi üstlenişini şöyle dile getirmiştir: "Vaziyet tehlikelidir dediler… Ne vapuru olursa olsun… İster hastane

---

[292] Söz konusu beyannamenin ertelenmesine sebep olarak, yürürlükte olan nizamnamenin kırk üçüncü maddesi gereğince hastabakıcılık dersleri açma görevinin Hanımlar Merkezi'nin görevleri arasında yer almadığı, yakın zamanda Genel Merkez'den seçilen bir komisyon tarafından nizamnamede değişikliğe gidilip hastabakıcı yetiştirilmesi hususunda Hanımlar Merkezi'nin de görevlendirileceği ancak tasarı aşamasında olan bu nizamname henüz kabul edilip onaylanmadığı için beyanname de istenilenin yerine getirilemeyeceği söylenmiştir. Yaralıların İstanbul'a gelmesiyle birlikte açılan hastanelere yerleştirilen gönüllü ve ücretli hastabakıcı kadınların doktorlar eşliğinde bu sanatı görüp öğrenmeleri ve bu isteğin önceden olduğu gibi Darülfünun konferans salonunda ya da Merkez binasında yapılmasının daha uygun olacağı belirtilmiştir. Amaçları tamamen vatanperver duygularla yaralılara daha iyi bakma kaygısı taşıyan Hanımlar Merkezi'nin bu teşebbüsünün Cemiyet tarafından kabul görmemesi üzerine Hanımlar yanıt vermekte gecikmemiş, zamanın kendilerini haklı çıkaracağını, şeklen uygun görülmeyen isteklerinden şimdilik feragat ettiklerini bildirmişlerdir. Ancak savaş şartları içinde kadın hastabakıcılara sağlık teşkilatında duyulan ihtiyaç artmış zaman kadınları haklı çıkartmıştır. Sahra Sıhhiye Genel Müfettişi Müderris Süleyman Numan tarafından yazılan yazı zamanın kadınları haklı çıkardığının kanıtı niteliğinde olmuştur. Yazı da Cemiyet tarafından açılan hastabakıcılık derslerinin genişletilmesi, öğrencilerin arttırılması, İstanbul'da bulunan askeri hastanelerden birinin uygulama okulu olarak kullanılmasından bahsedilmiştir. Bkz. Besim Ömer, **Hastabakıcılığa…**, s. 33-38.

[293] Selva Erhan Şentürk, **A.g.e.**, s. 113.

[294] Emre Dölen, "Balkan Savaşı'nda Bir Hemşire: Nesime Ahmed (Dölen) Hanım (1874-1976)", **Sağlık Alanında Türk Kadını**, Form Reklam Hizmetleri, İstanbul 1998, s. 391-392, 398, 401.

vapuru ister Kızılay, ister Salib-i Ahmer İngilizler topa tutuyorlar. Ben aldırış etmedim. Zaten umumi harp başladığı zaman ben hastabakıcılık için gönüllü yazılmıştım. Gönüllü olarak gidiyordum…" Çanakkale'ye giden Reşit Paşa vapuru bir hastane vapuru olmasına rağmen pek çok defa İtilaf kuvvetleri tarafından ateş bombardımanına maruz kalmıştır. Yaşananlara rağmen Safiye Hanım baş hastabakıcılık vazifesini yerine getirmeye devam etmiştir[295].

I. Dünya savaşı sırasında kurulan hastanelerde fedakârca hizmette bulunan kadın hastabakıcıların sayısı zaman içinde artmıştır. Balkan Savaşı'nın başlangıcından itibaren Cemiyet Genel Merkezi'ne müracaat eden kadınların sayısı 353'ü bulurken, Hilâl-i Ahmer Askeri ve Mülki hastanelerinde hastabakıcılık vazifesi üstlenen hastabakıcıların sayısı 284'e ulaşmıştır. Bunlar; Hilâl-i Ahmer'den diploma alan 20, Darülfünun da verilen derslere devam eden 36, Kadırga Okulu'na devam eden 37, Balkan Savaşı'nda hastanelerde bulunduklarına dair vesika gösteren 35, diploma veya vesikaya sahip olmayan 156 hanımefendiden meydana gelmiştir. Yine I. Dünya savaşı sırasında çeşitli hastanelere gönderilen hastabakıcı sayısı şöyledir[296]:

Hastane Adı	**Gönderilen Hastabakıcı Sayısı**
Hilâl-i Ahmer Beyoğlu	49
Hilâl-i Ahmer Taksim	25
Hilâl-i Ahmer Darüşşafaka	22
Hilâl-i Ahmer Galata	23
Hilâl-i Ahmer Cağaloğlu	27
Hilâl-i Ahmer Kadırga	22
Hilâl-i Ahmer Tıp Fakültesi	22
Hilâl-i Ahmer Tekfur Dağı	6
Hilâl-i Ahmer Bahriye Merkez	13
Hilâl-i Ahmer Pangaltı Menzil	7
Hilâl-i Ahmer Mülkiye Baytar Mektebi	2
Hilâl-i Ahmer Şişli Etfal	6

[295] Aziz Kaylan, **Çanakkale İçinde Vurdular Beni**, Tercüman 1001Temel Eser, s. 126-132.
[296] **OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim(1916)**, s. 124- 125.

Hilâl-i Ahmer Harbiye Mektebi	6
Hilâl-i Ahmer İstihlak-ı Milli Hanımlar Cemiyeti	16
Hilâl-i Ahmer Musevi Varahaym	3
Hilâl-i Ahmer Topçu Mektebi	2
Hilâl-i Ahmer Şehremaneti Çapa	5
Hilâl-i Ahmer Ağa Hamamı Mecruhin	18
Hilâl-i Ahmer Maçka	3
Hilâl-i Ahmer İtalyan Eytamhanesi	2
Hilâl-i Ahmer Taşkışla	3
Hilâl-i Ahmer Gümüşsuyu	2
Toplam	**284**

Birinci Dünya Savaşı sırasında yol elbiseleriyle Sina Cephesine doğru hasta ve yaralılara hizmet etmek için yola çıkan on beş hastabakıcı hanımefendi de bu fedakâr davranışlarıyla takdir kazanmışlardır[297].

1916 yılında yedi hanımefendi Kadırga Hastanesinde sınavsız hastabakıcılığa seçilmiş, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adına eğitilerek kendilerine katılan tecrübeli hastabakıcılarla birlikte Dördüncü Ordu'ya gönderilmiştir. Bu hastabakıcı hanımefendiler Kudüs'ten itibaren Şam'a kadar ordunun çeşitli hastanelerinde hizmette bulunmuşlardır. 1918'de Tıp Fakültesi'nde hastabakıcı yetiştirmeye karar verilmiş, yirmi öğrencilik kadro oluşturulmuş ise de kadroyu on öğrenci ancak doldurabilmiştir. Bu öğrenciler Tıp Fakültesi'nde teorik ve uygulamalı eğitim görmüştür[298] .

Hastabakıcılık eğitimi dönemin şartları gereği ilk yardım olarak görülmüş, ilk yardım esaslarının yayılmasını ve okullarda öğretilerek hem genel sağlığa hem de savaş zamanında Askeri Sıhhiyeye yardımcı olmasını hedefleyen Besim Ömer Paşa, 1918 yılında "İlk İmdâd ve Muavenet " adlı kitabını yayınlamıştır. Paşa'nın ilk yardım hususundaki teşebbüsü çeşitli sebeplerden dolayı gelişemese de, Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi tarafından önemsenmiş Sanat Evleri menfaatine, bütün

[297] **OHAC Hanımlar Merkezi 4. Takvim(1918)**, s. 68-70.
[298] **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 32.

halka hitap eden "İlk İmdâd - Tabip Yetişinceye Kadar" adında 40-45 sayfalık, küçük fakat faydalı bir kitap yayınlanmıştır[299].

I. Dünya savaşının sona ermesiyle birlikte aldıkları teorik derslerin ardından savaş sırasında çeşitli hastanelerde üç dört sene görev alarak uygulamada bulunmuş ve uzmanlaşmış hanımlar imtihan olarak diplomalarını almak istemiş bu amaçla Cemiyete başvurmuşlardır. Bu başvuru üzerine bir yandan hastabakıcılığın teşvik edilmesi, bilgilerin yenilenmesi, hastabakıcı hanımları belgelendirmek diğer yandan hastabakıcı sayısını çoğaltmak amacıyla Cemiyet tarafından diplomasız hanımlara çağrıda bulunulmuştur[300] . Bu çağrıda, önceden verilmiş hastabakıcılık derslerine düzenli olarak devam etmiş, uygulama görmüş ancak diplomama alamamış olan hanımlara, I. Dünya savaşı sırasında askeri hastaneler ve Hilâl-i Ahmer hastanelerinde verilen derslere devam ederek uygulama ve hizmette bulunduklarına dair belge gösteren hanımlara diplomalarını almak için imtihana girme hakkı tanınmıştır. Hanımların imtihana girebilmeleri için aranan şartlar arasında, adayların 20 yaşını tamamlamış olmaları, fiziki olarak hastabakıcılık vazifesini yerine getirmelerine engel bir durumları olmadığına dair doktor raporu getirmeleri veya komisyon tarafından muayene edilmeleri gibi şartlar aranmakla birlikte uygulanacak imtihanın yazılı ve uygulamalı olarak iki aşamadan meydana geleceği, yazılı imtihanın Besim Ömer Paşa tarafından kaleme alınan Hastabakıcılık kitabından yapılacağı, uygulamalı imtihanın ise Kadırga hastanesinde gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Cemiyet'in hanımlara yönelik yaptığı çağrıda dikkat çeken şartlardan biri de imtihana kabul edilenlerden Cemiyet tarafından ihtiyaç duyulduğu takdirde çağrıldıklarında hastabakıcılık vazifelerini yerine getirmek üzere hazır bulunacaklarına dair taahhüdname alınacak olmasıdır[301]. Başvuruda mevcut olan bu şartlar Osmanlı Devleti içinde hastabakıcılık ihtiyacının devam etmekte olduğunun da açık bir kanıtıdır.

Milli Mücadele sürecinde de hastabakıcılık teşkilatının eksikliğinin hissedilmesi üzerine ülkede hastabakıcılık teşkilatının kurulması için Sıhhiye Genel

[299] **THAM**, S. 30, 15 Şubat 1924, s. 194-195.
[300] Besim Ömer, **Hastabakıcılığa…**, s. 31; Nil Sarı, Zuhal Özaydın, **a.g.m.**, s. 17.
[301] **OHACM**, " Hilâl-i Ahmer Hastabakıcı İmtihanına Davet", S. 12, 15 Ağustos 1922, s. 270.

Müdürlüğünce çalışmalar başlatılmıştır[302]. 11 Aralık 1924 yılında İstanbul'da toplanan Kızılay Kongresi'nde içlerinde Besim Ömer Paşa, Safiye Hüseyin Elbi gibi isimlerinde bulunduğu toplantıda bir hastabakıcılık okulu açılmasına karar verilmiştir[303]. Açılması kararlaştırılan Hilâl-i Ahmer Hastabakıcılık Okulu'na bina olarak Haseki caddesinde bulunan Kazasker Ali Rıza Bey'in konağı kiralanmış[304], okul müdürlüğü görevine Gureba Hastanesi Baştabibi Dr. Ömer Lütfi Eti getirilmiştir[305]. Okulun idare heyetinin ikisi kadın olmak üzere yedi üyeden oluşmasına ve iki kadın üyenin Hanımlar Merkezi tarafından seçilmesine karar verilmiştir[306]. Okulun idare heyetinde Doktor Besim Ömer Paşa, Ziya Nuri Paşa, Ethem Pertev Bey, Haydar Bey, Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nden Nezihe Veli ve Safiye Hüseyin hanımefendilerin isimleri yer almıştır[307]. 21 Şubat 1925'te açılan Hilâl-i Ahmer Hastabakıcılık Okulu'nun eğitim süresi 2 sene 3 ay olarak belirlenmiş, okula sınavla öğrenci kabul edilmiş ve 3 ay deneme süresini tamamlayan hanımların kesin kayıtları yapılmıştır. Hastabakıcılık Okulu'na kabul şartları arasında başlangıçta Türk tebaası olma, sağlık problemi olmama, Türkçe okuma yazma bilme, yaşça 20'den aşağı ve 35'ten yukarı olmama gibi maddeler yer alırken[308] zamanla ilkokul diplomasına sahip olma gibi şartlar da eklenmiştir[309]. Hilâl-i Ahmer Hastabakıcılık Okulu'na kayıt olabilmek için müracaatta bulunan 36 hanımefendiden 19'u sınava girmeye hak kazanmış, sınav sonucunda içlerinden 12 hanımefendi Okula kayıt edilmiştir. Darüleytamlardaki (Yetimhaneler) yetim kızları da unutmayan Cemiyet, hastabakıcılık mesleği için istekli olan, ahlak ve eğitim itibariyle de uygun olan yetim kızlara Hastabakıcılık Okulu'nda eğitim görme imkânı

---

[302] Sıhhiye Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan hastabakıcılık teşkilatı oluşturma çalışmalarına katılmak üzere Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden de iki üye talep edilmiştir. Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi çalışmalara katılmak üzere Genel Merkez üyelerinden Müderris Dr. Ziya Nuri Paşa ve Müderris Dr. Neşet Ömer Bey'i görevlendirmiştir. Bkz: "Hastabakıcılık Teşkilatı İçin", **OHAM**, S.5, 15 Kanuni Sani 1922, s. 109.

[303] Selva Erhan Şentürk, **A.g.e.**, s. 114.

[304] "Hilâl-i Ahmer Hastabakıcılık Mektebi", **THAM**, S. 41, 15 Kanuni Sani 1925, s. 179.

[305] Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, C. 5, s.2131.

[306] "Hilâl-i Ahmer Hastabakıcı Mektebi Talimatnamesi", **THAM**, S.39, 15 Teşrini Sani 1924, s. 83.

[307] a.g.m., **THAM**, S.41, 15 Kanuni Sani 1925, s. 179.

[308] a.g.m., **THAM**, S.39, 15 Teşrini Sani 1924, s. 84-85.

[309] "Hastabakıcılık Mektebine Kabul Şartları", **THAM**, S. 61, 15 Eylül 1926, s. 25.

tanımıştır[310]. Hilâl-i Ahmer Hastabakıcılık Okulu'na kayıtların artması üzerine mevcut bina yetersiz kalmış, okulun bahçesine yeni bir bina yapılmıştır[311].

Öğrencilerin yerleşme, geçinme masraflarını karşılayan, ilk 3 aylık tecrübe sürecinden sonra ihtiyaca göre öğrencilere aylık veren Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, tecrübe sürecinden sonra derslere devamından itibaren öğrencilere hayat sigortası da yapmıştır. Hilâl-i Ahmer Hastabakıcılık Okulu'ndan diploma alarak mezun alan hanımlar "Hilâl-i Ahmer Hemşiresi" unvanını kazanmış[312] ve çeşitli hastanelere başhemşire olarak atanmışlardır[313]. Cemiyet'in hastabakıcılığın teşkilatlanması yolundaki adımları açılan okulla sınırlı kalmamış, Türk kadınlarının evlerinde aile sağlığını korumaları ve savaş zamanlarında gönüllü hastabakıcılık yapmaları amacıyla 3 ay devam edecek kurslar başlatmış ve okuma yazma bilen her Türk kadını bu kurslara müracaat edebilmiştir[314].

Bahsedildiği üzere Osmanlı Devleti'nde hasta ve yaralıların iyi bakılması için bilgili hastabakıcı kadınlar yetiştirilmesi gerektiği Balkan savaşıyla görülmüştür. Kadınları hastabakıcılık konusunda eğitme çabaları Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde Besim Ömer Paşa'nın çalışmalarıyla açılan kurslarla sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kurslardan mezun olan kadın hastabakıcılar Balkan ve I. Dünya savaşlarında hasta ve yaralılara hizmet ederek üstün fedakârlık örnekleri göstermişlerdir. Milli mücadele sürecinde de kurslar vasıtasıyla devam eden hastabakıcılık eğitimi ancak Cumhuriyet döneminde Hilâl-i Ahmer Hastabakıcılık Okulu'nun açılmasıyla kurumsallaşabilmiştir.

---

[310]"Hilâl-i Ahmer Hastabakıcılık Mektebi", **THAM**, S. 42, 15 Şubat 1925, s. 236; Yahya Okutan, " Osmanlı- Türkiye Hilâl-i Ahmer Dergilerinin Sistematik İncelenmesi (1921-1928)", **Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları**, S.6, İstanbul 2000, s. 205- 206.
[311] "Hastabakıcı Mektebi", **THAM**, S.60, 15 Ağustos 1926, s. 562.
[312] a.g.m., **THAM**, S. 39, 15 Teşrini Sani 1924, s. 84-85.
[313]" Hilâl-i Ahmer Hastabakıcı Mektebi Mezunları", **THAM**, S.74, 15 Teşrini Evvel 1927, s.66.
[314] "Hastabakıcılık", **THAM**, S. 74, 15 Teşrini Evvel 1927, s. 65.

IV. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE HİLÂL-İ AHMER HANIMLAR MERKEZİ'NİN FAALİYETLERİ

1. Milli Mücadele Döneminde Türk Kadını

I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılan Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918'de oldukça ağır şartlar içeren Mondros Mütarekesi imzalanmıştır[315] . Osmanlı ordusunun silahları ve cephanesi elinden alınmış, İtilaf Devletleri mütarekenin hükümlerine uymadan İstanbul'a asker çıkarmıştır. Adana Fransızlar, Urfa, Maraş, Antep İngilizler tarafından işgale uğramış, Antalya ile Konya İtalyan askerleri, Merzifon ve Samsun ise İngiliz askerleri tarafından kuşatılmıştır[316]. 15 Mayıs 1919 yılında İtilaf Devletleri'nin uygun görmesi üzerine Yunanistan'da İzmir'e asker çıkarmış ve işgale başlamıştır[317] . İşgaller karşısında Padişah Vahdeddin ve hükümeti İtilaf devletlerini gücendirmemek esasına göre hareket etmiş, İtilaf Devletleriyle başa çıkamayacaklarını düşünerek sessiz kalmışlardır[318] .

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu zor durum karşısında her bölgede bazı kimselerce kurtuluş yolları düşünülmeye başlanmış ve milli cemiyetler kurulmuştur. Osmanlı Devleti içinde kurtuluş yolunu İngiltere himayesine girmek, Amerika mandasını kabul etmek, bölgesel ayrılmalarla egemenliği sağlamak yönünde vatanı bölünmeye götüren fikirlerde bulanlarda olmuştur. Ancak Mustafa Kemal Paşa, ortaya atılan bu kurtuluş fikirlerinin yerinde olmadığını görmüştür. Mustafa Kemal'e Paşa'ya göre; "Bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da millet

---

[315] Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s. 11-14.
[316] Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk- Söylev**, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012, s. 3.
[317] Bekir Sıtkı Baykal, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri", **Belleten**, C. XXXIII, S. 132, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, Ekim 1969, s. 517-522.
[318] A. Afet İnan, **A.g.e.**, s. 19-22, 25.

hakimiyetine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak[319].” Bu kararı yerine getirmek üzere harekete geçen Mustafa Kemal Paşa, III. Ordu Müfettişi göreviyle 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkmış ardından Anadolu’ya geçerek “Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir” sözleriyle Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu durumu halka bildirmiş ve mücadeleye davet etmiştir. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde atılan bu adım Milli Mücadele’nin de başlangıcı olmuştur[320].

Balkan ve I. Dünya Savaşlarında vatanı kurtarma yolunda önemli faaliyetler gösteren Türk kadınları Milli mücadele döneminde de vatanperver duygularla cephede ve cephe gerisinde yardım ellerini uzatmaktan geri kalmamışlardır. Balkan savaşları devam ederken Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Kadınlar Kolu tarafından Darülfünun konferans salonunda düzenlenen, değişik fikir akımlarına mensup Fatma Aliye, Halide Edib, Nigar Binti Osman gibi kadınların katıldığı ve vatanın kurtuluşu için alınması gereken önlemleri anlattıkları toplantılar [321] , Milli Mücadele döneminde yerini mitinglere bırakmıştır. Yunanistan’ın 15 Mayıs 1919’da İzmir’e asker çıkarması ve işgale başlaması üzerine 18 Mayıs 1919’da işgali protesto etmek maksadıyla Besim Ömer Paşa başkanlığında Darülfünunda kadınların da katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Öğrencilerin söz aldığı toplantıda İnas Darülfünunu öğrencisi bir hanımefendi işgal karşısındaki hislerini dile getirirken şu sözlere yer vermiştir “… Kim demiş bir kadın küçük şeydir. Bir kadın belki en büyük şeydir[322].” Kadınların Milli Mücadele yolunda önemli bir faktör olduğuna dikkat çeken bu konuşmayı ertesi gün yapılacak Fatih Mitingi destekler niteliktedir.

19 Mayıs 1919’da Fatih Belediye binası önünde elli bine yakın insanın toplandığı alanda kürsüye çıkan Halide Edib’in ilk cümlesi “ Gece en karanlık ve ebedi göründüğü zaman gün ışığı en yakındır” olmuştur [323] . Yaşanan işgaller karşısında kurtuluşun yakın olduğu umudunu taşıyan Halide Edib konuşmasında hanımlara yönelik şu sözleri sarf etmiştir: “ … Hanımlar, bugün elimizde top, tüfek

[319] Mustafa Kemal Atatürk, **A.g.e.,** s. 5-9, 17-19.
[320] Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)** , Der Yayınları, İstanbul 2006, s. 649.
[321] Şefika Kurnaz, **Balkan Savaşında Kadınlarımız**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, Nisan 2012, s. 17,37.
[322] “İstiklâl Harbi Gazetesi, 19 Mayıs 1919, No:5, s.1” , **Kurtuluş**, haz. Ömer Sami Coşar, Ankara Ticaret Odası; Kemal Arıburnu, **Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri**, Yeni Desen Matbaası, Ankara 1975, s. 5-10.
[323] Halide Edib Adıvar, **Türk’ün Ateşle İmtihanı**, Atlas Kitabevi, İstanbul 1987, s. 29.

denilen alet yok, fakat ondan büyük, ondan kuvvetli bir silahımız var: Hak ve Allah var. Tüfek ve top düşer, hak ve Allah bakidir. Topun yüzüne tükürecek kadar evlatlar, analar, kalbimizde aşk ve iman, millet duygusu var[324] …" Mitingdeki konuşmasından sonra Halide Edib beraberindeki iki öğrenciyle birlikte millete sahip çıkmasını istemek üzere Padişah'ın huzuruna gitmeye görevlendirilmiştir. Padişah'ın kendilerini huzuruna kabul etmemesi üzerine isteklerini Padişah'ın yaverine iletmişlerdir[325]. Fatih'teki mitingin ardından 22 Mayıs 1919'da Kadıköy Belediye dairesi önünde, durmadan yağan yağmurun altında toplanan yirmi bin kişiye Münevver Saime hanım şöyle seslenmiştir: " … Ben kendimi hürriyeti gasp edilmiş bir milletin kızı tutarak istikbalime nasıl yürüyeceğimi söyleyeceğim, bu beyanatım kollarımızı bağlamak isteyenler için dikkate şayan olmalı, oğlum bana 'ben neyim?' diye ilk sorduğu gün ona semalardan haykıran bir melek gibi 'büyük tarihli bir Türksün' diye hitap edeceğim[326] … " Peşi sıra yapılan pek çok mitingde[327] konuşmacı olarak yer alan kadınlar Yunan işgali karşısında yazdıkları protesto telgraflarıyla da yaşananlara dikkat çekmek istemişlerdir. 10 Haziran 1919'da Manisa Kadınlar Cemiyeti Başkanı Melek hanımefendi tarafından Sadaret Makamına yazılan protesto telgrafında Yunan işgali ve Yunan askerlerinin sergilediği çirkin davranışlar ortaya konmuştur[328]. Türk milletini işgaller karşısında bir olmaya davet eden, mitinglerdeki ağırbaşlı tutumlarıyla dikkat çeken kadınlar, kurtuluş yolunda erkeklerle birlikte yürüdüklerini ispat etmişlerdir. Mitinglerde konuşmacı olan kadınların birçoğu öğretmen, cemiyet üyesi ya da Darülfünun öğrencisidir. İstanbul mitinglerinde Halide Edib, Şukufe Nihal, Nakiye, Naciye, Münevver Saime, Melahat, Hayriye, Melek, Sabahat ve Zehra hanım gibi tanınmış isimler konuşmacı olarak yer almışlardır. Halk üzerinde etkili konuşmalar yapan Halide Edib,

---

[324] Kemal Arıburnu, **A.g.e.**, s. 13-14.
[325] Halide Edib Adıvar, **A.g.e.**, s. 30.
[326] Kemal Arıburnu, **A.g.e.**, s. 34, 36.
[327] Milli Mücadele döneminde kadınların konuşmacı olarak yer aldığı diğer mitingler için bkz. Kemal Arıburnu, **A.g.e.**; Ferhat Uyanıker, **A.g.e.**, s. 23- 34.
[328] Melek Hanımefendi tarafından Sadaret Makamına yazılan protesto telgrafı: "Şehrimizi işgal eden Yunan askerleri silah aramak bahanesi ile kardeşlerimizin üstlerini arıyor, bu haller ile kadınlarımız taarruza uğradıkları gibi gece kışlada nöbet bekleyen Yunan erleri Şayeste ismindeki hemşiremizi tehdit ederek kendisine evlenme teklif etmiştir. Dinine, namusuna bağlılık derecesi açık olan hemşirelerimizin iffetine tecavüzleri mubah gören Yunan askerlerinin şehrimizi işgalde devamı dünya barışı için büyük tehlike olacaktır." Bkz. İstanbul Araştırma Merkezi, "Türk Millet Mücadelesinden Örnekler Milli Direnme Evresinde Düşman İşgallerine Karşı Protesto Telgrafları (XXVII), **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 28, Mayıs 1999, s. 46.

Münevver Saime gibi hanımlar hakkında İtilaf Devletleri ve İstanbul hükümeti tarafından tutuklama kararı çıkarılsa da bu hanımlar Anadolu'ya geçerek kurtuluş savaşına bizzat katılmışlardır[329].

Milli Mücadele yolunda kadınlar seslerini basın yoluyla da duyurmaya başlamışlardır. Dönemin basınında Halide Edib ve Müfide Ferit hanımefendilerin isimlerine sıkça rastlanmaktadır. Halide Edib, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan İstanbul Gençlerine adlı yazısında gençlere şöyle seslenmiştir: "Selam arkadaşlar! Bugün sizinle Anadolu'dan konuşmaya geldim… Hani siz miydiniz, bir gün Sultanahmet'in ebedi minarelerinden sarkan siyah bayraklar altında Allah'ı şahit tutarak benimle yemin ettiniz! … Şimdi neredesiniz? Sultanahmet'le Fatih'le birlikte yemin ettik… Kalbimin gözleri İstanbul'da, Fatih'ten gelecek arkadaş fırkanın ayak seslerini dinliyorum." Böylelikle İstanbul'daki gençleri Anadolu'daki mücadeleye çağıran Halide Edib'in yanı sıra Müfide Ferit hanımefendi de aynı gazetede yayınlanan Türk Askeri isimli yazısında Türk askerinin başarılarından bahsetmiş, Milli mücadeleyi desteklemiştir[330] .

Bağımsızlık uğruna verilen mücadele boyunca sesleri meydanlarda yankılanan kadınlar, cephe gerisinde de önemli vazifeler üstlenmişlerdir. Ordunun ihtiyacı olan cephaneyi savaş meydanlarına taşıyanların 20 bini kadın olmak üzere 35 bin kişiye ulaştığı, bir kadının taşıdığı yük miktarının 40 ile 60 kilo arasında değiştiği bilinmektedir[331] . Cephaneyi sırtlarında, kağnılarında taşıyan Türk kadınının, karlı ve yağmurlu hava şartlarına rağmen devam eden malzeme gönderimi aylarca sürmüştür. Kocalarını, baba ve oğullarını savaş meydanlarına gönderen Anadolu kadınları bu zorlu malzeme gönderimini üstlenmişlerdir. Kağnıları saplandığı zamanlarda yüklerini sırtlarında taşıyarak savaş meydanına yetiştirmişlerdir. Bu zorlu malzeme taşıma görevinin yanı sıra toprağı sürecek hayvanı ve aracı olmadığı halde zorluklarla tarlalarını süren, ekip biçen kadınlar, ürünlerinin büyük bir kısmını orduya vermişlerdir[332]. Mustafa Necati Bey'in anılarında Anadolu'da gördüğüm

---

[329] Leyla Kaplan, **A.g.e.**, s. 82.
[330] Halide Edib, "İstanbul Gençlerine", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 285, 7 Eylül 1337 / 1921; Müfide Ferit, "Türk Askeri", **Hâkimiyet-i Milliye**, No: 97, 15 Kanun-i Sani 1921 'den Aktaran; Şefika Kurnaz, **Yenileşme Sürecinde Türk Kadını**, Ötüken, İstanbul 2011, s. 225-228.
[331] **Tevhid-i Efkâr**, " Türk Kadınının Fedakârlığı", 17 Haziran 1922, s. 1.
[332] Mehmet Arif Bey, **Anadolu İnkılâbı**, ARBA Araştırma Basım Yayın, İstanbul 1987, s.67-68.

büyük soylular olarak tanımladığı Anadolu kadınlarına karların yolları doldurduğu bir kış günü Çerkeş önlerinde rastlamıştır. Kağnılarla cephane taşıyan bir kadın kolunda arkasına sardığı peştamalı içinde bir çocuk ve çıplak ayaklarıyla karda yürüyen bir ninenin kalan tek yorganını arabaya örttüğünü görmüştür. Nineye kalan tek yorganını neden üşüyen çocuğun üzerine örtmediğini sorduğunda nineden şu cevabı almıştır: "Kar sepeliyor, millet malıdır, nem kapmasın evladım." Bu cevap üzerine Mustafa Necati Bey anlamıştır ki bu fedakâr Anadolu kadınları, kendi yaşamlarından cephaneye vermişlerdir[333] .

Yaşanan bu süreçte kadınlar kendi hayatlarından cephaneye vermekle yetinmemiş, birçok kadın hayatı pahasına bizzat savaş meydanlarında yer almış, dilimizde adsız kahramanlar için kullanılan "Mehmetçik" ifadesinin yanına Ayşecikler, Fatmacıklar da dâhil olmuştur[334] . Milli Mücadele sürecinde Mustafa Kemal'in Sivas'ta çalışmalara başladığı haberini alır almaz yola çıkan, karşısına çıkan türlü zorluklara rağmen Mustafa Kemal'le görüşüp vazife talep eden, Kara Fatma olarak anılan Fatma Seher Hanım bu kadınlardan yalnızca biridir. Milli mücadelenin kazanılmasının ardından İstiklâl madalyasıyla onurlandırılan ve kendisine Üsteğmenlik maaşı bağlanan Fatma Seher Hanım: "Vatanın büyük kurtarıcısı Ebedi Şef'in layık olmadığım büyük iltifatı beni son derece sevindirmişti. Esasen bütün emel ve arzum, yapmış olduğum hizmetten hiçbir menfaat beklemiyordum. Bu itibarla taltif edilmiş olduğum rütbenin mukabilinde verilecek maaşımı Kızılay'a terk etmekle son vazifemi yaptım." Sözleriyle maaşını Kızılay'a bırakma sebebini dile getirmiştir. Fatma Seher Hanım'ın hayatının geri kalanını maddi zorluklar içinde geçirdiği bilinmektedir[335] . Halide Edib, Asker Saime, Gördesli Makbule, Tayyar Rahmiye Hanım gibi birçok isim de elleri silah tutan, yürekleri bağımsızlık kuşanan fedakâr Türk kadınları arasında yer almıştır[336].

---

[333] M. Rauf İnan, **Mustafa Necati**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1980, s. 228-229; Nihal Yazan, " Milli Mücadele'de Kadın ve Kadın Kahramanlar", **Kadın Ansiklopedisi**, Tercüman, İstanbul 1984, s. 672-673.

[334] Tezer Taşkıran, **A.g.e.**, s. 67.

[335] **Tevhid-i Efkâr** , "Kahraman Bir Mücahidemiz: Kara Fatma Hanım", 17 Haziran 1922, s. 1; Fevziye Abdullah Tansel, **İstiklâl Harbi'nde Mücâhit Kadınlarımız**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1991, s. 25-27, 37; Çahit Çaka, **A.g.e.**, s. 74-75.

[336] Ayrıntılı bilgi için bkz. Fevziye Abdullah Tansel, **A.g.e.**, s. 39-55; Çahit Çaka, **A.g.e.**, s. 71-78; Ferhat Uyanıker, **A.g.e.**, s. 65-95.

Düşman işgali karşısında erkeklerle birlikte hareket eden, mitingler düzenleyen, cephane taşıyan, meydanlarda erkeklerle omuz omuza savaşan kadınlar, kurdukları cemiyetlerle de çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Dönemin en önemli kadın cemiyetleri arasında Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti gelmektedir. Merkezi Sivas olmak üzere kurulan Cemiyet, kadınlar arasında toplantılar düzenleyerek kadınları işgaller karşısında direnmeye davet etmiş, Padişaha, Hükümete, İtilaf Devletleri temsilcilerine, Devlet başkanlarının eşlerine protesto telgrafları çekerek işgaller karşısında tepkilerini belirtmiş ve cephelerde savaşan askerlere, göçmenlere, asker ve şehit ailelerine yardımlar toplamıştır[337]. Tezin konusu itibariyle önem taşıyan Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi de bu dönemde üstlendiği yardım faaliyetleriyle öncü cemiyetler arasında yer almıştır.

2. Milli Mücadele Döneminde Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Faaliyetleri

I. Dünya savaşı sonrası imzalanan Mondros mütarekesinin ardından 16 Mart 1920'de İstanbul İtilaf devletleri tarafından işgal edilmiş ve Anadolu'yla iletişimi kesilmiştir. Bu durum Genel Merkezi İstanbul'da bulunan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni de doğrudan etkilemiştir. Damat Ferit Hükümeti tarafından Milli Mücadele'ye yardımda bulunmakla suçlanan Cemiyet çeşitli baskılara maruz kalmıştır. İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgal ettikleri gün Cemiyet'in Merkez binasını da basmaları üyelerin bir kısmının Anadolu'ya geçmesine neden olmuştur[338].

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi üyeleri tarafından I. Dünya Savaşı sırasında Eskişehir'de oluşturulan Murahhaslık (delege) Teşkilatı, Milli Mücadele döneminde Eskişehir'in boşaltılmasıyla birlikte malzeme ve eşyalarla birlikte Ankara'ya geçmiş, çalışmalarını buradan sürdürmüştür[339]. Ankara Murahhaslığı, Milli mücadele sürecinde Anadolu'daki Kızılay teşkilatının merkezi halini almıştır

[337] Leyla Kaplan, **A.g.e.**, s. 87-112.
[338] **Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer**, haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2009, s. 16-17; Halide Edib Adıvar, **A.g.e.**, s. 57-58.
[339] **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 100-101.

[340]. Genel Merkezi İstanbul'da şubeleri Anadolu'da kalan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, her türlü zorluğa rağmen Ankara murahhaslık teşkilatıyla temas halinde kalarak eşya ve malzeme göndermeye çalışmıştır[341] .

Milli Mücadele döneminde yaşanan olumsuz koşullar Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ni de etkilemiştir. Bu dönemde daha çok Hanımlar Merkezi'nin Anadolu'daki şubelerinin faaliyetlerine rastlanmakla birlikte işgal altında bulunan İstanbul'daki Hanımlar Merkezi de çalışmalarını devam ettirmiştir. İstanbul Hanımlar Merkezi üyeleri, İzmir'in Yunanistan tarafından işgali üzerine Yunanistan'ın zulümlerine maruz kalanlara yardım amacıyla altı üyenin katılımıyla "İzmir Mazlumin-i Eytam ve Eramiline Muavenet Heyeti" adıyla bir komite oluşturmuştur [342] . İzmir felaketzedeleri yararına Hanımlar Merkezi tarafından Gülhane Parkı'nda bir eğlence düzenlenmiştir. Eğlencede satılan biletler 8. 700 lirayı bulmuştur. Satılmamış 2000 liralık bilet ve parktaki çadırlarda sergilenen eşyaların satışından elde edilen parayla gelirin 15.000 liraya ulaşması beklenmiştir[343].

1920 yılında Yalova ve Gemlik'ten İstanbul'a sığınan binlerce göçmene de yardım elini uzatmaktan çekinmeyen Hanımlar Merkezi, göçmen aileleri ziyaret ederek hazırladıkları yüzlerce elbiseyi çocuklara dağıtmış, dikiş dikmeyi bilen 300 kadar kadına 6 ay süreyle ücret karşılığında iş vererek geçimlerine yardımcı olmaya çalışmışlardır[344].

Hanımlar Merkezi Sanat evi de bu dönemde çalışmalarını sürdürmüştür. Eski Berlin elçisi Mahmut Muhtar Paşa'nın eşi Prenses Nimet Muhtar Hanımefendi ve eski Hidiv prensi merhum İsmail Paşa'nın eşi Neşedil Hanımefendiler tarafından bağımsızlık savaşının sürdüğü günlerde Hilâl-i Ahmer Sanat Evi'nde çalışan kimsesiz kadın ve çocukların ihtiyaçlarının karşılanması için beşer yüz lira bağışta bulunmuşlardır[345]. Hanımlar Merkezi Sanat Evi tarafından son iki sene boyunca iki sergi düzenlenmiş, sergilenen eşyalar büyük ilgi görmüştür. Bir ay devam eden

---

[340] Mesut Çapa, **A.g.e.**, s. 91.
[341]**Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 101.
[342] **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 202.
[343] "İzmir Felaketzedelerine Muaveneti Tertip Edenler" **Tasvir-i Efkâr**, 16 Ağustos 1919, s. 1; Ferhat Uyanıker, **A.g.e.**, s. 45.
[344] **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 202.
[345] "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Dâr-üs-sınâ-a'sından" , **Peyamı Sabah**, 23 Kanuni Sani 1921, s. 3.

sergilerden 5000 lirayı bulan gelir sağlanmıştır[346]. Hanımlar Merkezi Sanat Evi, Milli Mücadele komutanları tarafından da ilgi görmüştür. Mudanya Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasının ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Başkumandanlık adına Trakya'yı teslim almak üzere 16 Ekim 1922 tarihinde İstanbul'a gelen Refet Paşa, 30 Ekim Pazartesi günü saat 3'de beraberinde Hilâl-i Ahmer Fahri Reisi Müderris Doktor Besim Ömer Paşa ve Tayyib Fahreddin Bey ile birlikte Hilâl-i Ahmer Hanımlar Sanat Evi'ni ziyaret etmiştir. Sanat Evi tarafından Refet Paşa'ya, yetim küçük bir kız tarafından yapılmış yastık hediye edilmiştir. Paşa, Sanat Evi'nin hatıra defterine şu satırları yazmıştır: "Kudsi hemşirenin şefkatli elini çok sıcak ve hürmetkâr buselerle öpün[347]."

Hanımlar Merkezi, içinde bulunulan zorlu günlerde Türk ve Müslüman hanımlara bir beyanname hazırlayarak çağrıda bulunmuştur. Beyanname şu şekildedir: " Türk ve Müslüman Validelerimize ve Hemşirelerimize; Sakarya'dan Gediz'e kadar her yer, güzel Aydın, şen Hüdavendigar, Mesut Karasi hep ölüm ve ateş merdanesinin altında ezilmiştir. Murat dağlarında, İzmir yollarında aç, çıplak, hasta ve boynu bükük insan suretleri dolaşıyor. Kara ve korkunç kışlar bunları tehdit ediyor, ölüm arkalarından koşuyor. Bugün hudutsuz harabeler arasında sefil ve sergerdan dolaşan yetimler, bize dinimiz ve vatanımız için kurban olanların, istiklalimiz için şehit düşenlerin birer vediasıdır. Taş kovuklarında açlığın, soğuğun ve ölümün tehdit ettiği valideler, Anadolu yaylalarındaki hunin musaraalar için fersahlarca, günlerce ve aylarca uzak yollardan gece gündüz arkalarında cephane taşıyan Türk kadınının hemşireleridir ve bizimde hemşirelerimizdir. Viraneler ortasında ağlayan aksakallı ihtiyarlar milletimiz için, milletimizin istiklali ve bizim için ve bizim hayatımız için sevinerek can veren şeci askerlerin babalarıdır ve bizimde babalarımızdır. Ey evlatlarına karşı en aziz şefkat hisleriyle çarpan valide ve hemşire kalpleri! Duyunuz ki: Analarından babalarından ebediyetin ayırdığı yetimler ve bedbahtlar, yavrularını kaybeden biçare valideler, sizden gelecek yardımları bekliyorlar. Allah ve layemut-ı fazilet bize herkesten ve her şeyden daha yakın ve daha aziz olan bu kardeşlerimize karşı yapacağımız muavenetlere ve yardımlara ezeli ve ebedi bir şahit olacaktır. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi size bu en mukaddes

[346] **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 202.
[347] "Refet Paşa ve Hilâl-i Ahmer", **THAM**, S.15, 15 Teşrini Sani 1922, s. 68-70.

vazifenizi hatırlatıyor ve muavenetlerinizin delaletini ifaya şitab ediyor. Eşyadan her ne getirirseniz, ne verirseniz muhacirin, fukaranın, fecaizedelerin işlerine yarayacaktır [348] ." Hanımlar Merkezi'nin yayınladığı bu beyanname ile amacı kadınların farkındalığını sağlamak, sessizliklerini bozarak, hasta ve yaralı askerlerin, asker ailelerinin, işgal altıdaki yurtlarını terk edip gelen göçmenlerin yardımına koşmalarını sağlamak olmuştur.

3. Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Faaliyet Gösteren Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Şubeleri

Daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, Hanımlar Merkezi'nin teşvikleriyle Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı yıllarında Hanımlar Merkezi Şubeleri kurulmaya başlanmıştır. Bu yıllarda kurulan şubelerden biri olan Kadıköy Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi, 1921 Nisan'ında Süreyya Paşa'nın başkanlığında Kadıköy Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yeniden oluşturulması [349] ile tekrar hayat bulmuş, faaliyete başlamıştır. Şubenin idare heyetine; Nâyâb Azmi, Ayşe Kamil, Rana Sani, Neyyire Besim, Naciye Cimcoz, Asiye Reşad, Merzuka Tevfik, Hatice Faik Hanımefendiler seçilmiş, aralarından Nâyâb Azmi Hanımefendi Başkanlık, Ayşe Kamil Hanımefendi ise veznedarlık vazifelerini üstlenmişlerdir [350] . Kadıköy Hanımlar Şubesi, Selimiye Kışlası'ndaki göçmenlere sıcak yemek dağıtımında bulunmuş, yeni doğan çocuklara kundak dağıtmış[351], hasta ve yaralı askerler için yaklaşık 4000 adet çamaşır dikerek Anadolu'daki hastanelere göndermiştir [352].

Balkan ve I. Dünya Savaşları sırasında oluşturulan Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Şubelerinden bazıları faaliyetlerine bir müddet ara vermiş, Milli Mücadele

---

[348] "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Tarafından Neşr Olunan Beyannamenin Metni", **THAM**, S. 16, 15 Kanuni Evvel 1922, s. 101-102.
[349] **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 203.
[350] Süreyya İlmen, **1947 Süreyya Takvimi**, İstanbul 1947, s. 18'den Aktaran; Ö. Kürşad Karacagil, **Süreyya İlmen'in Hayatı, Faaliyetleri ve Eserleri**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011, s. 61.
[351] Süreyya İlmen, **Teşebbüslerim ve Reisliklerim**, İstanbul 1949, s. 21'den Aktaran; Ö. Kürşad Karacagili **a.g.t.**, s. 62.
[352] Süreyye İlmen, **1947 Süreyya…**, s. 18'den Aktaran; Ö. Kürşad Karacagil, **a.g.t.**, 62.

dönemiyle yeniden hayata geçirilmiştir. Milli Mücadele'de, Anadolu'da oluşturulan ve zaman içinde sayıca artış gösteren Hanımlar Merkezi şubeleri önemli çalışmalar yürütmüşlerdir.

3.1. Ankara Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi

İkinci İnönü Savaşı sonrası Türk ordusunun özellikle köylerde yardıma fazlasıyla ihtiyacı olmuş, bu yardım yalnız Ankara kadınları tarafından oluşturulan Hilâl-i Ahmer'den gelmiştir. Ankara kadınları, Halide Edip Adıvar'ı oluşturdukları Cemiyet'in başına geçirmek istemişler ancak Halide Edip Adıvar o sırada sıtma nöbetleri geçirmekte olduğundan Cemiyet'e üye olmakla yetinmiştir. "Türk'ün Ateşle İmtihanı" adlı eserinde Ankara kadınlarının çalışmalarından bahseden Halide Edip, İstanbul kadınları ile Ankara kadınları arasındaki farkı gözlemlemiş, Ankara'daki İstanbul kadınlarının genellikle memur ya da mebus eşi, iyi öğrenim görmüş, modern, her işe atılmaya hazır kadınlar olduğundan, Ankara kadınlarının ise belki öğrenimleri olmadığından kaynaklanan bir çekingenlik duyduklarından bahsetmiştir. İstanbul kadınlarının bilinçaltlarında bir yükseklik duygusu taşıdığını ifade eden Halide Edip bu hanımlardan iki tanesini ayrı tutmuştur. Cemal Bey adında bir beyefendinin eşi olan ancak eşi vefat ettikten sonra Ankara'ya yerleşen hanımefendinin güzel, alçak gönüllü ve tüm Ankara kadınları tarafından sevilen biri olduğunu, diğer hanımefendinin ise Albay Nuri Bey'in eşi ve o dönem Hilâl-i Ahmer'in başında bulunan hanım olduğunu belirtmiştir. Halide Edip Adıvar, Ankara Kadınlar Şubesi'nin iki Anadolulu kadın tarafından yönetilmesini teklif etmiştir. Bunlardan biri Belediye Reisinin eşi Zehra hanımdır. Kendisinden istese eşinden daha iyi Belediye Reisliği yapabilecek bir hanım olarak bahsetmiştir. Diğeri ise adını vermediği, gençliğinde İstanbul'da evlenmiş, bütün İmparatorluğu dolaşmış, iyi derecede Arapça ve Farsça bilen bir kadındır. Ankara Hilâl-i Ahmer Kadınlar Şubesi'nin Kız Öğretmen Okulu'nda çalışmalarını yürüttüğünü belirten Adıvar, Şube'nin yönetim kurulunu oluşturacak 12 üyenin altısının İstanbullu, altısının ise Ankaralı hanımlardan seçilmesine karar verildiğinden, kendisinin başkan, Zehra

hanımın ise ikinci başkan olarak seçildiğinden bahsetmektedir. Oluşum aşamasında olan Ankara Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi'nin paraya ihtiyacı olduğundan Halide Edip'ten hayırsever kadınlara mektup yazması istenmiş, Mısırlı Prenses İffet Hasan Hanımefendi tarafından önemli miktarda para gönderilmiştir[353].

Ankara'nın en büyük salonu Erkek Öğretmen Okulu'nda olduğundan [354]11 Nisan 1921 Çarşamba günü Darülmuallimin (Erkek Öğretmen Okulu)'in konferans salonunda Halide Edip Adıvar'ın başkanlığında Ankara'nın hayırsever kadınları bir toplantı yapmışlardır. Toplantı Halide Edip'in etkili bir konuşmasıyla başlamış, konuşmada İstiklal Mücadelesi süresince geçirilen kötü günler yâd edilmiştir[355] . Konuşması sırasında fakir bir çamaşırcı kadın Halide Edip'in boynuna sarılarak Darülmuallimatta (Kız Öğretmen Okulu) okuyan bir kızı olduğunu, kızının da öğretmen olup Halide Edip gibi konuşacağını söylemiştir. Oğlu Çanakkale Savaşı sırasında ölen bu fakir çamaşırcı kadın, göğsünden bir lira çıkararak Hilâl-i Ahmer yaralılarına diye bağışta bulunmuştur. Adıvar, bu anı hiç unutamaz, bu an onun Türkiye'nin geleceğine kuvvetle inandığı bir an olmuştur[356].

Toplantıda akan gözyaşları arasında Ankara vilayeti şehit evlatlarına bakmak, onların eğitimlerini sağlamak amacıyla para toplama ve bir teşkilat oluşturma kararı almıştır. Toplantıda yer alan hanımefendiler, Ankara Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi'nin Merkez Heyetini oluşturmuştur[357]. Ankara kadınları toplantıda bin lira bağışta bulunmuşlardır. Halide Edip'e göre bu inanılması güç bir durumdur çünkü tüm Ankara'da Hilâl-i Ahmer'e erkekler tarafından verilen para da bin liradan ibarettir [358].

Toplantı heyeti, diğer vilayetlerin kadınlarını ve tüm dünyadaki Müslüman kadınlarını bu hayırlı işe davet etme, bu amaçla bir teşkilat oluşturmalarını isteme kararı almıştır[359]. Bu amaçla bir beyanname hazırlayan Ankara Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi, beyanname de kadınlara şöyle seslenmiştir: "Biz Ankara kadınları

---

[353] Halide Edip Adıvar, **A.g.e.**, s. 159-161.
[354] Halide Edip Adıvar, **A.g.e.**, s. 161.
[355] "Ankara Hanımlarının İctimâ", **Peyamı Sabah**, 28 Nisan 1921, s. 2; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Kadınları**, Remzi Kitabevi, Mart 2007, s. 197-198.
[356] Halide Edip Adıvar, **A.g.e.**, s. 162-163.
[357] a.g.m., **Peyamı Sabah**, 28 Nisan 1921, s. 2; " Hanımlarımızın Bir İctimâ", **Hakimiyeti Milliye**, 15 Nisan 1921, s. 2.
[358] Halide Edip Adıvar, **A.g.e.**, s. 163.
[359] a.g.m., **Peyamı Sabah**, 28 Nisan 1921, s. 2.

memleketin istiklal ve şerefini İnönü zaferleriyle bir hakikat haline koyan mübarek şehitlerimizin evlatlarının istikbali için toplanarak ve bütün Müslüman hanımlarına Anadolu şehitlerinin evlatlarına yardım için müracaat ettik. Bütün vilayet hanımlarının kendi şehit evlatlarına bakmak için bir cemiyet halinde toplanmalarını teklif ediyoruz. Bütün memleketin iştirakiyle kazanılan zaferimizden dolayı sizleri tebrik eder, Cenabıhak'tan hayırlı vazifenizde muvaffakiyet dileriz[360] ." Böylece yardım faaliyetlerini genişletmeyi amaçlayan Ankara Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi, bir müsamere düzenleyerek, müsamerede elde edilen geliri İnönü ve Dumlupınar şehitlerinin evlatlarına bağışlamıştır[361] .

Şube, oluşturduğu bir heyet aracılığıyla da hastaneleri gezmiş, yaralı gazilere sigara dağıtımında bulunmuştur. Hastanelerin temizliği ve doktorlar tarafından yaralılara büyük bir şefkatle bakıldığını gören heyet, hastane doktorlarına teşekkür etmiştir[362] . Ayrıca Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu) öğrencilerinden bazı hanımlar hastabakıcılık vazifesini üstlenerek, hastanelerdeki yaralı gazilere bakmışlardır [363].

3.2. Kastamonu Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi

Ankara Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi tarafından hazırlanan, vilayetlerdeki ve tüm dünyadaki Müslüman kadınları teşkilat kurmaya davet eden beyannameye yanıt niteliğindeki ilk teşebbüs Kastamonu hanımlarından gelmiştir. Kastamonu hanımları, Kastamonu'nun ve vatanın istiklali yolunda cephelerde savaşarak can veren şehitlerin arkalarında bıraktıkları evlatlarına sahip çıkmak için harekete geçmiştir[364]. Kastamonu hanımları, kurulma aşamasındaki Hilâl- Ahmer Kastamonu Hanımlar Şubesi'nin Merkez Heyetini seçmek üzere 20 Nisan 1921 Çarşamba günü Mevlevi Dergâhında bir toplantı yapma kararı almışlardır[365]. Kastamonu Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi'nin ilk kurucuları arasında: Muhittin Paşa'nın eşi, eski

[360] "Vazife Başına!", **Açık Söz**, 18 Nisan 1921, s. 2; Zeki Sarıhan, **A.g.e.,** s. 199-200.
[361] "Şehitlerimizin Eytamı İçin", **Hakimiyeti Milliye,** 5 Haziran 1921, s. 2.
[362] "Hanımlarımızın Muaveneti", **Hakimiyeti Milliye**, 2 Ağustos 1921, s. 2.
[363] "Darülmuallimat Talebesi ve Mecruhlar", **Hakimiyeti Milliye**, 1 Eylül 1921, s. 2.
[364] a.g.m., **Açık Söz**, 18 Nisan 1921, s. 2.
[365] "Hilâl-i Ahmer Kadınlar Heyet Merkeziyesi", **Açık Söz**, 18 Nisan 1921, s. 2; Zeki Sarıhan, **A.g.e.,** s. 201.

mutasarrıflardan Reşit Bey'in eşi, İzbelizade Hafız Selma Hanım, Şeyh Ziyaettin Efendi'nin eşi Hafız Nebiye Hanım, Mevlevi Dergâhı postnişini Amil Çelebi'nin eşi, Sağlık Müdürü Kemal Bey'in eşi, Operatör Cemil Şerif Bey'in eşi, Vilayet mektupçusu Fuat Bey'in eşi Münire Hanım, Polis Müdürü Halil Bey'in eşi Zekiye Hanım, eski mutasarrıflardan Lütfi Bey'in eşi, maarif eski müdürü Talat Bey'in eşi hanımefendiler yer alırken, Şube'nin İdare Heyeti: Birinci Reis; Muhittin Paşa'nın eşi Hanımefendi, İkinci Reis; Çelebi Efendinin eşi Hanımefendi, Veznedar; İzbelizade Hafız Selma Hanımefendi, Katibe; Operatör Cemil Şerif Bey'in eşi Hanımefendiden meydana gelmiştir[366] .

İstiklal harbi döneminde Kastamonu Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi önemli görevler üstlenmiş, yardım toplamak amacıyla konser ve sergi gibi faaliyetler yürütmüşlerdir. Bunlardan biri 29 Nisan 1921 Cuma günü hanımlar tarafından düzenlenen konser faaliyetidir. Konserde, bilet satışından 15.750 kuruş, bağışlardan 24. 720 kuruş, küçük çocuklar tarafından dağıtılan rozetlerden 1.630 buçuk kuruş olmak üzere toplamda 42.100 kuruş 20 parayı bulan yardım geliri elde edilmiştir. Konser sırasında asil bir ailenin kızı üzerindeki paradan sonra kulağındaki küpeleri, fakir ancak gönlü pek bir Darülmuallimat öğrencisi cebindeki bir lirasından sonra parmağındaki yüzüğü bağışlamış, bir şehit yüzbaşının eşi hanımefendi boynundaki altınları vermiş, yine bir şehit subayın eşi hanımefendi de kıymetli bir karyola takımını Şube'ye bağışlamıştır[367].

Kastamonu Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi, bağışlanan yüzük, saat vesaire gibi süs eşyasını çoğaltarak satmak üzere bir sergi düzenlemeye karar vermiştir [368] . Şube, Sakarya Savaşı öncesinde Riyazülbenat Mektebi (Kız Okulu)'nin üst katında başkanlığını Muhuttin Paşa'nın eşi Hanımefendinin üstlendiği ve on bir hanımın daha görev aldığı büyük bir sergi düzenlenmiş, bu vesileyle 1030 parça eşya toplanmıştır[369] . Sergilenen eşyalar arasındaki iki yırtık gömlek Açıksöz Gazetesi başyazarı Hüsnü Açıksöz'ün dikkatini çekmiştir. Bu iki yırtık gömleğin neden burada sergilendiğini soran Hüsnü Bey'e bu gömleklerin maddi değerinden çok

[366] "Kastamonu Hanımlar Merkezi Şubesi", **Açık Söz**, 22 Nisan 1921, s. 2; Mustafa Eski, **Kastamonu Basınında Milli Mücadele'nin Yankıları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 13.
[367] "Hilâl-i Ahmer Kadınlar Konseri", **Açık Söz**, 5 Mayıs 1921, s. 2; Mustafa Eski, **A.g.e.**, s. 80.
[368] " Kastamonu'da Hilâl-i Ahmer", **Hakimiyeti Milliye**, 2 Ağustos 1921, s. 2.
[369] "Hilâl-i Ahmer Sergisi", **Açık Söz**, 20 Ağustos 1921, s. 1; Mustafa Eski, **A.g.e.**, s. 80.

manevi değere sahip oldukları, verecek başka hiçbir şeyi olmayan ihtiyar bir kadın tarafından sergiye bağışlandıkları cevabı verilmiştir. Kastamonulu hanımların Cemiyet'e yardım sağlamak amacıyla gösterdiği fedakârlık örneklerinden biri de Tephirhane memuru Ziya efendinin kızı Hatice hanımın düğünü sırasında yaptığıdır. Hatice hanımın ailesinin durumu yerinde olmamasına rağmen kendisine gelinlik alınmıştır. Fakat Hatice Hanım alınan gelinliğin satılmasını, bedelinin Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bağışlanmasını istemiştir. Hatice Hanım yakınlarının itirazlarına rağmen basma bir entariyle gelin olmuş, gelinliği 30 liraya satılarak Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bağışlanmıştır[370] .

Sakarya Savaşı sonrasında Kastamonu Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi, hastaneleri gezerek gazilere şükranlarını sunmuş, sigara ve şeker hediye etmişlerdir. Şube hanımları, Memleket Hastanesini gezdikleri sırada Operatör Doktor Mehmet Nuri Bey, İnebolulu bir askerin omuzundan çıkardığı kurşunu hanımlara bir teşekkür sembolü olarak hediye etmiştir[371]. Kastamonu Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi, kısa süre içinde genişleyerek Kastamonu'nun diğer ilçelerinde de oluşmaya başlamıştır. Anadolu insanı derin bir şefkat hissiyle şubelere bağışlarda bulunmuş, bu bağışlar dönemin basınında sıkça yer almıştır[372].

Açıksöz Gazetesi'nde yayınlanan Hilâl-i Ahmer Kastamonu Hanımlar Şubesi'ne ait icraat raporundan Şube'nin çalışmalarına bir müddet ara verdiği anlaşılmaktadır. 10 Ocak 1924 yılında Vali Bey'in eşi Hanımefendinin başkanlığında Birinci Kız Mektebi ve Zeynep Hatun Mektebi heyetinin katılımıyla yeniden hayat bulan ve faaliyetlerine başlayan Şube, her iki kız okulunun desteğiyle 22 Şubat 1924 yılında göçmenlere yardım amacıyla bir müsamere düzenlemiştir. Müsamere sonucunda, Birinci Kız Mektebi tarafından 2395 kuruş, Zeynep Hatun Mektebi tarafından 895 kuruş gelir elde edilmiş, her iki okulun başöğretmenleri tarafından da eşya bağışında bulunulmuştur [373].

---

[370] Açıksözcü Hüsnü, **İstiklâl Harbinde Kastamonu**, Kastamonu Vilâyet Matbaası, 1933, s. 130-132; Faruk Söylemez, "Milli Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XII, S. 34, Mart 1996, s. 164- 165.

[371] Mustafa Eski, **A.g.e.**, s. 82.

[372] Kastamonu Hilâş-i Ahmer Hanımlar Şubesine ve Taşköprü Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesine yapılan bağışlar, bağış yapanların isimleri ile birlikte gazetelerde yer almıştır. Bkz. " Hilâl-i Ahmer İanesi", **Açık Söz**, 5 Mayıs 1921, s. 2; "Hilâl-i Ahmer İanesi", **Açık Söz**, 9 Mayıs 1921, s. 2; "Hilâl-i Ahmer İanesi", **Açık Söz**, 10 Mayıs 1921, s. 2.

[373] " Hilâl-i Ahmer Kongresinde", **Açık Söz**, 25 Şubat 1924, s. 2.

3.3. Konya Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin teşviki üzerine, 1914 yılında Konya Hilâl-i Ahmer Merkezi tarafından, Hilâl-i Ahmer Cemiyet'ine gönderilen yazıda Akşehir kazasında Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi kurulduğundan, şubenin yardım toplama ve üye kaydına çalışmak da olduğundan bahsedilmiştir[374]. Hanımlar Şubesi'nin kurulduğu yıl itibariyle topladığı yardım miktarı 3598, kayıt ettiği üyelerden aldığı aidat miktarı ise 12776 kuruşa ulaşmış, aynı zamanda şubede çamaşır toplanıp, diktirilmiştir. Konya Hanımlar Şubesi'ndeki bu gayretli çalışmalar, Seyyar Jandarma Fırka Kumandanı Muhittin Bey ile İttihat ve Terakki Müfettişi Nedim Bey'in eşleri tarafından yürütülmüştür[375].

Konya Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi Milli Mücadelenin başlamasıyla birlikte 30 Ağustos 1920 yılında yeniden hayat bulmuş ve faaliyete başlamıştır. Şube'nin ilk genel toplantısında, başkanlığa Tahir Paşa'nın kızı Şerife Emin Hanımefendi getirilirken, ikinci başkanlığa Divan-ı Umumiye Müfettişi Hurşit Bey'in eşi Hanımefendi, veznedarlığa Doktor Nuri Bey'in annesi Hanımefendi, katipliğe Şakir Paşa'nın kızı Emine Fazıl Hanımefendi getirilmiş, üyeler arasında ise, Miralay Kazım Bey'in kızı Hanımefendi, Mektupçu Kazım Bey'in kızı Hanımefendi, Fabrika Müdürü Edip Bey'in kızı Hanımefendi, Reji Müdürünün kızı Hanımefendi, Ceza Reisi Bey'in kızı Hanımefendi, Binbaşı Abdi Bey'in kızı Hanımefendi yer almıştır. Şerife Emin Hanımefendi başkanlığındaki Konya Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi tarafından hastanelerde görevlendirilmek üzere hastabakıcı yetiştirmek amacıyla kurs açılmış, kursa katılan hanımlara günlük 50 kuruş verileceği ve masraflarının karşılanacağı duyurulmuştur[376]. Konya halkı tarafından Cuma günleri Hilâl-i Ahmer günü olarak kabul edilmiş ve Cuma günleri herkes arttırdığı parasını Hilâl-i Ahmer'e bağışlamıştır. Cuma günleri yapılan bağışların miktarı 500 lirayı geçmiştir[377].

---

[374] **KA**, (13 Teşrin-i Evvel 1330 / 26 Ekim 1914), K: 28, B: 24.
[375] **KA**, (2 Kanun-ı Evvel 1330 / 15 Aralık 1914), K: 28, B: 44.
[376] Ahmet Avanas, **Milli Mücadele'de Konya**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998, s. 221.
[377] "Konya'da Hilâl-i Ahmer Günü", **Hakimiyeti Milliye**, 5 Haziran 1921, s. 2.

28 Teşrini Sani 1337 (28 Kasım 1921) tarihinde Konya Hanımlar Şubesi tarafından Konya hanımlarının oğulları ve kızları için işlediği oyalardan, çarşaf ve çevrelerden oluşan bir sergi düzenlenmiştir. Sergide, Fahreddin Paşa, 25 liralık mal aldırırken Konya Valisi Galip Bey, sergiyi gezmiş ve bir tablo hediye etmiştir. Tablo, sergiyi gezmeye gelen Osmanlı Bankası Müdürü Mösyö Sardaki Bey tarafından 30 liraya satın alınmıştır. Açılan bu sergiden yaklaşık 530 lira gelir elde edilmiştir[378] .

Şube'nin, kuruluş aşamasında mevcut nakit parası olmadığından üyelerin verdiği aidatlardan, bağışlardan, düzenlenen sergi, piyango ve özel günlerde yapılan rozet dağıtımından gelir elde edilmeye çalışılmıştır. 1922 yılının Mayıs ayının sonuna kadar ki iki sene sürecinde tüm bu faaliyetlerden sağlanan gelir 323373 kuruş 10 parayı bulmuş, bu gelirin 285518 kuruş 30 parası yardımlara harcanmıştır. Konya Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi tarafından idare edilmek üzere yirmi yataklık bir kadınlar hastanesi açarak, hastanenin yaklaşık 400 lirayı bulan sağlık malzemesini temin etmiştir. Şube, gelirinden 150 lirayı Hilâl-i Ahmer Yedinci İmdat Sıhhiye Heyeti Konya Mecruhin Hastanesine ve ordu ihtiyaçlarına harcanmak üzere 750 lirayı Konya erkekler şubesine göndermiştir. Şube hanımları, vatan uğruna cephelerde savaşan askerler için 12000 takım çamaşır dikmiş, 14000 harp paketi, 1000 pamuklu mintan, 200 adet gocuk, 600 çift çorap bağışlamıştır. Çeşitli hastanelerde tedavi görmekte olan yaralı askerler, şube hanımları tarafından ziyaret edilmiş, yaralı askerlere 2000 paket tütün ve sigara ile 500 adet mendil bağışlanmıştır. Darüleytam (Yetimhane), Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu), Darülmuallimin (Erkek Öğretmen Okulu) ve Sanayi Mektebi'nin muhtaç durumdaki öğrencilerine, savaşın sefalet ve felaketlerine maruz kalan göçmenlere ve Kırım'dan gelen muhtaç durumdaki göçmenlere harcanmak üzere de 350 liraya yakın para toplanmıştır[379].

Konya Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi, 1921-1922 yılları arasında birçok ürün imal ederek bağışta bulunmuştur. Askeriyeye ve Adana Heyetine verilmek üzere 14000 harp paketi, Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu)'ın fakir çocuklarına verilmek üzere 7 adet pantolon, Konya Hilâl-i Ahmer'ine verilmek üzere 100 takım elbise, Askeriyeye verilmek üzere 1000 adet pamuklu mintan, erkek göçmenlere

---

[378] Ahmet Avanas, **A.g.e.**, s. 221.
[379] "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi", **Babalık**, 4 Temmuz 1922, s. 2.

verilmek üzere 60 adet mintan, kadın göçmenlere verilmek üzere 60 adet entari, fakir çocuklara verilmek üzere 20 çift ayakkabı, hastanelere verilmek üzere 500 adet mendil, 2000 paket tütün ve 10 okka şeker gibi birçok ürün imal edilenler arasında yer almıştır[380].

Sakarya Zaferi'nin kazanılmasının ardından Konya Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi ve aynı zamanda Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti Başkanı olan Şerife Emin Hanımefendi, Mustafa Kemal'e bir kutlama telgrafı göndermiş, Mustafa Kemal'de kendisine cevap vererek ordu ve kumandanlar adına teşekkür ederek, ordunun milletini böyle maddi ve manevi kendisine yardımcı gördükçe gösterdiği fedakârlıkta da ileri gideceğini bildirmiştir[381].

3.4. Diğer Vilayetlerdeki Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Şubeleri

Bartın ve Amasra: Bartın ve Amasra hanımları sandıklarının en gizli köşelerinden çıkardıkları eşyalarını Hilâl-i Ahmer Ankara Murahhaslığına göndermişlerdir. Gönderdikleri eşyalar beş on çevre, altı yedi çift çorap, birkaç kat iç çamaşırı, yatak çarşafları vesaire gibi maddi değeri çok yüksek olmayan ancak manevi değeri çok yüksek olan eşyalardır. Gönderdikleri eşyalardan dolayı Bartın ve Amasra hanımlarına, eşyaları göndermelerinde aracı olan Bartın Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi Başkanı Hanımefendiye teşekkür edilmiştir[382].

Bartın halkı kadınlı erkekli Hilâl-i Ahmer yararına düzenlenen bağış kampanyalarına da katılmıştır. 27 Ocak 1921yılında Bartın'da Hilâl-i Ahmer' yardım sağlamak için düzenlenen müsamereden 1500 lira gelir sağlanmıştır[383].

Kayseri: Aralık 1920'de Taşcızade Mehmet Efendi'nin eşi Saniye Hanımefendi, eski Mutasarrıf Kemal Bey'in eşi Müzeyyen Hanımefendi, Tüccar Nurullah Efendi'nin eşi Servet Hanımefendi, Hayrullah Efendi'nin eşi Firdevs

---

[380] a.g.m., **Babalık**, 4 Temmuz 1922, s. 2.
[381] Ahmet Avanas, **A.g.e.**, s. 236.
[382] "Kadınlarımızın Şefkati", **Hakimiyeti Milliye**, 10 Eylül 1921, s. 2; "İki Cemiyet", **Hakimiyet-i Milliye**, 28 Şubat 1922, s.1.
[383] " Bartınlıların Hamiyeti", **Açık Söz**, 27 Ocak 1921, s. 2; Ali Sarıkoyuncu, **Milli Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 315.

Hanımefendi tarafından oluşturulan Kayseri Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi, 1922 yılının Mart ayına kadar faaliyette bulunmuş, 147.100 kuruş yardım toplamıştır.

Ordu: Hilâl-i Ahmer'in Ordu şubesi, Hilmi Bey Başkanlığında 25 Nisan 1921 tarihinde kurulmuştur. 1921- 1922 yıllarında bin lirası Kırım'dan gelen göçmenlere yardım amacıyla kullanılmak üzere 3000 lirayı Hilâl-i Ahmer Ankara Murahhaslığına göndermiştir. Ordu'da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kurulmasının ardından halk tarafından yapılan 1000 liralık bağışın 500 lirasını kadınlar kolu sağlamıştır[384].

Zonguldak: Nisan 1921'de kurulan Hanımlar Şubesi[385] , ilk toplantısında üyelerinden 7740 kuruş bağış toplamıştır. Bağışta bulunan hanımefendilerin isimleri, şubeye bağışladıkları tutarlarla birlikte dönemin basınında listeler halinde yer almıştır[386] . İki yıl içinde 283.820 kuruş yardım toplayan Şube, 267.325 kuruşunu Ankara Murahhaslığına göndermiştir[387]. Hilâl-i Ahmer için geceli gündüzlü çalışan Şube'nin Ankara Murahhaslığına gönderdiği bağışlar devam etmiş, önceden gönderilen 700 liradan başka 463 lira daha Murahhaslığa gönderilmiştir[388].

Nevşehir: Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi tarafından 17.500 kuruş, erkekler tarafından ise 9.500 kuruş yardım toplanmıştır[389].

Isparta: Öğretmen Müveddet, Saliha, Selma Hanımefendilerin öncülüğünde Hilâl-i Ahmer Kadınlar Şubesi bir iş yurdu açmıştır. İş yurdunda biçki ve nakış işleme şubeleri açılmış, öğrenci alınarak öğretime başlanmıştır.[390]

---

[384]Sabahattin Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 209.
[385] **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 213.
[386]" Zonguldak Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyetinin Birinci İctimaında Toplanan İane Miktarı", **Açık Söz**, 25 Mayıs 1921, s. 2; Ali Sarıkoyuncu, **A.g.e.**, s. 316-318.
[387] **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 213.
[388] "Zonguldak'ta Hanımlarımızın Hizmetleri", **Hakimiyeti Milliye**, 6 Eylül 1921, s. 2.
[389] "Nevşehir'in Sıcak Altındaki Fedakârlığı", **Hakimiyeti Milliye**, 4 Eylül 1921, s. 2.
[390] "Isparta'da Hanımlarımızın Faaliyeti", **İkdam**, 17 Eylül 1922, s. 4'den Aktaran; Zeki Sarıhan, **A.g.e.**, s. 210.

4. Yurtdışındaki Osmanlı Tebaası Öğrencilere ve Esirlere Yapılan Yardımlar

Mondros Mütarekesinin imzalanmasının ardından Almanya, Avusturya-Macaristan, İsviçre ülkeleriyle haberleşme kesilmiş, bu ülkelerde bulunan Osmanlı tebaası öğrenciler ile aileleri arasındaki iletişim de kopmuştur[391] . Böylelikle binlerce Osmanlı tebaası öğrencinin kişisel ihtiyaçları ve okul harcamaları için düzenli olarak ailelerinden aldıkları para da kesintiye uğramıştır. Öğrencilerin bu zor durumu onlardan haber alamayan ailelerini de endişeye sevk etmiş ve öğrenci aileleri, Darülfünun konferans salonunda toplanmışlardır[392] . Aileler, toplantı da Uluslararası bir statü taşıyan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden bu hususta yardım istemeye karar vermişlerdir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, zor durumda kalan Osmanlı tebaası öğrenciler ve ailelerini endişeden kurtarmak amacıyla derhal harekete geçmiştir. Bahsi geçen ülkelere iki delege gönderme kararı alan Cemiyet, delegelerin seyahatleri için izin almak amacıyla şehirde bulunan İtilaf Devletleri temsilcilerine müracaat etmiştir. İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından iki delegenin kadın olduğu takdirde seyahatlerine izin verileceği cevabını verilmiştir[393].

İtilaf Devletleri'nin cevabı üzerine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Hanımlar Merkezi üyelerinden iki hastabakıcı hanımefendinin aracılığıyla Avrupa'daki öğrencilere yardımda bulunmaya karar vermiştir[394]. 9 Şubat 1919 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesinin Avrupa'daki öğrencilerin durumu için oldukça çaba harcayan Hilâl-i Ahmer Fahri Reisi Doktor Besim Ömer Paşa'nın açıklamasından aktardığı üzere bir haftaya kadar İstanbul'dan hareket edecek iki hanımefendi, öğrenci aileleri tarafından kendilerine verilen mektup ve paralarla birlikte İsviçre aracılığıyla Almanya'daki öğrencilere ulaşacaklardır. Bu iki hastabakıcı hanımefendiden biri merhum İsmail Hakkı Paşa'nın eşi Münire İsmail hanımefendidir. Münire hanımefendi, kırk yaşlarında, Almanca ve Fransızca dillerine hâkim, hastabakıcılık diplomasına sahip bir hanımefendidir. I. Dünya Savaşı sırasında Galatasaray Hilâl-i

[391] **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 176.
[392] **Merhamet Güneşi Kızılay- Le Soleil de la Compassion**, haz. Ahmet Tetik- Ertan Karapirinler, MATSA Basımevi, Ankara, s. 44-45.
[393] **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 176.
[394] "Avrupa'daki Talebemiz", **Tasvir-i Efkâr**, 16 Kanuni Sani 1919, s.2.

Ahmer Hastanesi'nde görev yapmıştır. Diğer hanımefendi ise eski Liman Dairesi Reisi, Bahriye Miralaylığından Hüseyin Bey'in eşi hanımefendi Safiye Hüseyin hanımefendidir. Safiye hanımefendi, 30 yaşlarında, İngilizce ve Fransızca dillerine hakim bir hanımefendidir. Balkan Savaşı sırasında çeşitli hastanelerde ve I. Dünya Savaşı sırasında Galatasaray Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nde hastabakıcılık vazifesi üstlenmiştir[395] .

İçinde bulunulan tüm zorlu koşullara rağmen, Avrupa'daki Osmanlı tebaası öğrencilere yardım etme görevini üstlenen Münire ve Safiye hanımefendiler beraberlerinde birçok mektup ve parayla 1919 yılı Şubat ayı başlangıcında "Sulh" vapuruyla İstanbul'dan yola çıkmışlardır[396] . Cenevre'ye ulaşan hanımefendiler, Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin, konsolosluğun ve Cenevre Osmanlı Öğrencileri Cemiyeti'nin yardımlarıyla İsviçre'nin çeşitli şehirlerindeki öğrencilerin durumları hakkında bilgi edinmiş, öğrencilere soru kâğıtları dağıtmışlardır. Öğrenciler tarafından doldurulan soru kâğıtları, İstanbul'a gönderilmiş böylelikle endişeli öğrenci aileleri çocuklarının durumu hakkında bilgi edinebilmişlerdir[397].

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından ihtiyacı olan öğrencilere verilmek üzere ayrılan 50.000 İsviçre Frangından 22.911 Frangı İsviçre'de bulunan öğrencilere dağıtan[398] Safiye Hüseyin Hanımefendi, İstanbul'a dönüşünde hazırladığı raporda üstlendiği görevden şöyle bahsetmiştir : "… Savaşta cepheye cesaretle giden bir asker gibi hangi vasıtayla olursa olsun, bir an evvel yola çıkıp vatan hasreti çeken çocuklarımıza yardım yapmayı ilahi bir emir telakki ediyordum. Şansımıza Barış Vapuru isabet etti. Gemide memleketlerine iade edilen 900 küsur Alman ve Avusturyalı esir vardı. Haftalarca bekletildiklerinden, esirler arasında çiçek, tifüs gibi hastalıklar baş göstermişti. Bu korkunç hastalıkları hiçe sayarak, onlarla aynı vapurla seyahat etmekten çekinmedim[399] …" Safiye Hüseyin, vazifesine Bern, Cenevre, Zürih, Lozan şehirlerinde devam etmiş, Salib-i Ahmer Cemiyeti tarafından görevlendirilen bir görevli eşliğinde Berlin'e hareket etmiştir. Berlin'de Vitalis

---

[395] "Talebemize Para ve Mektup", **Tasvir-i Efkâr**, 9 Şubat 1919, s. 2.
[396] "Hilâl-i Ahmer ve Talebemiz", **Tasvir-i Efkâr**, 25 Şubat 1919, s. 2; **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 176.
[397] **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s.176; **Merhamet Güneşi Kızılay…**, s. 45.
[398] **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 176.
[399] Taha Toros, **O Güzel İnsanlar**, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 13.

Bey'in yardımlarıyla öğrencilerin adreslerine soru kâğıtları göndermiş, öğrencilerin cevapladığı kâğıtlara alarak, hasta öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması için 15.550 Mark kadar bir parayı Vitalis Bey'e bırakarak İstanbul'a dönmüştür[400].

Münire İsmail Hanımefendi ise Avusturya ve Macaristan'daki öğrencilere yardım etmek amacıyla Viyana'ya hareket etmiştir. Bu sırada Avusturya bölünmüş, buradaki Osmanlı tebaası öğrencilerin bir kısmı Çekoslovakya bir kısmı ise Bolşevik Macaristan topraklarında kalmıştır. Münire İsmail Hanımefendi tarafından Viyana'daki öğrencilere gereken yardım da bulunulmuş ancak zor durumda oldukları bilindiği halde Çekoslovakya topraklarında bulunan öğrencilere ulaşma imkânı sağlanamamıştır. Münire İsmail, bu durum üzerine Çekoslovakya'da bulunan öğrencilerin Viyana'ya getirilmesi için çalışmış, Viyana'daki Osmanlı Murahhası Doktor Hikmet Bey'in ve Osmanlı Konsolosluğunun, Çekoslovakya hükümetine yaptıkları başvurular sonucu öğrenciler Viyana'ya getirilmiştir. Bolşevik idaresindeki Macaristan topraklarında kalan öğrencilere de yardım etmekten geri durmayan Münire Hanımefendi, Budapeşte'ye giderek buradaki öğrenciler için gönderilen mektup ve paraları dağıtarak vazifesini tamamlamış ardından İstanbul'a dönmüştür[401].

Yurtdışındaki Osmanlı tebaası öğrencilere yardım etmek amacıyla çalışmalarını sürdüren Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, isteyen öğrencilerin memleketlerine geri dönmeleri için de çalışmalar yürütmüştür. Cemiyetin bu yöndeki çalışmaları Uluslararası Salib-i Ahmer Cemiyeti Doğu Murahhası Kont Chabannes La Palice'in tarafından da destek görmüştür. Yurtdışındaki öğrencilerin memlekete getirilmesinde kullanılmak üzere Osmanlı Hükümeti Gülcemal ve Reşit Paşa gemilerini Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne tahsis etmiştir. Bu sayede Hamburg'dan gemilere bindirilen öğrencilerin yol masrafları Cemiyet tarafından karşılanmış, öğrencilerle aynı gemide İstanbul'a gelen Hilâl-i Ahmer Rusya Murahhası Yusuf Akçura tarafından da hasta öğrencilerin her türlü bakımı ücretsiz olarak yapılmıştır. Avusturya'da kalan

[400] **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 176-177.
[401] **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 177; **Merhamet Güneşi Kızılay…**, s. 46.

öğrenciler ise Hilâl-i Ahmer Viyana Murahhaslığının çalışmaları sonucu Trieste üzerinden memlekete getirilmiştir[402].

Öğrencilerin memleketlerine dönüp, ailelerine kavuşmalarında önemli vazifeler üstlenen Münire İsmail ve Safiye Hüseyin Hanımefendilerin gayretleri takdire değer olmakla birlikte Safiye Hüseyin Hanımefendi, hizmetlerinden dolayı 17 Kasım 1923 yılında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi tarafından Nightingale Madalyasına layık görülen ilk Türk kadını olmuştur[403] .

Balkan Savaşı sırasında esir düşenlerden ailelerinin haber alabilmeleri ve yardım gönderebilmeleri amacıyla Washington'da toplanan Salib-i Ahmer Kongresi kararları neticesinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 13 Aralık 1912 (30 Teşrin-i Sani 1328) yılında "Üsera Komisyonu" (Esirler Komisyonu) oluşturmuş [404] , Komisyon'un esirlere yaptığı yardım faaliyetleri Milli Mücadele Dönemi'nde de devam etmiştir[405].

Esirler Komisyonu, esirlerin kimliklerinin belirlenmesi, aileleriyle haberleşmelerinin sağlanması, tedavilerinin yapılması, ölenlerin cenaze işlemlerinin ülkesinin adetlerine uygun şekilde yapılması, mezarları ile ilgili bilgilerin ailelerine bildirilmesi, ülkelerine geri dönmelerinin sağlanması vazifelerini üstlenmiş, bu konularda çalışmalar yürütmüştür. Sadiye Hanım, Sabiha Hanım, Emine Hanım, Nebahat Hanım, Aliye Hanım, Vesile Hanım, Mediha Hanım, Muzaffer Hanım, Hikmet Hanım, Saffet Hanım gibi Hanımefendiler de komisyonda vazife üstlenen hanımefendiler arasında yer almışlardır [406] .

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi, esirlere gereken yardımın yapılması için Osmanlı kadınlarına duyurular yapmıştır. Ramazan, Bayram gibi hayırlı günlerde esirlerin ihtiyacı olan mendil, havlu, çorap, sabun, şeker gibi eşyaların paketler halinde gönderilebilmesi için herkesten gücü yettiği kadar eşyayı Hanımlar

---

[402] **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları(1914- 1928)**, s. 177-178; **Merhamet Güneşi Kızılay…**, s. 46-47.
[403] "Nightingale Madalyası Merasimi", **THAM**, S.28, 15 Aralık 1923, s. 97.
[404] **OKCY (1911-1913)**, s. 462.
[405] **TKD 73 Yıllık…(1877-1949)**, s. 58-59.
[406] **Milli Mücadele'de ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadınlarımız**, T.C. Milli Savunma Bakanlığı, s. 145; Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)" , **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 10, Konya 2003, s. 187.

Merkezi'ne getirmesini istemiş, Esirler Komisyonu'na bağışta bulunmaları hususunda da kadınları teşvik etmiştir[407].

5. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Türk Kadınının Sosyal Hayata Katılımına Etkisi

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi, Cemiyetin üstlendiği vazifeleri halka bildirmek ve bu vazifeleri üstlenen kadınların vatanın ilerlemesinde ne denli önemli bir kuvvet olduğunu göstermek amacıyla toplum ve sağlıkla ilgili konuları içeren takvimler yayınlamıştır. Balkan Savaşı'ndan itibaren süregelen savaşlar esnasında düzenlenen ve basılan bu takvimler[408], Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin ilerlediği yolda faaliyetlerini yansıtan bir el aynası olmuştur[409].

Bahsedildiği üzere Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bir yardım Cemiyeti olmanın yanı sıra toplumsal gelişmeyi de amaçlamıştır. Kadınlara, toplum ve sağlıkla ilgili bilgilerin dışında hayata dair pratik bilgiler de veren takvimler, kadınların eğitilmesi, sosyal hayata katılması, geliştirilmesi yönünde sözlerle donatılmıştır. Takvimlerde yer alan sözlerle[410] kadınların eğitim görmesi, çalışması desteklenmiş, vatanın

---

[407] **OHAC Hanımlar Merkezi 3. Takvim(1917)**, s. 61-62.

[408] **BOA**, **İ.DUİT**, (12 Teşrin-i Evvel 1333 / 12 Ekim 1917), D: 12, G: 108 (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Dersaadet Hanımlar Heyeti Merkeziyesi tarafından üçüncü defa olarak tertip ve neşr edilen takvimden bahsedilmektedir); **OHAC Hanımlar Merkezi 3. Takvim(1917)**, s. 3- 4.

[409] **OHAC Hanımlar Merkezi 4. Takvim(1918)**, s. 66.

[410] Aile ve vatan için menba ve masdar saadet kadındır.

- Kadın çok çalışmalı çok öğrenmeli çok bilmelidir.
- Terakki ve tekâmül kadınsız mümkün olamaz.
- Kadınların tealisi, evlat ve ahfadın ve hatta insanlık tealisidir.
- Kadın mesai maddiyye ve fikriyesiyle cidal hayata karışmalıdır.
- Sülale-i atiye ve müstakile kadınların aguş terbiyetindedir.
- Bir memleketi izmihlalden kurtarmak için en evvel kızlara ehemmiyet vermelidir.
- Kadınlar beşeriyetin en büyük mürebbileridir.
- Kadın mümkün olduğu kadar yükselmedikçe halas ve sulh mümkün değildir.
- Kadınların maarifsiz kaldığı bir millet yarım adama şebihdir. Bkz. **OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim(1915)**, s. 5-6,12-13,17, 19, 35, 49, 53.

yükselmesi için önce kadının eğitilmesi gerekliliği, eğitimli bir kadının aynı zamanda aydınlık bir gelecek olduğu vurgulanmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından önce 21 Mart 1923 yılında Konya Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi tarafından düzenlenen çay ziyafetine eşi Latife Hanımla birlikte katılan Mustafa Kemal Paşa, yaptığı konuşmada Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ve Cemiyette önemli vazifeler üstlenen Anadolu kadınlarının Milli Mücadele'nin kazanılmasındaki katkılarını şu sözleriyle dile getirmiştir: " Dünyada hiçbir milletin kadını 'Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halâsa (kurtuluş) ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet (emek) gösterdim' diyemez". Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından emniyet ve güvenle yürünecek bir yol olduğunu belirten Mustafa Kemal Paşa, bu yolda Türk kadınının ilmi, ahlaki, sosyal, iktisadi her alanda erkeğin yol arkadaşı olarak yer alması gerektiğini, zaman geçtikçe ve bilim ilerledikçe çocuk yetiştirmenin zorlaştığını, aydınlık bir geleceğe sahip olmak için öncelikle annelerin eğitilmesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır[411]. Mustafa Kemal Paşa'nın Konya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti hanımlarına yaptığı bu konuşma, Cumhuriyet'in ilanıyla çizilecek yeni yolda getirilecek kadın erkek eşitliğinin bir nevi habercisi olmuştur.

29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ismi "Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti" olarak değiştirilmiş, Lozan Barış Konferansı'nda imzalanan Türk – Yunan Ahali Mübadelesi sözleşmesi gereğince Yunanistan'da yaşayan yarım milyonu aşkın Türk'ün Türkiye'ye getirilmesinde Cemiyet önemli vazifeler üstlenmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesiyle düşman işgalinden kurtulan bölgelerdeki halkın da yardımına koşan Cemiyet, çeşitli bölgelerdeki halka, yorgan, battaniye, takım çamaşır, çorap, kadın ve çocuk elbiseleri, fanilalar dağıtmış, kurduğu dispanserlerde yaralı ve hastaları tedaviye devam etmiştir[412]. Bu yardım faaliyetlerinde vazifeler üstlenen Hanımlar Merkezi de Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte gelecek nesillerin yetişmesinde ilk öğretici olan annenin eğitimini desteklediği gibi sağlıklı nesiller yetişmesi için de elinden geleni yapmıştır. 3 Ağustos 1923'de sütü gelmeyen annelerin çocuklarına, fakir, kimsesiz ve öksüz çocuklara süt ve un dağıtımına başlamıştır. Başlangıçta

[411] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1959, s. 147-153.
[412] **TKD 73 Yıllık…(1877-1949)**, s. 62-65.

yapılan yardım on çocukla sınırlıyken zamanla kırk çocuğu geçmiştir. Dört ay içinde 800 kutu süt ve 400 paket un dağıtan Hanımlar Merkezi, çocukların muayene ve tedavilerine de önem vermiş, her çocuk için ayrı ayrı sıhhi hüviyet düzenleyerek, sağlık durumlarını, geçirdikleri hastalıkları, uygulanan tedavileri bu hüviyetlere kayıt etmiştir. Çocukların muayeneleri, Cemiyet'in gönüllü doktoru Safiye Ali Hanımefendi tarafından sağlanmıştır [413] . Hanımlar Merkezi tarafından küçük çocuklara yapılan bu yardımlar sayesinde muhtaç durumda olan 36,500 çocuğun gıda, 391 çocuğun tedavi ve ilaç masrafları karşılanmıştır. Hasta olan çocuklar hastaneye yatırılırken, 105 çocuğun tedavisi hemşireler tarafından evlerinde yapılmış, 9,360 çocuk muayene edilmiş, 150 çocuğa ise kış ve bayram dolayısıyla elbise, çamaşır, kundak dağıtımı yapılmıştır[414].

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi, çalışmalarını Cumhuriyet'in ilanıyla devam ettirdiği, hem gelecek kuşakların sağlıklı gelişimini hem de Modern Türk kadını oluşumunu desteklediği görülmüştür. Cumhuriyet'in ilanının ardından 1926'da Medeni Kanun'un çıkartılmasıyla kadın-erkek eşitliği sağlanmıştır. Kadın – erkek eşitliğinin sağlanması Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'yle aynı amaca hizmet ettiği halde kadınlar kolu olarak ayrık bir görüntü çizen Hanımlar Merkezi'ni de etkilemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi üzerine[415], 1925 yılında kabul edilen Hilâl-i Ahmer Esas Nizamnamesi gereğince hanımlar ve erkekler teşkilatı birleştirilmiştir. Hanımlar Merkezi'nin kaldırılmasıyla birlikte nakit para, mal ve hesapları da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne devredilmiştir. Yine Nizamnameye göre, sayısı on ikiden on beşe çıkan Vilayet Merkez heyetlerine ve sayısı beşten sekize çıkan Kaza Merkez heyetlerine üçer kadının üye seçilmesine karar verilmiş, karar Merkez ve Şubelere ulaştırılmıştır[416] . Böylece Cemiyet içinde kadın-erkek ayrımı sona ermiş, kadınlar erkeklerle birlikte savaşta ve barışta her türlü felaket karşısında tek vücut olarak hizmet etmeye devam etmişlerdir. Sonraları Türkiye Kızılay Derneği adını alan[417],

---

[413]Sonraları Besim Ömer Paşa tarafından sütü yetmeyen veya herhangi bir sebepten anne sütünden mahrum olan küçük çocuklara süt sağlanması için Fransız Salib-i Ahmer'i tarafından oluşturulan "Süt Damlası" nın Cemiyet tarafından da oluşturulması teklif edilmiş, teklif Cemiyet Genel Merkezi tarafından kabul görmüş ve 2000 lira para ayrılmıştır. Bkz. "Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Küçük Çocuklara Hizmeti", **THAM**, S. 28, 15 Aralık 1923, s. 96-97.

[414] **TKD 73 Yıllık…(1877-1949)**, s. 65-66.

[415] Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, **A.g.e.**, s. 181.

[416] **TKD 73 Yıllık…(1877-1949)**, s. 67-68.

[417] **TKD 73 Yıllık…(1877-1949)**, s. 83.

ülkenin en eski ve en büyük yardım kurumu olan Cemiyet, günümüzde halen kadın-erkek bir bütün içinde yardım faaliyetlerini sürdürmektedir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, XIX. Yüzyıldan itibaren özellikle Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra hızlı bir şekilde Batı'da meydana gelen ve adına modernleşme denilen bir sürecin içerisine iç ve dış nedenlerden dolayı girmek zorunda kalmıştır. Bu modernleşme süreci gerek sosyal hayatta gerekse eğitim hayatında kadınlara önemli kazanımlar sağlamıştır. Ard arda devam eden savaşların yol açtığı ekonomik bozulma, iş hayatında savaşa giden erkeklerin yerini kadınların doldurmasına neden olmuştur. Böylelikle eğitimle aydınlanan kadınlar meslek sahibi olmaya, iş hayatına katılmaya başlamış, dernekler ve cemiyetler kurarak seslerini her alanda duyurmuşlardır.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla perçinlenen Modernleşme sürecinin yarattığı özgür havayı soluyan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, bir yardım kurumu olmanın yanı sıra toplumsal gelişmeyi de hedeflemiştir. Sosyal toplum içinde kadınların da erkeklerle birlikte yer almasını destekleyen Cemiyet, kadınlar kısmı oluşturma girişimlerini hızlandırmıştır. 1910 yılında ilk adımları atılan Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi, 20 Mart 1912 yılında tam anlamıyla teşkilatlanmıştır.

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin kurulduğu dönem de Osmanlı Devleti en zor zamanlarını yaşamaktaydı. İtalya'yla gerçekleşen Trablusgarp Savaşı sona ermiş, Balkan Savaşı başlamıştı. Ülkenin böylesine zor bir sınavdan geçtiği süreçte Hanımlar Merkezi'nin kurulması, kadınların da yurt savunmasında var olduklarını kanıtlar nitelikte olmuştur. İşin erkeklerin kullandığı silaha kaldığı o anlarda kadınlar gösterdikleri yardımlarla savaşan erkeklere en büyük kuvveti sağlamışlardır. Merkez'in henüz kurulmasına karşın Osmanlı kadınlarının işlerini bırakıp, evlatlarının isteklerinden feda edip katılımı sayesinde günden güne büyümüştür.

Hanımlar Merkezi'nin ilk faaliyetleri daha çok Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne maddi gelir sağlamaya yönelik, küçük meblağlar karşılığında sergiler açmak, şefkat pazarları kurmak, sinema, balo, piyes, konser düzenlemek, çiçek, kartpostal satışlarında bulunmak olmuştur. Özellikle Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü olarak addettikleri Ramazan Bayramı'nın birinci günü sokak sokak dolaşarak çiçek

dağıtımında bulunan kadınlar, Osmanlı toplum yapısında Meşrutiyet öncesi döneme göre önemli bir değişim ve gelişim yaşandığının göstergesi olmuştur. Meşrutiyet öncesi Osmanlı toplumunda sokağa çıkması belli şartlar dâhilinde mümkün olan, giydiği feracenin yakasının biçimi dahi fermanlarla belirlenen, Avrupalı yazarlar tarafından kafes ardındaki kıymettar inciler olarak tanımlanan Türk kadını, Hanımlar Merkezi çatısı altında gösterdikleri faaliyetlerle kendilerinin artık görünür birer kıymettar inci olduklarını da kanıtlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemi itibariyle aydınların en çok üzerinde tartıştığı soru kadınları neden eğitmeliyiz? Olmuştur. Toplumun en küçük yapı taşı olan ailede kadın eğitilirse çocuklarını da eğitir ve böylelikle eğitimli bir toplum meydana gelir düşüncesi sorunun en temel cevabı olmakla birlikte çalışmamız itibariyle değerlendirildiğinde kadınlara verilen eğitimin vatan kurtarma yolunda olan bir millete ne gibi katkılar sağladığı da açıkça görülmektedir. Kadınlar, Sanayi Mekteplerinde dikiş, nakış derslerinde öğrendiklerini savaşlar süresince orduya kıyafetler dikerek, zehirli gazlar karşısında ağızlık ve burunluklar imal ederek, Ebe Okulu'nda ve Hastabakıcılık kurslarında öğrendikleri sağlık bilgisi dersleriyle hasta ve yaralı askerlerin hayatlarını kurtararak bu soruya en güzel cevabı vermişlerdir.

Hanımlar Merkezi'nin Balkan ve I. Dünya Savaşları esnasında açtığı Dâr-üs-sınâ-a (Sanat Evi) hem göçmen kadın ve çocukların, şehit ailelerinin çalışarak hayatlarını kazanmalarını sağlayan bir yuva olmuş hem de burada dikilen kıyafetlerle ordunun ihtiyaçları karşılanmıştır. Geleceğin aydınlanmasını önce kadınların eğitilmesinde gören Hanımlar Merkezi, zorlu savaş koşullarında açtığı Sanat Evi'nde çalışan kadınlara eğitim imkânı da tanımakla birlikte, yayınladığı takvimlerde yer alan yazılarla kadınların eğitilmesini ve geliştirilmesini her daim destelemiştir.

Yurtdışında okuyan öğrencilere yardım götürme görevinin İtilaf Devletleri tarafından kadınlara verilmesinin muhtemel nedeni kadınların faaliyetlerinin erkeklere oranla çok daha kolay takip edilebileceğini ve siyasi temaslarda bulunamayacaklarını düşünmeleri olsa da Hanımlar Merkezi'ne mensup kadınların bu göreve getirilmeleri, kadınların dışişlerinde önem kazanmasını sağlamıştır. Bunda

Hanımlar Merkezi'nin kadınların eğitilmesi ve geliştirilmesi yönündeki katkıları son derece önemlidir.

Savaş yıllarında Türk kadınları, babalarının, eşlerinin, evlatlarının yanında yer almış ve onlara yardımdan bir an bile geri durmamışlardır. Kadınların toplumun refahı ve istikbali adına giriştikleri işler, Hanımlar Merkezi'nin çalışmalarında açık bir şekilde görülmektedir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yıllığında ve icraat raporlarında Hanımlar Merkezi'nin çalışmalarına geniş bir yer verilmemesinden oluşan kaynak yetersizliği ya da kadınların faaliyetlerini görmezden gelmeyi seçen bakış açılarından dolayı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'yle ilgili yapılan çalışmalarda Hanımlar Merkezi'nin faaliyetleriyle ilgili bilgiler yetersizdir yahut hiç yer verilmemiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'yle ilgili bundan sonraki çalışmalarda Hanımlar Merkezi'nin faaliyetlerinin göz ardı edilmemesi ve bu yöndeki çalışmalara kaynak olması ümit edilmektedir.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

1. ARŞİV BELGELERİ

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

BEO: Bâb-ı Âli Evrak Odası

DH.SYS.: Dâhiliye Nezareti Siyasi Evrâkı

DH. EUM.2.Şb: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 2. Şube

MV.: Meclis-i Vükela Mazbataları

İ.TAL.: İrâde Taltifat

İ.DUİT: İrâde Dosya Usûlü

(Belgelerin dosya ve gömlek numaraları dipnotlarda verilmiştir.)

1.2. Kızılay Arşivi Belgeleri

(Kutu ve belge numaraları dipnotlarda belirtilmiştir.)

1.3. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE) Belgeleri

(Klasör, dosya ve fihrist numaraları dipnotlarda belirtilmiştir.)

2. RESMÎ YAYINLAR

Galatasarayında Tertip ve Küşad Olunan İlk Hilâl-i Ahmer Sergisi Rehberi, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık, 1332.

Kızılay ve Kızılhaç'ın Milletlerarası Kaynakları Sözleşmeler- Tüzükler- Kararlar, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 1964.

Milli Mücadele'de Hilâl-i Ahmer, haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2009.

Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911- 1913 Yıllığı, haz. Ahmet Zeki İzgöer, Ramazan Tuğ, Türkiye Kızılayı Yayınları, Ankara 2013.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, Fincancılar Yokuşunda Agop Matosyan Matbaası, İstanbul 1327.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilâl-i Ahmer İcraat Raporları (1914-1928), haz. Murat Uluğtekin- M. Gül Uluğtekin, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyyesi Tarafından Tertib Edilen 1. Takvim, 1331.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyyesi Tarafından Tertib Edilen 2. Takvim, 1332.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyyesi Tarafından Tertib Edilen 3. Takvim, 1333.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyyesi Tarafından Tertib Edilen 4. Takvim, 1334.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyyesi Tarafından Tertib Edilen 5. Takvim, 1335.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi Umumisi Tarafından 1339 Senesi Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisi'ne Takdim Edilen (1335- 1338) Dört Senelik Devreye Ait Rapor, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1339.

Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı 1877- 1949, Ankara 1950.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası (Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet), Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1339.

3. GAZETE VE DERGİLER

Açık Söz

Babalık

Hak

Hakimiyeti Milliye

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası

Peyamı Sabah

Renin

Sabah

Servet-i Fünun

Senin

Tanin

Tasvir-i Efkâr

Tevhid-i Efkâr

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası

Yeni İkdam

Yeni Gazete

(Adı geçen gazete ve dergilerin muhtelif sayı ve tarihleri dipnotlarda ayrıca belirtilmiştir.)

4. HATIRALAR

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1959.

ADIVAR, Halide Edib, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, Atlas Kitabevi, İstanbul 1987.

AKALIN, Besim Ömer, **Dokuzuncu Washington Salib-i Ahmer Konferansına Memuriyetim ve Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne Tekliflerim Hakkında**, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1328.

AÇIKSÖZCÜ, Hüsnü, **İstiklâl Harbi'nde Kastamonu**, Kastamonu Vilâyet Matbaası, 1933.

Ahmet Mithat, **Hilâl-i Ahmer**, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul 1296.

DUNANT, J. Henry, **Sonferino Hatırası**, çev. Nermin Arpacıoğlu, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 1964.

Mehmet Arif Bey, **Anadolu İnkılâbı**, ARBA Araştırma Basım Yayın, İstanbul 1987.

5. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk- Söylev**, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012.

ALTINAY, Ahmet Refik, **Kadınlar Saltanatı I**, haz. İbrahim Delioğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Ekim 2000.

ALTINDAL, Meral, **Osmanlıda Kadın**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

ALTINDAL, Meral, **Osmanlıda Harem**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

ATASEVEN, Gülsen- ERDOĞ, Ayşegül, **Vakıf ve Kadın**, Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, Ocak 1999.

ARAT, Necla, **Kadın Sorunu**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1980.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)**, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul 1994.

AKALIN, Besim Ömer, **Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans**, haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2009.

AKALIN, Besim Ömer, **Hastabakıcılığa Dair**, Evkaf İslamiye Matbaası, 1337.

AKGÜN, Seçil Karal- ULUĞTEKİN, Murat, **Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a**, TDV Yayıncılık, Ankara 2002.

ARMAOĞLU, Fahir H., **Siyasî Tarih (1789-1960)**,Sevinç Matbaası, Ankara 1973.

AKSUN, Ziya Nur, **Osmanlı Tarihi**, C. 5, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.

ARIBURNU, Kemal, **Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri**, Yeni Desen Matbaası, Ankara 1975.

AVANAS, Ahmet, **Milli Mücadele'de Konya**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998.

BAYRAM, Mikâil, **Baciyan-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı)**, Gümüş Matbaası, Konya.

BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu- Batı Yayınları, İstanbul.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı**, C.I, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.

BELEN, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.

CAPORAL, Bernard, **Kemalizmde Türk Kadını (1919- 1970)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, TİSA Matbaası, Ankara 1982.

CEYLAN, M. Canan, **Entelektüel ve Siyasi Bir Kişilik Olarak Hz. Aişe**, Ahsen Yayınları, İstanbul.

CUNBUR, Müjgan, **Türk Kadını İçin**, Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkez Yayınları, Ankara 1997.

COURSİER, Henri, **Milletlerarası Kızılhaç**, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 1964.

ÇAKA, Cahit, **Tarih Boyunca Harp ve Kadın**, As. Fb. Basımevi, Ankara 1948.

ÇAPA, Mesut, **Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914- 1925)**, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2009.

ÇAKIR, Serpil, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, Mayıs 1994.

ÇAĞATAY, Neşet, **İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

ÇORUHLU, Yaşar, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000.

DOĞRAMACI, Emel, **Türkiye'de Kadın Hakları**, Üniversal Kitabevi, Ankara.

ERGİN, Muharrem, **Orhun Âbideleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.

ERKOCAASLAN, Recep, **Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü**, Beyan Yayınları, İstanbul.

Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta et- Tancî, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, haz. Mümin Çevik, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, Mayıs 2015.

EDİZ, Zerrin, **Kadınların Tarihine Giriş; Hititlerden Günümüze**, Adım Yayıncılık, İstanbul 1995.

ERGİN, Osman, **Türk Maarif Tarihi**, C. 3-4, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

ERGÜN, Mustafa, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ocak Yayınları, Ankara 1996.

ERDEM, Yasemin Tümer, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.

ESKİ, Mustafa, **Kastamonu Basınında Milli Mücadele'nin Yankıları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.

GÖKALP, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, Varlık Yayınları, İstanbul 1968.

GÜLTEPE, Necati, **Türk Kadın Tarihine Giriş (Amazonlardan Bâcıyân-ı Rûm'a)** , Ötüken Yayınları, İstanbul 2008.

GÖKYAY, Orhan Şaik, **Dede Korkut Hikayeleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979.

GÖKSEL, Burhan, **Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

GÜVEN, İsmail, **Türk Eğitim Tarihi**, Naturel Yayınları, Ankara 2010.

İNAN, Afet, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi,** Ankara 1998.

İNAN, Afet, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

İNAN, Afet, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1982.

İNAN, Abdülkadir, **Makaleler ve İncelemeler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.

İNAN, M. Rauf, **Mustafa Necati**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1980.

"İstiklâl Harbi Gazetesi, 19 Mayıs 1919, No:5, s.1", **Kurtuluş**, haz. Ömer Sami Coşar, Ankara Ticaret Odası.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C. V, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C. VIII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1962.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C. IX, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996.

KARAKIŞLA, Yavuz Selim, **Osmanlı Kadın Telefon Memureleri (1913-1923)**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, Aralık 2014.

KARAKIŞLA, Yavuz Selim, **Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1916- 1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

KAPLAN, Leyla, **Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998.

KAYLAN, Aziz, **Çanakkale İçinde Vurdular Beni**, Tercüman 1001 Temel Eser.

KODAMAN, Bayram, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

KOÇER, Hasan Ali, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.

KURNAZ, Şefika, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839- 1923)**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

KURNAZ, Şefika, **Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, Mayıs 2013.

KURNAZ, Şefika, **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.

KURNAZ, Şefika, **Balkan Savaşında Kadınlarımız**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, Nisan 2012.

KURNAZ, Şefika, **Yenileşme Sürecinde Türk Kadını**, Ötüken, İstanbul 2011.

KURAN, Ahmet Bedevî, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Tan Matbaası, İstanbul 1945.

KURAN, Ahmet Bedevî, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele**, Çeltüt Matbaası, İstanbul 1959.

MONTAGU, Lady, **Şark Mektupları**, çev. Ahmed Refik, Timaş Yayınları, İstanbul 1998.

Mahmut Cevat İbnü'ş Şeyh Nâfi, **Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkîlât ve İcrâât- XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi-**, haz. Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.

Milli Mücadele'de ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadınlarımız, T.C. Milli Savunma Bakanlığı.

Merhamet Güneşi Kızılay- Le Soleil de la Compassion, haz. Ahmet Tetik- Ertan Karapirinler, MATSA Basımevi, Ankara.

NURİ, CELAL, **Kadınlarımız**, çev. Özer Ozankaya, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

ORHON, Hamdi, **Kızılay'ın Kuruluş Tarihine Kısa Bir Bakış**, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 1964.

ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

ORTAYLI, İlber, **Osmanlı Toplumunda Aile**, Pan Yayınları, İstanbul, Aralık 2000.

OKUDUCU, Güldal, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kadınının Kısa Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.

ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Kömen Yayınları, Ankara 1979.

ÖZEL, Sabahattin, **Milli Mücadelede Trabzon**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

ÖZTUNA, Yılmaz, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.

PERK, Halûk, **Felaketlerin Umut Işığı Türk Kızılayı (Halûk Perk Koleksiyonu)**, Express Baskı A.Ş., İstanbul 2012.

SAVCI, Kemal, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadını**, Cihan Matbaası, Ankara 1973.

SARI, Mustafa, **İzmit'te Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (1911- 1925)**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, Mayıs 2016.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Kadınları**, Remzi Kitabevi, Mart 2007.

SARIKOYUNCU, Ali, **Milli Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

SELÇUK, Hava, **Türk Tarihinde Kadın ve Savaş**, Çizgi Kitabevi, Konya.

SOMEL, Selçuk Akşin, **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

ŞENTÜRK, Selva Erhan, **Hemşirelik Tarihi**, Can Kitapçılık – Pazarlama Yayınları, İstanbul 1985.

TANSEL, Fevziye Abdullah, **İstiklâl Harbi'nde Mücâhit Kadınlarımız**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1991.

TAŞKIRAN, Tezer, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Başbakanlık Basımevi, 1973.

TOROS, Taha, **O Güzel İnsanlar**, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 2000.

TOZDUMAN, Aysel Zeynep, **İslâm'da Kadın Hakları**, Kadın ve Aile Yayınları, Ankara.

TURAN, Osman, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, C. I-II, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Hürriyet'in İlânı**, Baha Matbaası, İstanbul 1959.

TUĞLACI, Pars, **Osmanlı Döneminde İstanbul Kadınları**, Cem Yayınevi, İstanbul 1984.

TÜMER ERDEM, Yasemin- YİĞİT, Halime, **Bacıyân-ı Rûm'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2010.

UÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, Der Yayınları, İstanbul 2006.

UNAT, Faik Reşit, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1964.

UYANIKER, Ferhat, **Milli Mücadele'de Türk Kadını**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.

UZLUK, Feridun Nafiz, " Kızılay Cemiyeti'nin Kuruluşuna Kısa Bir Bakış", **I. Milli Kızılay Konferansı 11- 13 Haziran 1964**, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 1964.

ÜÇOK, Bahriye, **İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

ÜNAL, Uğur, **II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897- 1907)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

YAVUZ, Serap, **Hz. Hatice**, Beyan Yayınları, İstanbul 1992.

YELKENCİ, Ömer Faruk, **Türk Modernleşmesi ve II. Abdülhamid'in Eğitim Hamlesi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2010.

YÜCEKÖK, Ahmet N.- TURAN, İlter - ALKAN, Mehmet Ö., **Tanzimattan Günümüze İstanbul'da Sivil Toplum Kuruluşları**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul , Şubat 1998.

6. MAKALELER

AKGÜN, Seçil Karal, "Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılamayan Bir Kurum: Hilâl-i Ahmer Cemiyeti", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, C. 39, Ankara, Nisan 2012.

ALTIN, Hamza, " 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 13:1, 2008.

ANTEL, Sadrettin Celâl, " Tanzimat Maarifi", **Tanzimat I**, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.

ATAMER, Hamdi, " Zenci Ticaretinin Yasaklanması", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 3, Aralık 1967.

BARKAN, Ömer Lûtfi, " Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat Ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi", **Tanzimat I**, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri", **Belleten**, C. XXXIII, S. 132, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, Ekim 1969.

BORAK, Sadi, " Kızılay'ın Yüzüncü Yıldönümü", **Hayat Tarih Mecmuası**, C.1, S. 5, Tifdruk Matbaacılık, İstanbul 1968.

ÇANDARLIOĞLU, Gülçin, " Türk Toplumunda Kadın", **Hayat Tarih Mecmuası**, C.1, S. 4, 1966.

DONUK, Abdülkadir, " Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S. 33, 1981.

DÖLEN, Emre, "Balkan Savaşı'nda Bir Hemşire: Nesime Ahmed (Dölen) Hanım (1874-1976)", **Sağlık Alanında Türk Kadını**, Form Reklam Hizmetleri, İstanbul 1998.

GÖKBİLGİN, Tayyib, " Tanzimat Hareketi'nin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilâtına Etkileri", **Belleten**, C. 31, S. 121- 122, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1967.

HOT, İnci, " Besim Ömer Akalın'ın Hayatı (1862- 1940)", **Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları**, S. 2-3, Lito Matbaa, İstanbul 1996/ 1997.

İslam Araştırma Merkezi, "Türk Millet Mücadelesinden Örnekler Milli Direnme Evresinde Düşman İşgallerine Karşı Protesto Telgrafları (XXVII), **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S.28, Mayıs 1999.

KARACA, Şahika, " Şemsettin Sami ve Kadınlar", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 3, S. 13, 2010.

KOÇER, Hasan Ali, " Türkiye'de Kadın Eğitimi", **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 5, S. 1, Ankara 1972.

KUMBARACILAR, Sedat, " İlk Kız Okullarımız Nasıl Açıldı?", **Hayat Tarih Mecmuası**, C. 1, S. 4, Tifdruk Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi, İstanbul, Mayıs 1969.

OKUTAN, Yahya, "Osmanlı- Türkiye Hilâl-i Ahmer Dergilerinin Sistematik İncelenmesi (1921-1928), **Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları**, S.6, İstanbul 2000.

ONAY, İbrahim, " Eski Türk Toplumunda Aile Düzeni ve Bunun Dini, Siyasi Hayata Yansımaları", **The Journal of Academic Social Science Studies**, C.5, S. 6, Aralık 2012.

ÖZKAN, Ömer, " Divan Edebiyatında Kadın", ed. Altan Çetin, **Ortaçağda Kadın**, Lotus Yayınevi, 2011.

SARI, Nil- ÖZAYDIN, Zuhal, "Dr. Besim Ömer Paşa ve Kadın Hastabakıcı Eğitiminin Nedenleri (I), **Sendrom**, No: 4, Nisan 1992.

SELİM, Lebib, "Türk Kadınlığının Harb-i Umumideki Faaliyeti", **Türk Yurdu**, C.4, S. 95, Tutibay Yayınları, 1999.

SİYAVUŞGİL, Sabri Esat, " Tanzimat'ın Fransız Efkârı Umumiyesinde Uyandırdığı Akisler", **Tanzimat I**, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.

SOMEL, Selçuk Akşin, " Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi", **Kebikeç**, S. 10, 2000.

SÖYLEMEZ, Faruk, "Milli Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XII, S. 34, Mart 1996.

ŞEN, Semra, " Oğuz Kağan Destanı'nda ve Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 21, Erzurum 2003.

TERZİOĞLU, Arslan, " Ortaçağ İslâm ve Türk Hastahaneleri ve Avrupa'ya Tesirleri", **Belleten**, C. 34, S. 133- 136, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1970.

TELLİOĞLU, İbrahim, "İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED)**, S. 55, Erzurum 2016.

TEPEKAYA, Muzaffer- KAPLAN, Leyla, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10, Konya 2003.

TOKSARI, Ali, " Hz. Peygamber Devrinde Kadın", **Diyanet İlmi Dergi**, C. 29, S. 4, Ekim-Kasım-Aralık 1993.

TÜRKMEN, Zekeriya, "Balkan Savaşlarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı Ordusuna Yönelik Sağlık Hizmetleri", **Belleten**, C. LXVIII, S. 252, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005.

YAZICI, Nevin, "Çanakkale Savaşı'nda Türk Kadınının Rolü", **Gazi Akademik Bakış**, C.5, S.9, 2011.

YÜKSEL, Hasan, " Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI- XVII. Yüzyıllar), ed. Güler Eren, **Osmanlı**, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

7. SÖZLÜKLER

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.

8. ANSİKLOPEDİLER

AKYILDIZ, Ali, "Kadınefendi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

AYDIN, M. Âkif, " Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003.

ERZİ, İhsan, " Vakıf Yapan Kadınlar", **Kadın Ansiklopedisi**, Tercüman, İstanbul 1984.

FAYDA, Mustafa, " Câhiliye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 7, 1993.

GÜNAY, Umay, " Tarih Boyunca Türk Kadını", **Kadın Ansiklopedisi**, Tercüman, İstanbul 1984.

IŞIK, Emin, " İslam'da Kadın", **Kadın Ansiklopedisi**, Tercüman, İstanbul 1984.

" Tanzimat'tan Sonra Kadın", **Kadın Ansiklopedisi**, Tercüman, İstanbul 1984.

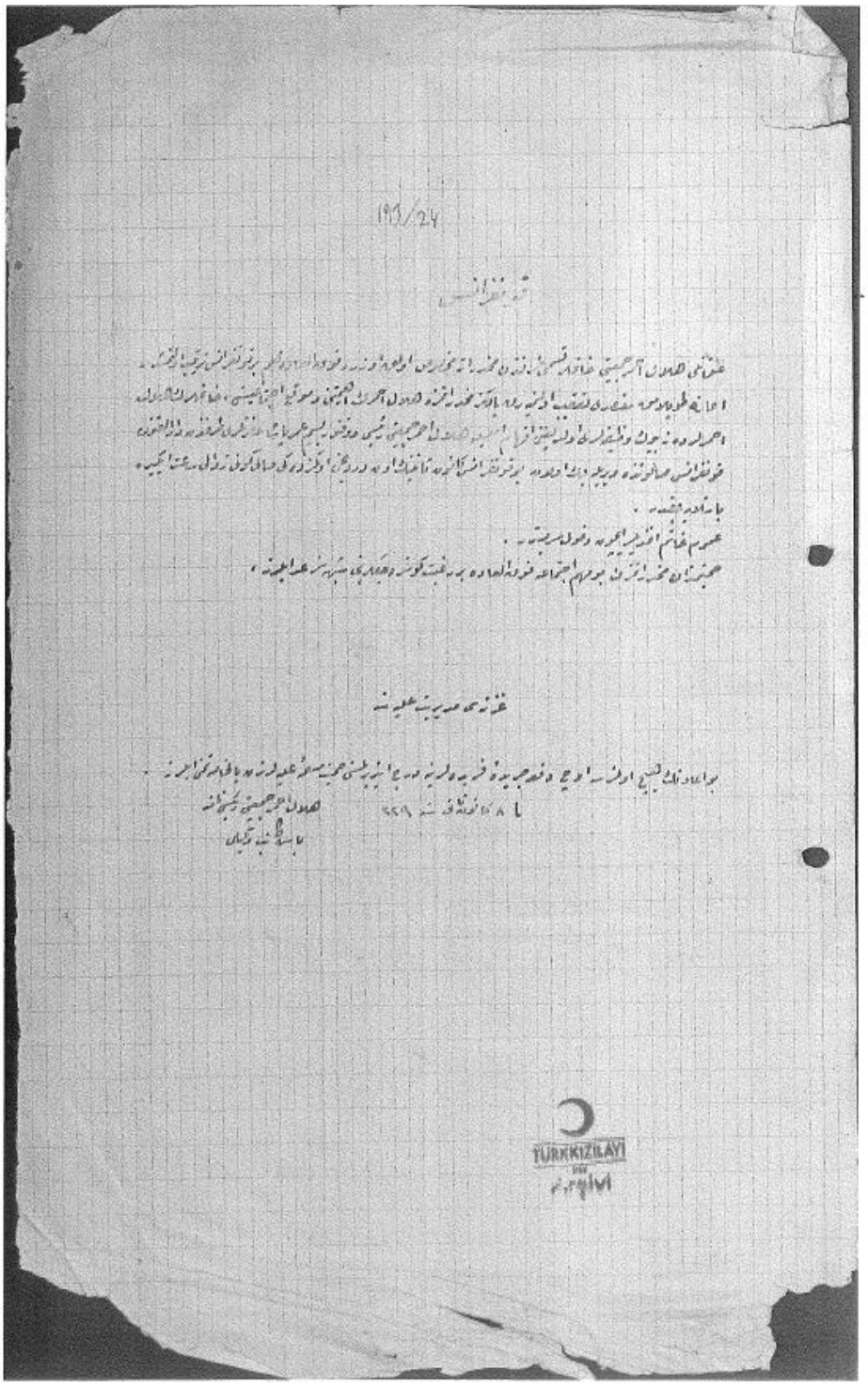
TUNCAER, Güzin, " Osmanlı Devleti'nin İlk Yıllarında Kadın", **Kadın Ansiklopedisi**, Tercüman, İstanbul 1984.

YAZAN, Nihal, "Milli Mücadele'de Kadın ve Kadın Kahramanlar", **Kadın Ansiklopedisi**, Tercüman, İstanbul 1984.

9. TEZLER

KARACAGİL, Ö. Kürşad, **Süreyya İlmen'in Hayatı, Faaliyetleri ve Eserleri**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.

EKLER

EK I: KA, (8 Kanun-i Sani 1329 / 21 Ocak 1914), K: 193, B:24.

Konferans

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Kısmı tarafından muhadderata mahsus olmak üzere fevkalade mühim bir konferans tertip olunmuştur. İane toplamak maksadı takip olunmayarak yalnız muhadderatımıza Hilâl-i Ahmer'in ehemmiyetini ve mevki-i içtima-iyesini hanımların Hilâl-i Ahmerlerde ne büyük vazifeleri olduğunu ifham emeliyle Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Reisi Doktor Besim Ömer Paşa hazretleri tarafından Darülfunun konferans salonunda verilecek olan bu konferans Kanuni Sani'nin on dördüncü önümüzdeki Salı günü zevali saat ikide başlayacaktır.

Umum hanımefendiler için duhul serbesttir.

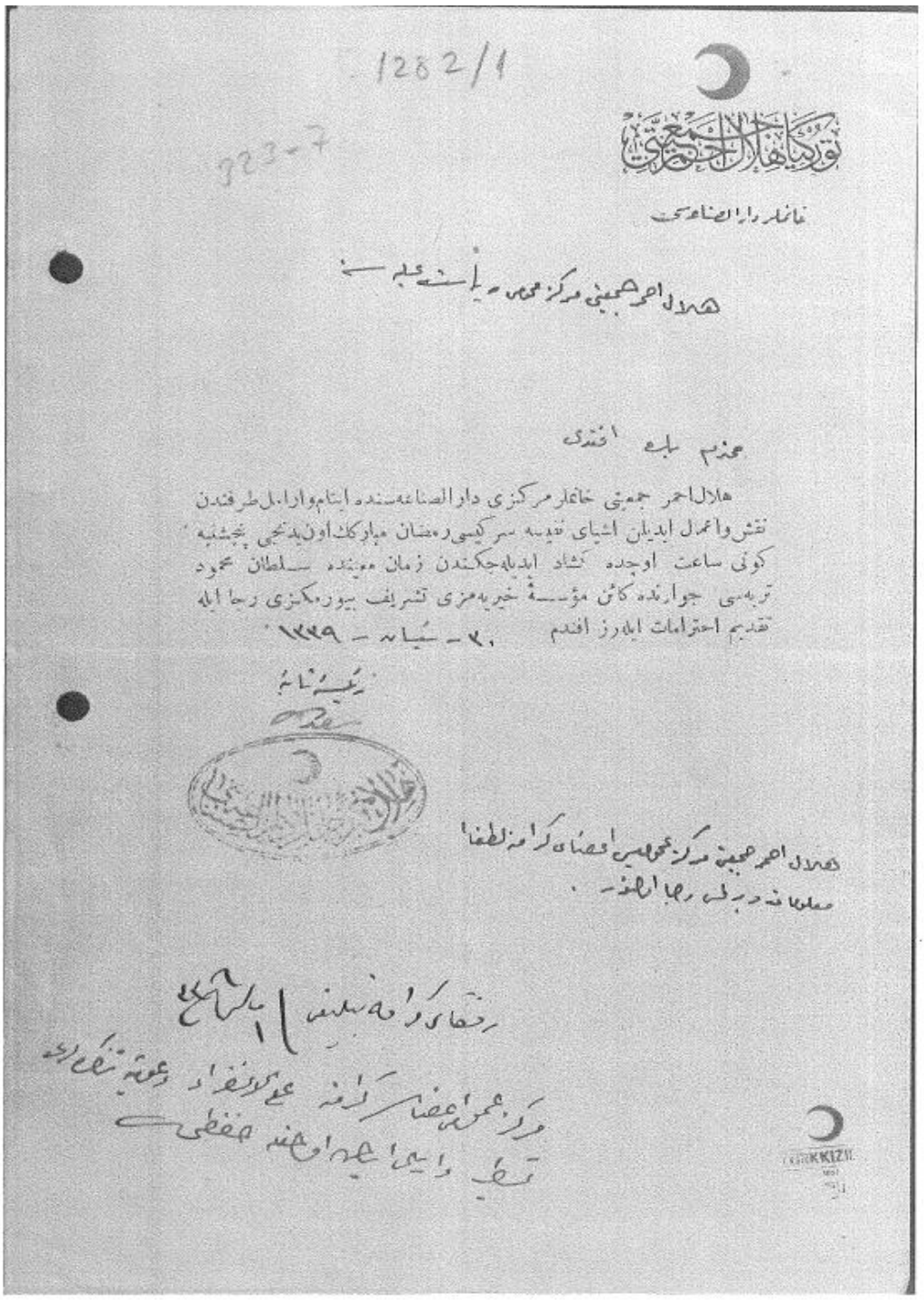
Hamiyyet Mendân muhadderatımızın bu mühim içtima-a fevkalade birer rağbet göstereceklerini şüphesiz ad eyleriz.

Gazetesi Müdürriyeti Aliyesine

Bu ilanı hiç olmaz ise üç defa ceride-i karidelerine derç ettirilmesine Cemiyeti Müslimeyi Aliyelerinden bilhassa temenni eyleriz.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Reisi Namına

Başkatip Vekili

1282/1

323-7

339 / 1329

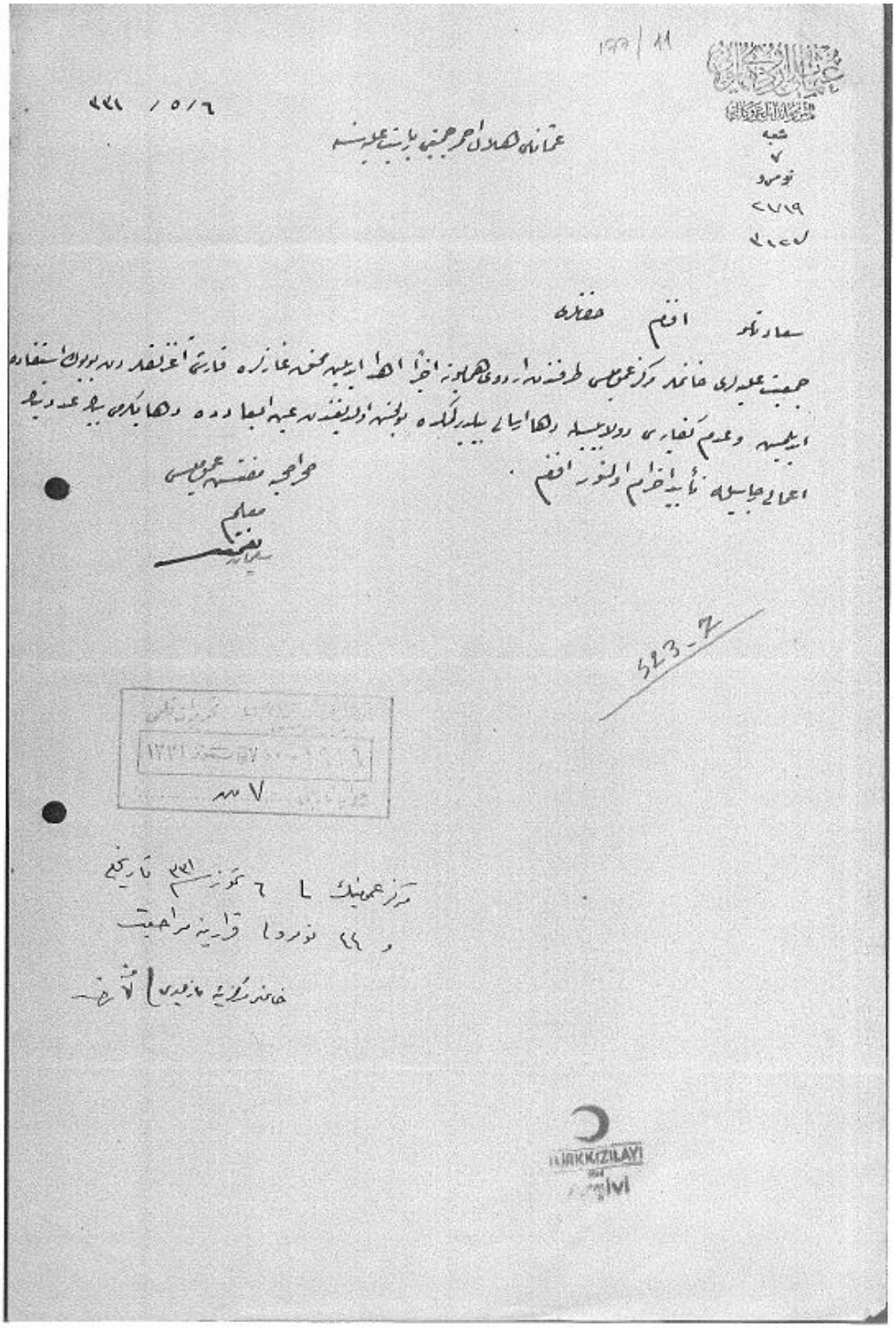
EK II: KA, (20 Şubat 1329 / 5 Mart 1914), K: 1282, B: 1.

Hanımlar Dâr-üs-sınâ'ası

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez Umumiye Riyaseti Aliyesine

Muhterem Beyefendi

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası'nda eytam ve eramil tarafından nakış ve imal edilen eşyayı nefise sergisi ramazan-ı mübareğin on yedinci Perşembe günü saat üç de küşad edileceğinden zaman muayyende Sultan Mahmud türbesi civarında kain müessese-i hayriyemizi teşrif buyurmanızı rica ile takdimi ihtiramat eyleriz efendim.

EK III: KA, (6 Mayıs 1331 / 19 Mayıs 1915), K: 177, B: 11.

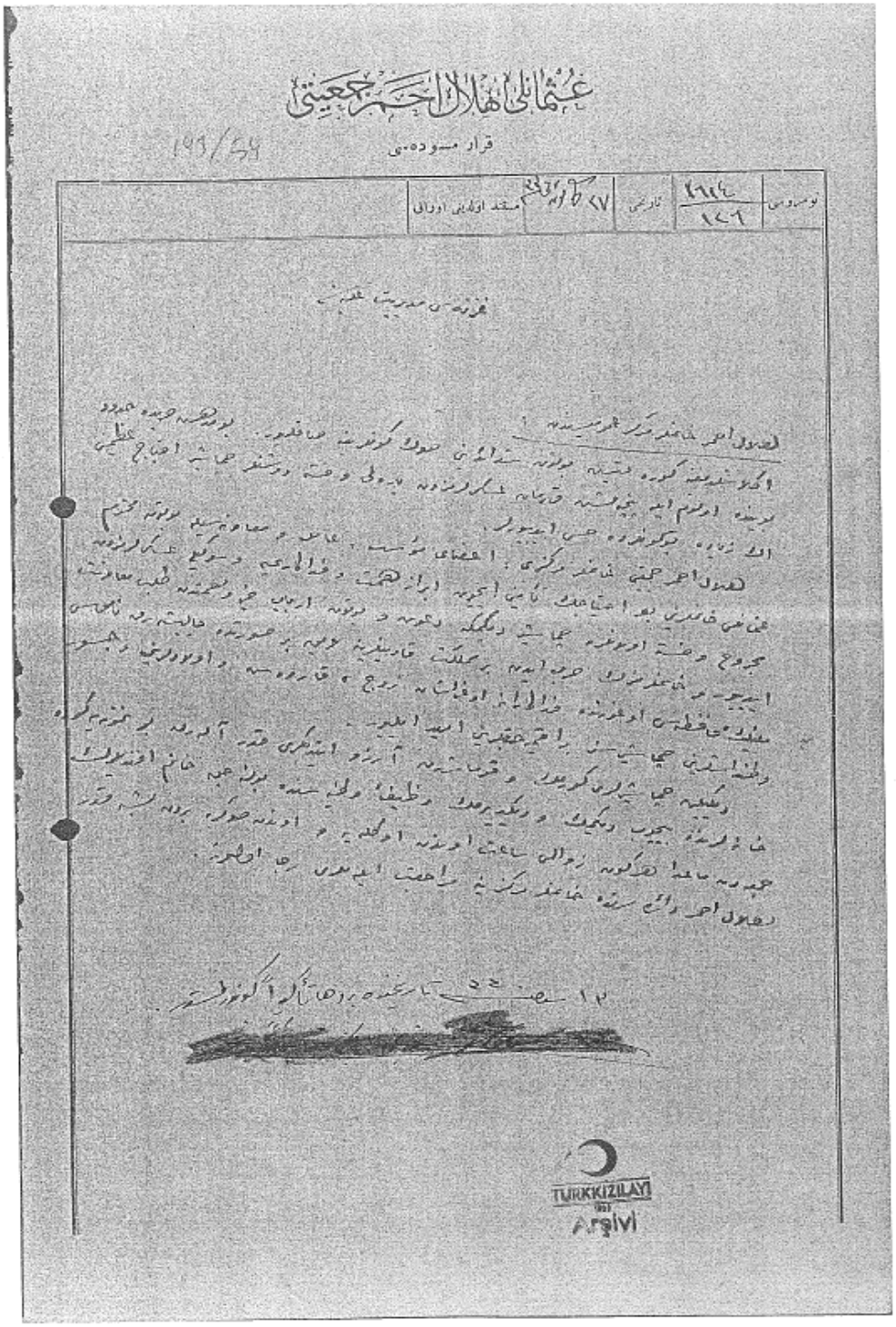
Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Riyaseti Aliyesine

Sadetlü Efendim Hazretleri

Cemiyeti Aliyeleri Hanımlar Merkezi Umumisi tarafından orduyu hümayuna ahiren ihda edilen muhnik gazlara karşı ağızlıklardan büyük istifade edilmiş ve ademi kifayesi dolayısıyla daha irsal bildirilmekte bulunmuş olduğundan aynı ebatta daha yirmi bin adedini imali ricasıyla teyid-i ihtiram olunur efendim.

Sahrayı Sıhhiye Müfettişi Umumisi

Muallim Süleyman

EK IV: KA, (27 Kanun-ı Sani 1330 / 9 Şubat 1915), K: 193, B: 54.

Gazetesi Müdüriyet-i Alisine

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Umumisinden:

Anlaşıldığına göre kış bütün şedaidini son günlerine saklıyor. Bu müthiş harpte hudut boyunda ölüm ile pençeleşen kahraman askerlerimizin yaralı ve hasta düşenler çamaşır ihtiyaç-ı azimini en ziyade bu günlerde hissediyorlar.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi azayı müessese-i aliyye ve muavinesiyle bütün muhterem Osmanlı hanımlarını bu ihtiyacın temini için ibraz-ı himmet ve fedakâri ve sevgili askerlerimizden mecruh ve hasta olanlara çamaşır dikmeye davet ve bütün erbab-ı hayrı ümmetten talebi muavenet ediyor ve hanımlarımızın harp eden bir memleket kadınlarına layık bir surette çalışarak namus-ı millinin muhafazası uğrunda fedakârane uğraşan zevç kardeş ve evlatlarını cesur vatandaşlarını çamaşırsız bırakmayacaklarını ümit eyliyor.

Dikilen çamaşırları görmek ve kumaştan arzu ettikleri kadar alarak bu numuneye göre hanelerinde biçip ve dikerek ve diktirmek vazife-i vataniyyesinde bulunacak hanımefendilerin cumadan maada her gün zevali saat ondan öğleye ve ondan sonra birden beşe kadar Hilâl-i Ahmer dairesinde Hanımlar Merkezine müracaat eylemeleri rica olunur.

EK V: Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü'nden.

EK VI: Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü'nden.

EK VII: Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü'nden.

EK VIII: Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü'nden.

EK IX: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Umumisinde Faaliyet, Muhnik gazlara karşı ağızlık ve burunluk imali. / Harp Umumi 1331 (I. Dünya Savaşı 1915/1916).

EK X: Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası'ndan (Sanat Evi'nden).

EK XI: Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası'ndan (Sanat Evi'nden).

EK XII: Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası'ndan (Sanat Evi'nden).

.

EK XIII: Doktor Besim Ömer Paşa tarafından düzenlenen Hastabakıcılık derslerinden.